

**Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta**

Regionální a politická geografie

Mgr. Richard Nikischer

Koncept regionálnej identity vo výskume sociálne konštruovaných regiónov:
multimierková perspektíva

The concept of regional identity in the research of socially constructed regions:
a multiscale perspective

Dizertačná práca

Vedúci dizertačnej práce: Doc. RNDr. Pavel Chromý, Ph.D.

Praha, 2015

Prehlásenie

Prehlasujem, že som záverečnú prácu vypracoval samostatne a že som uviedol všetky použité informačné zdroje a literatúru. Táto práca ani jej podstatná časť nebola predložená k získaniu iného alebo rovnakého akademického titulu.

V Prahe dňa 10. júna 2015

Richard Nikischer

PodĎakovanie

Ďakujem. Toto krátke, ale o to vrúcnejšie podĎakovanie patrí blízkym príbuzným z rodu Čániovcov, Nikischerovcov a Solárovcov za vytvorenie oázy pokoja, z ktorej som čerpal energiu potrebnú pre realizáciu mojich študijných aktivít. Na vyššiu úroveň ju pozdvihla Zuzka, moja vĎaka smeruje i k nej.

Sú aj ďalší ľudia, bez ktorých by som sa v mojom štúdiu ďaleko nedostal. Medzi nich nepochybne patrí docent Pavel Chromý, od ktorého som vždy pripravený prijať odbornú radu, nakoľko viem, že bude správna. Je to zrejme i jeho nevšedná osobnosť, čo do Centra pre výskum v kultúrnej a historickej geografii vždy priláka tých správnych ľudí. Po odbornej i ľudskej stránke ma obohatil snáď každý z nich. Moje podĎakovanie však patrí celej domovskej katedre (sociálnej geografie a regionálneho rozvoja), vĎaka ktorej ma doktorandské štúdium bavilo a napĺňalo. Kým som sa nestal jej súčasťou, myšlienku, že prácu možno vykonávať i s radosťou, som považoval za utópiu. O tom, že práca môže život človeka urobiť zmyslupnejším, som sa definitívne presvedčil na Sociologickom ústave Akadémie vied Českej republiky. Moja úcta patrí predovšetkým vedkyňiam z oddelenia Hodnotových orientácií v spoločnosti na čele s doktorkou Klárou Plecitou.

Tlač dizertačnej práce podporil projekt *SVV UK v Praze PĚF č. 260199: Hodnocení obecných a specifických socio-prostorových a demografických procesů: Česko v evropských a globálních souvislostech.*

Abstrakt

Sú to približne tri desaťročia, čo sa v súvislosti so sociokultúrnym obratom v geografii začali objavovať „nové“ prístupy k štúdiu regiónu. Z perspektívy tzv. novej regionálnej geografie región nepredstavuje naturálne danú priestorovú jednotku ani významovo prázdnu konštrukciu analýzy priestorovej organizácie spoločnosti. „Nový“ regionálny geograf vníma regióny ako dynamické sociálne konštrukcie naviazané na kolektívne vedomie. Z tohto pohľadu predstavuje výskum regiónov štúdiom sociálnej organizácie priestoru. Zatiaľ čo má výskum priestorovej (geografickej) organizácie spoločnosti v českej geografii pomerne bohatú tradíciu, o výskume sociálnej organizácie priestoru (druhej strany vzájomného vzťahu priestor–spoločnosť) podobné konštatovanie vysloviť nemožno. I napriek tomu, že aj v Česku postupne narastá počet akademikov, ktorí sa zaujímajú o proces inštitucionalizácie regiónov, tj. o to, ako a prečo sú regióny konštruované/dekonštruované ako súčasť spoločenského života, je tuzemský výskum sociálnej organizácie priestoru stále iba vo svojich začiatkoch.

Predkladaná dizertačná práca má predstavovať relevantný príspevok k súčasnej diskusii problematiky sociálnej organizácie priestoru a inštitucionalizácie regiónov. Pri skúmaní inštitucionalizácie regiónov je využívaný koncept regionálnej identity, ktorý umožňuje regióny uchopiť ako komplexné sociopriestorové procesy obsahujúce niekoľko vzájomne previazaných dimenzií. V dizertačnej práci vychádzam zo zrejme najznámejšieho konceptu regionálnej identity, ktorý bol vytvorený geografom Ansim Paasim.

Práca je organizovaná do dvoch základných celkov. Prvá časť uvádza jednotlivé publikačné výstupy, ktoré vytvárajú obsah druhej časti práce. Okrem teoreticko-metodologickej diskusie problematiky regionálnych identít obsahuje charakteristiku súboru predkladaných štúdií a súhrnnú záverečnú diskusiu. Samotný monotematický súbor štúdií prezentuje výskum viacerých dimenzií regionálnych identít rôznych geografických mierok, pričom je zameraný na regionálne identity inštitucionalizované v priestore severného Slovenska. Výskum regionálnych identít rôznych typov a geografických mierok inštitucionalizovaných na danom území na jednej strane umožňuje hľadanie určitých pravidiel v „živote“ (inštitucionalizácii) regiónov všeobecne, na strane druhej prináša množstvo jedinečných informácií o sociálnej organizácii priestoru na tomto území, ktoré môžu byť využité pri konkrétnych rozhodovaciích

procesoch. Práca tak prispieva nielen k diskusii problematiky sociálnej organizácie priestoru a jej zákonitostí, ale odpovedá i na otázky súvisiace so špecifickou sociálnou organizáciou priestoru severného Slovenska.

Kľúčové slová: regionálna identita, inštitucionalizácia regiónu, severné Slovensko, sociálna organizácia priestoru, identita regiónu, regionálne povedomie, nová regionálna geografia

Abstract

It has been approximately three decades since „new“ approaches to studying regions began to appear in the context of socio-cultural turn in geography. From the perspective of the so-called new regional geography, the region does not represent a naturally given spatial unit nor a semantically empty construction of the analysis of the society's spatial organization. The „new“ regional geographer perceives regions as dynamic social structures linked to a collective consciousness. In this respect, the research of regions represents a study of the social organization of space. While research of the spatial (geographic) organization of society in Czech geography has a rather long tradition, a similar statement cannot be made regarding the research into the social organization of space (the other side of the relationship between space and society). Despite the fact that even in Czechia the number of academics interested in the process of the institutionalization of regions is gradually growing, i.e. about how and why regions are constructed/deconstructed as a part of social life, domestic research of the social organization of space is still only in its early stages.

The present doctoral dissertation represents a relevant contribution to the current debate regarding the issues of the social organization of space and the institutionalization of regions. The concept of regional identity is employed when examining the institutionalization of regions, allowing the grasping of regions as complex socio-spatial processes containing several interrelated dimensions. In the dissertation paper I follow perhaps the most famous concept of regional identity, created by the geographer Anssi Paasi.

The work is organized into two basic parts. The first part introduces individual publishing outputs that generate the contents of the second part of the work. In addition to the theoretical and methodological debate regarding regional identity issues, it contains the characteristics of the present studies and the final discussion. The monothematic set of studies presents research on the multiple dimensions of regional identities in different geographical scales, and it is focused on the regional identities institutionalized in the area of northern Slovakia. On the one hand, the research on the regional identities of various types and geographical scales institutionalized in the given territory allows the search for certain rules in „life“ (institutionalization) of the regions in general, on the other hand it offers substantial unique information

on the social organization of space in this territory, which can be used in concrete decision-making processes. The work thus contributes not only to a discussion on the issues of the social organization of space and its laws, but it also answers issues related to the specific social organization of the space of northern Slovakia.

Key words: regional identity, institutionalization of region, northern Slovakia, social organization of space, identity of region, regional consciousness, new regional geography

OBSAH

Prehľad použitých skratiek	9
1 Úvod	10
2 Teoreticko-metodologické východiská	22
2.1 Regionálna geografia a koncept regiónu v historickej perspektíve	22
2.2 Identita bez identity?	32
2.3 Obsah regionálnej identity	35
2.4 Regionálne povedomie	38
2.5 Identita regiónu	42
2.6 Inštitucionalizácia regiónu	44
2.7 Spoločenská relevancia výskumu regionálnych identít	48
2.8 Metódy výskumu regionálnych identít	51
3 Uvedenie predkladaných štúdií	58
3.1 Metódy výskumu regionálnych identít v súbore predkladaných štúdií	58
3.2 Predstavenie a charakteristika súboru predkladaných štúdií	62
3.2.1 Koncept regionálnej identity	64
3.2.2 Regionálna identita ako faktor rozvoja regiónu	66
3.2.3 Európska identita	68
3.2.4 Regionálne povedomie v krajinách Vyšehradskej štvorky	72
3.2.5 Regionálne povedomie a identita regiónov na Slovensku	75
3.2.6 Regionálne povedomie a identita regiónov na severnom Slovensku	77
4 Záverečná diskusia	81
Zoznam zdrojov informácií	92
Literatúra	92
Dátové súbory	117
Zoznam publikácií zaradených do dizertačnej práce	118
Publikácie zaradené do dizertačnej práce	120

PREHL'AD POUŽITÝCH SKRATIEK

CR	cestovný ruch
ČR	Česko / Česká republika (v závislosti od kontextu)
EB	Eurobarometer
EÚ	Európska únia
EÚ 27	27 členských štátov Európskej únie, ktoré k nej pristúpili v roku 2007 alebo skôr
FB	FOCUSBus (séria prieskumov)
ISSP	<i>International Social Survey Programme</i> (medzinárodný výskumný program)
reg.	regionálny
RSA	<i>Regional Science Association</i> (Asociácia regionálnej vedy)
UK	Univerzita Karlova (v Prahe)
V4	Vyšehradská štvorka
zal.	založený

1 ÚVOD

Edmund W. Gilbert, britský sociálny geograf, vo svojej známej prednáške v roku 1960 zdôraznil, že regióny majú rovnako ako ľudia rôznorodé charaktery, „osobnosti“, ktoré sa podobne ako u ľudí neustále vyvíjajú, formujú.¹ A geografia je „umením“ ich poznania.

Pojem región možno chápať a konceptualizovať rôzne, od čoho sa odvíjajú i rozličné spôsoby „umenia“ regionálnej geografie. Rozlíšiť možno dva hlavné prístupy k štúdiu regiónov, tradičný a ten druhý, ktorý má kratšiu tradíciu a zvyčajne ho označujeme ako „nový“. Tradičný regionálny geograf vyhľadáva (definuje) pomocou empirického výskumu socioekonomickej a/alebo fyzickogeografickej reality regiónu, ktoré neskôr obvykle popisuje v rozsiahlych regionálnych monografiách (medzi zameraním jednotlivých škôl tradičnej regionálnej geografie však existujú rozdiely; viď podkapitolu 2.1). Výsledkom jeho práce je spravidla konkrétna regionalizácia daného geografického priestoru. Ambíciou „nového“ regionálneho geografa nie je vytvorenie novej regionalizácie, vymedzovanie nových regiónov, ktoré niekde „tam vonku“ čakajú na objavenie (viď Agnew 2013). Nová škola regionálnej geografie naopak kladie dôraz na výskum už existujúcich (inštitucionalizovaných) „žitých regionalizácií“, ktoré môžu mať rozličný pôvod (začiatok ich inštitucionalizácie môže byť napr. spojený práve s regionalizáciou vytvorenou tradičným regionálnym geografom). Nová regionálna geografia teda nevenuje pozornosť ani tak tomu, ako sú sociálne a prírodné javy organizované v geografickom priestore, ale skôr tomu, ako je tento priestor organizovaný (štruktúrovaný) spoločnosťou (Heřmanová, Chromý a kol. 2009). Pochopiteľne, priestorovú organizáciu spoločnosti nemožno ponechať pri skúmaní organizácie geografického priestoru bez povšimnutia, nakoľko ju práve ona častokrát zásadným spôsobom podmieňuje. Spoločenská organizácia geografického priestoru (napr. jeho rozdelenie na jednotlivé štáty) zas spätne ovplyvňuje priestorovú organizáciu spoločnosti (viď aj podkapitolu 2.6).

Výskum geografickej organizácie spoločnosti má v českej geografii pomerne bohatú tradíciu, ktorá je v ostatných deceniách spätá najmä s významným dielom Martina Hampla (viď napr. Hampl 1998, 2002, 2005). Tomu, ako je priestor organizovaný spoločnosťou, tj. druhej strane vzájomného vzťahu priestor–spoločnosť,

¹ K „osobnosti“ regiónu a jej vývoju pozri aj koncept identity regiónu a proces inštitucionalizácie regiónu v podkapitolách 2.5 a 2.6.

bola v českej (a rovnako svetovej) geografii doposiaľ venovaná oveľa menšia pozornosť. Je to pochopiteľné, keďže základným predpokladom motivácie k štúdiu sociálnej organizácie priestoru je vnímanie a akceptácia regiónu ako sociálne konštruovaného faktu. Podobný pohľad na regióny sa začal vo svetovej geografii výraznejšie presadzovať až v druhej polovici 80. rokov 20. storočia, v Česku sa pochopiteľne začali príslušné myšlienky šíriť ešte s určitým oneskorením. Aj tu sa však čoraz viac akademikov začína zaujímať o to, ako a prečo dochádza k vzniku, transformácii a zániku jednotlivých regionálnych entít existujúcich okolo nás, teda o zákonitosti spoločenskej organizácie priestoru a procesu inštitucionalizácie jej jednotiek, regiónov. Ako bude demonštrované v ďalšom texte, táto široká problematika zahŕňa množstvo čiastkových, spoločensky mimoriadne relevantných problémov (viď podkapitulu 2.7). V statiach 2.7 a 2.8 môžeme vidieť, že o viacerých z nich sa už na pôde českej geografie v posledných rokoch pomerne intenzívne (vzhľadom na rozsah českej geografickej obce) diskutuje.

Predkladaná kvalifikačná práca má predstavovať pokračovanie a obohatenie súčasnej diskusie problematiky sociálnej organizácie priestoru a sociálne konštruovaného regiónu, ku ktorej pristupuje z perspektívy novej regionálnej geografie. V novej regionálnej geografii je pri skúmaní inštitucionalizácie regiónov často využívaný koncept regionálnej identity, ktorý umožňuje regióny uchopiť ako komplexné sociopriestorové procesy obsahujúce niekoľko vzájomne previazaných dimenzií (o špecifikách rozporuplného konceptu identity, ako aj jeho prepojenia s konceptom regiónu viď pomerne podrobnú diskusiu v statiach 2.2 a 2.3). Treba pamätať na to, že výskum regionálnych identít nie je ničím iným než štúdiom regiónov, ktoré sú chápané ako dynamické sociálne konštrukcie ukotvené v kolektívnom vedomí (regióny teda nie sú vnímané ako naturálne entity, ktoré môžu existovať aj mimo spoločnosť). S konceptom regionálnej identity pracujem i v predkladanej dizertačnej práci, pričom používam zrejme najznámejší a najrozpracovanejší koncept regionálnej identity vytvorený fínskym geografom Anssim Paasim (viď Paasi 1986).² Tento však nepreberám bez výhrad a neaplikujem ho na výskum regiónov nekriticky. K problematike regionálnej identity zaujímam vlastné stanovisko, ktoré je bližšie špecifikované v teoreticko-metodologickej časti práce (kapitola 2). Každopádne,

² K prenikaniu Paasiho myšlienok do českej geografie prispeli najmä práce Pavla Chromého (viď napr. Chromý 2003, 2004; Chromý, Janů 2003; Chromý, Kučerová, Kučera 2009), ktorého na príslušné koncepty odkázal profesor Petr Dostál.

Paasiho dielo ma inšpirovalo minimálne v rovine vymedzenia hlavných dimenzií regionálnej identity, myšlienky taktiež čerpám z Paasiho teórie inštitucionalizácie regiónov (Paasi *ibid.*), ktorá s jeho konceptom regionálnej identity úzko súvisí.

V českej geografii sa koncept regionálnej identity začal významnejšie uplatňovať v rámci štúdia prihraničných a periférnych regiónov (Hampl, Dostál, Drbohlav 2007), pokračovanie tohto trendu možno pozorovať aj v súvislosti s riešením projektu Grantovej agentúry Českej republiky *Formování územních identit v oblastech s intenzívně přeměněnou krajinou: příklad severozápadních Čech* (hlavný riešiteľ Pavel Chromý). Jadro prezentovanej dizertačnej práce predstavuje monotematický súbor teoreticko-metodologických článkov a analytických štúdií, pričom niektoré z nich čiastočne nadväzujú práve na riešenie uvedeného projektu. Realizáciu jednotlivých výskumov, ktoré prezentujem v predkladanej práci, však umožnila predovšetkým podpora projektu Grantovej agentúry Univerzity Karlovej v Prahe *Regionální identita v slovensko-polském pohraničí* (hlavný riešiteľ Richard Nikischer). Nemožno nespomenúť ani podporu Ministerstva školstva, mládeže a telovýchovy Českej republiky, ktoré financovalo projekt *ISSP 2013 – Národní identita III* (hlavný riešiteľ Klára Plecítá, Sociologický ústav Akadémie vied ČR).

V súbore priložených štúdií skúmam viaceré dimenzie regionálnych identít rôznych geografických mierok, pričom sa zameriavam na regionálne identity inštitucionalizované v priestore severného Slovenska. Môj záujem o tento geografický priestor, ktorý vymedzujem ako územie Žilinského a Prešovského kraja, pochopiteľne súvisí s riešením spomínaného projektu zameraného na regionálne identity v slovensko-poľskom pohraničí. K tomu, aby som za záujmové územie v rámci projektu zvolil severné oblasti Slovenska, ma viedli viaceré dôvody. Za prvé, na predmetnú oblasť som sústredil svoj záujem už v rámci predošlej výskumnej činnosti (viď Nikischer 2008, 2010; Nikischer, Madziková 2011). Za druhé, z pohľadu výskumu regionálnych identít možno Slovensko považovať za mimoriadne vhodné záujmové územie (vzhľadom na georeliéf územia, ktorý má z veľkej časti charakter klenbohrastí, hrastí a priekopových prepahlín, početnú maďarskú minoritu, nedokončenú jazykovú homogenizáciu, krátku existenciu samostatného štátu a jeho ešte kratšiu históriu v rámci EÚ, nevýraznú centrálnu pozíciu hlavného mesta, pomerne časté zmeny hraníc územnosprávnych celkov či existenciu tradičných regiónov na relatívne vysokom stupni inštitucionalizácie; Kusý 1991; Findor 2000; Michaeli 2008) a v prípade severného Slovenska toto konštatovanie platí dvojnásobne (Nikischer 2014e, 2015c) – práve

na severe krajiny ležia tradičné regióny na najvyššom stupni inštitucionalizácie (v celoslovenskom kontexte), čo napokon potvrdili i realizované výskumy (viď Nikischer 2014b, 2015c). I napriek tejto skutočnosti výskum regionálnych identít na Slovensku zatiaľ zaostáva (napr. oproti Česku), regionálne povedomie obyvateľov (severného) Slovenska a identita (severo-) slovenských regiónov sú kategóriami, ktoré neboli doposiaľ adekvátne preskúmané (z pohľadu výskumu regionálnych identít na Slovensku možno za najprínosnejšiu považovať prácu Slavomíra Buchera; viď Bucher 2012; Bucher a kol. 2013; Bucher, Ištaková 2015). A nakoniec, predmetné územie je úzko zviazané s mojou osobnou biografiou, z čoho vyplýva množstvo empirických skúseností, ktoré som neintencionálne nadobudol k danej téme počas svojho života.

Okrem toho, že predkladaná práca pokrýva „biele miesta“ vo výskume slovenských regiónov, nepochybne predstavuje hodnotný príspevok k českej (a verím, že aj širšej medzinárodnej) diskusii na tému regionálnej identity a inštitucionalizácie regiónov. I napriek tomu, že si tzv. *identitární klub* za posledné roky vybudoval v českej geografii pomerne pevnú pozíciu, o ktorej svedčí stále sa rozširujúci okruh autorov diskutujúcich na predmetnú tému (vrátane mnohých perspektívnych študentov, predovšetkým z Univerzity Karlovej v Prahe a Univerzity Palackého v Olomouci; viď aj stať 2.8), pomerne výrazné rezervy možno nájsť v používanej metodike výskumu regionálnych identít, ktorá je vo väčšine prípadov reprezentovaná vlastným dotazníkovým prieskumom (často nedostatočne reprezentatívnym). Taktiež v predkladanej kvalifikačnej práci vo veľkej miere používam pri výskume regionálnych identít dáta z extenzívnych dotazníkových prieskumov, avšak svoj výskum opieram aj o iné metódy, ako sú napr. hĺbkové interview (v ČR bola doposiaľ regionálna identita skúmaná pomocou kvalitatívnych rozhovorov predovšetkým na pôde sociológie; viac stať 2.8) či obsahová analýza (viac podkapitola 3.1). Ostatne, aj vysoko reliabilné údaje pochádzajúce z veľkých medzinárodných dotazníkových prieskumov, s ktorými pracujem vo viacerých priložených štúdiách, boli zatiaľ českými geografmi pri výskume regionálnych identít využívané iba minimálne.

Mimo adekvátnu pozornosť českých geografov zaoberajúcich sa výskumom regionálnych identít taktiež naďalej ostávajú niektoré dôležité a aktuálne problematiky, ako napr. európska identita (a jej vzťah k štátnej identite) a inštitucionalizácia Európy či priestorové a sociálne rozdiely v miere regionálnej identity obyvateľov (vyzdvihnúť naopak treba rozpracovanosť výskumu periférnych, pohraničných a dosídlených

regiónov a miestneho regionálneho povedomia). Stále nie sú uspokojivo diskutované ani vzájomné vzťahy medzi jednotlivými dimenziami regionálnej identity, resp. zákonitosti samotnej sociálnej organizácie priestoru všeobecne. V predkladanej práci diskusiu uvedených problematík nevynechávam.

Taktiež možno konštatovať, že teoreticko-metodologická kapitola prezentovanej kvalifikačnej práce predstavuje spolu s teoretickými časťami jednotlivých predkladaných štúdií jednu z najdôkladnejšie rozpracovaných diskusií problematiky regionálnej identity vôbec (minimálne v česko-slovenskom kontexte). Pochopiteľne, môj prístup k predmetnej problematike prešiel počas obdobia doktorandského štúdia určitým vývojom, ktorý sa odzrkadľuje aj v jednotlivých priložených textoch. Niektoré v nich prezentované úvahy, myšlienky a interpretácie dnes už považujem za značne diskutabilné a z perspektívy môjho súčasného poznania danej problematiky by som ich formuloval úplne odlišným spôsobom. Každopádne sa domnievam, že podobné zmeny v myslení nemožno považovať za chybu, sú naopak tým, čo sa od doktorandského štúdia očakáva a čo môžeme nazvať postupným „dozrievaním“ začínajúceho vedecko-výskumného pracovníka. Sú výsledkom problémovo orientovaných úvah, ktoré počas 4-ročného obdobia štúdia opakovane dospeli k revízii, resp. „optimalizácii“ pôvodných myšlienok.

Dané myšlienky okrem prvej časti dizertačnej práce prezentuje i súbor 14 textov rôzneho rozsahu. Väčšia časť z nich už bola publikovaná, dve knižné kapitoly budú vytlačené v najbližších mesiacoch, ďalšie dva rukopisy prechádzajú procesom recenzného konania. V prípade všetkých textov je autor dizertačnej práce ich jediným autorom. Prvých päť priložených statí (Nikischer 2012, 2013c, 2013d, 2014c, 2014d) má charakter krátkych teoreticko-metodologických diskusií problematiky regionálnej identity, nasledujúce texty predstavujú súbor empiricko-analytických štúdií zameraných na výskum regionálnych identít rôznych geografických mierok. Prvé z nich (Nikischer 2015b, 2015d) sú zamerané na problematiku európskej identity (európske povedomie a identitu Európy), v ďalších (Nikischer 2013a, 2013b, 2015a) je analyzovaná regionálna identita obyvateľov (vzťah obyvateľov k obciam, subnárodným regiónom, štátom a Európe) Slovenska a susedných krajín. Nasledujú štúdie (Nikischer 2014b, 2014e) pojednávajúce výlučne o identite slovenských regiónov a regionálnom povedomí obyvateľov Slovenska. Ďalší článok (Nikischer 2014a) je zameraný na analýzu lokálneho povedomia obyvateľov Žilinského a Prešovského kraja. Posledná štúdia (Nikischer 2015c) súhrnne pojednáva o koncepte regionálnej identity a o rôznych

regionálnych identitách inštitucionalizovaných v priestore severného Slovenska (ktorým sa detailnejšie venujem v predchádzajúcich textoch), z tohto pohľadu predstavuje syntetický záver celého súboru priložených štúdií. Obsah jednotlivých textov a spôsob ich radenia je bližšie špecifikovaný v podkapitole 3.2.

Už predošlé riadky naznačujú, že cieľom môjho štúdia, ktoré je prezentované v predkladanej kvalifikačnej práci, bolo lepšie pochopenie sociálnej organizácie priestoru a jej zákonitostí, a to prostredníctvom výskumu rôznorodých regionálnych identít. Takto definovaný cieľ nevylučoval vymedzenie konkrétneho záujmového územia, čo mohlo práci dodať i výraznejší idiografický charakter. Výskum regionálnych identít rôznych typov a geografických mierok inštitucionalizovaných na danom území na jednej strane umožňuje hľadanie určitých pravidiel v „živote“ (inštitucionalizácii) regiónov všeobecne, na strane druhej prináša množstvo jedinečných informácií o sociálnej organizácii priestoru na tomto území, ktoré môžu byť využité pri konkrétnych rozhodovacích procesoch (napr. pri reforme územného členenia). Z už skôr uvedených dôvodov som za záujmové územie mojich výskumov zvolil severné Slovensko (Žilinský a Prešovský kraj). Realizovaný výskum som však nesústredil výlučne na jeho územie, resp. jeho obyvateľov. Severné Slovensko nazývam „záujmovým územím“ skôr v tom zmysle, že všetky rôznorodé regióny, na ktoré som zameral svoj výskum (akými sú napr. Európa, Slovensko, východné Slovensko, Orava, Horný Šariš, Dunajov či Dolná Lehota), spája to, že sú inštitucionalizované (aj) na území severného Slovenska. Styčným bodom jednotlivých čiastkových výskumov a predkladaných štúdií tak nie je iba riešená problematika, ale aj konkrétny geografický priestor, vďaka čomu práca nadobúda už spomínanú pridanú hodnotu, ktorou je pomerne komplexný obraz sociálnej organizácie priestoru severného Slovenska. Štúdium vskutku širokej a heterogénnej skupiny regiónov / socio-priestorových procesov „odohrávajúcich sa“ na severnom Slovensku súčasne umožňuje plnohodnotnú realizáciu hlavného cieľa, ktorým je rozšírenie súčasného stavu poznania sociálnej organizácie priestoru, tj. procesu inštitucionalizácie regiónov a jeho zákonitostí.

Na základe vyššie definovaného cieľa možno stanoviť hlavnú výskumnú otázku, ktorú môžeme rozvinúť prostredníctvom jej rozčlenenia na niekoľko parciálnych:

- Aké zákonitosti možno pozorovať v súvislosti s jednotlivými dimenziami regionálnej identity a aká je pozícia týchto dimenzií v rámci širšieho procesu inštitucionalizácie regiónu ako jednotky sociálnej organizácie priestoru?

Ako dochádza k vzniku regiónov? Možno v procese inštitucionalizácie regiónov pozorovať určité pravidelnosti? Aké vzťahy existujú medzi jednotlivými dimenziami regionálnej identity? Ako sú jednotlivé dimenzie regionálnej identity formované? Existujú isté zákonitosti v súvislosti s regionálnym povedomím (resp. jeho mierou) a identitou/imidžom regiónov? Môžeme pozorovať určité pravidelnosti z hľadiska priestorovej diferenciacie miery regionálneho povedomia a imidžu regiónov? Ako sa sociálna organizácia priestoru prejavuje v rámci ľudských aktivít? Aká je pozícia jednotlivých dimenzií regionálnej identity v rámci (ekonomického) rozvoja regiónu?

Prostredníctvom prezentácie viacerých výskumov regionálnych identít na severnom Slovensku dizertačná práca zároveň odpovedá na otázku:

- Aké sú špecifiká sociálnej organizácie priestoru severného Slovenska?

Aké regióny sú na severnom Slovensku inštitucionalizované, ako dochádza k ich inštitucionalizácii a aká je miera tejto inštitucionalizácie? Ako sa odráža vzájomný vzťah medzi jednotlivými dimenziami regionálnej identity v procese inštitucionalizácie regiónov „zahniezdených“ na severnom Slovensku? Ako je formované regionálne povedomie obyvateľov (severného) Slovenska a identita (severo-) slovenských regiónov? Aké sú osobitosti regionálneho povedomia a identít regiónov na severnom Slovensku? Existujú na severnom Slovensku priestorové rozdiely v miere regionálnej identity obyvateľov? Môžeme rozdiely v miere regionálneho povedomia pozorovať medzi jednotlivými sociálnymi kategóriami? Ako sa obyvatelia severného Slovenska identifikujú s aktuálnym územnosprávnym členením Slovenskej republiky?

Vymedzená problematika je už na prvý pohľad relatívne obsiahla, na druhej strane je však značne komplexná, jednotlivé výskumné otázky spolu úzko súvisia. Môžeme predpokladať, že proces inštitucionalizácie jednotiek sociálnej organizácie priestoru, regiónov, je odrazom vzájomného vzťahu medzi spoločnosťou (jej regionálnym povedomím) a identitou danej priestorovej jednotky (identitou regiónu).

Vzťah medzi regionálnym povedomím a identitou regiónu je obojstranný – identity regiónov sú zdrojom i produktom regionálneho povedomia obyvateľov a naopak, pri zmene identít regiónov dochádza k zmenám v regionálnom povedomí obyvateľov a opačne (viac stať 2.6). Vzťah regionálneho povedomia a identity regiónu bude diskutovaný vo viacerých teoretických článkoch (predovšetkým Nikischer 2014c, 2014d) i empirických štúdiách (najmä Nikischer 2014a, 2015c, 2015d). Formovanie regionálneho povedomia a identity regiónu možno vnímať v dvoch rovinách, v rovine vývoja ich kvality, keď mieru regionálneho povedomia a podobu regiónu definuje práve ich obojstranný vzťah, alebo v rovine ich reprodukcie, ku ktorej dochádza v rámci procesu priestorovej socializácie jednotlivca, a to i prostredníctvom tzv. pedagogiky priestoru (viac stať 2.4). Problematika formovania dimenzií regionálnej identity je obsiahnutá v niekoľkých predkladaných diskusiách (Nikischer 2012, 2013b, 2013d, 2014e, 2015b).

Vzťah ľudí k regiónom, ako aj identita/imidž týchto priestorových jednotiek (ku konceptu identity a imidžu regiónu viac v podkapitole 2.5; viď aj Nikischer 2013d) je okrem času premenlivý i v priestore. Samozrejme, miera priestorovej variability oboch dimenzií sa z pohľadu jednotlivých regiónov líši. Priestorovú variabilitu „imidžu zvnútra“ (viď Paasi 1986) demonštrujem na príklade Európy (Nikischer 2015b, 2015d), o ktorej predpokladám, že je obyvateľmi jednotlivých subregiónov (európskych štátov) vnímaná veľmi rôznorodo. Pochopiteľne, v priestorovej diferenciacii miery regionálneho povedomia (viď Nikischer 2013a, 2014a, 2014b, 2015a) či imidžu regiónov (viď Nikischer 2015b, Nikischer 2015d) možno predpokladať a skúmať i existenciu určitých pravidelností. Prítomnosť istých zákonitostí možno v súvislosti s mierou regionálneho povedomia či percepciou konkrétnych regiónov očakávať i vo vzťahu k jednotlivým sociálnym kategóriám (viď napr. Nikischer 2013a, 2015a, 2015d).

Regionálne povedomie (regionálna identita obyvateľov) a identita/imidž regiónov sú čoraz častejšie v odbornej literatúre skloňované ako významné faktory regionálneho rozvoja (viac podkapitola 2.7). Regionálna identita obyvateľov je podobne ako iné typy kolektívnych identít zdrojom individuálnej i kolektívnej akcie, identita (zo sociálno-konstruktivistickej perspektívy reprezentovaná imidžom) regiónu ovplyvňuje, ako sa v rámci konkrétnych volieb súvisiacich s daným regiónom rozhodujeme. Na túto tému diskutujem v teoretických článkoch (Nikischer 2012, 2013c), rovnako ju

zahŕňam do svojho výskumu regionálnych identít na severnom Slovensku (Nikischer 2015c).

O tom, do akej miery sú jednotlivé regionálne jednotky „ukotvené“ v povedomí obyvateľov severného Slovenska³ (Nikischer 2014a, 2014b, 2014e, 2015c), aký je imidž týchto regiónov (Nikischer 2014e, 2015b, 2015c) a aký je vzťah obyvateľov k nim (Nikischer 2013a, 2013b, 2014a, 2014b, 2014d, 2014e, 2015a, 2015c), diskutujem v ďalších textoch. Vo všeobecnosti možno za hlavné predpoklady, s ktorými som pristupoval k realizácii jednotlivých výskumov regionálnych identít na severe Slovenska, označiť nasledovné tézy:

- a) Silný vzťah majú obyvatelia severného Slovenska k svojim obciam a k štátu, veľmi nízka je naopak miera európskeho povedomia. Nízku mieru európskeho povedomia obyvateľov Slovenska (viď napr. Bucher 2012; Plecítá 2012) či EÚ všeobecne (viď Adam, Hafner-Fink, Uhan 2002; Jiménez a kol. 2004; Pollmann 2007; Lengyel 2011) naznačilo už množstvo realizovaných výskumov. O možných príčinách slabého vzťahu obyvateľstva k Európe detailnejšie diskutujem v jednej z predkladaných štúdií (Nikischer 2015d), kde konštatujem, že Európa je ako región vznikajúci „zhora“ zatiaľ stále príliš mladá (EÚ začína na formovaní európskej identity cieľavedome pracovať asi od 70. rokov minulého storočia; viď Bee 2008), abstraktná (identita Európy je naďalej otvorenou otázkou; viď Özer, Yildirimkaya 2012) a vzdialená (často uvádzanou príčinou slabého európskeho povedomia je deficit demokratických princípov, monopolizácia európskeho projektu politikmi a nevyvinutá európska verejná sféra; viď Giorgi, Crowley, Ney 2001; Medrano 2009) na to, aby predstavovala významnejší zdroj regionálneho povedomia. Pomerne silný vzťah obyvateľov Slovenska k ich obciam a štátu konštatujú Bodnárová (1997), Piscová (1997, 2000), Bucher (2012) či Plecítá (2012). Ako uvádzam v jednom z priložených textov (Nikischer 2015a), národný štát môžeme považovať za najhlbšie zakorenený priestorový koncept (viď aj Varró 2008), čo súvisí aj so skutočnosťou, že národ, ktorý je závislý na teritóriu (viď Barrington 1997; Herb 1999), predstavuje jednu z najdôležitejších foriem kolektívnej identity (Triandafyllidou 1998). Existencia silného národného povedomia sa v národnostne homogénnych „národných“ štátoch zvyčajne odráža aj vo vysokej miere štátneho povedomia. Za takýto štát možno považovať

³ Časť analýz je zameraná na väčšie územie, resp. väčší sociálny útvar.

i Slovensko, samozrejme, v južných častiach krajiny, ktoré nie sú z hľadiska národnostnej štruktúry tak homogénne ako severné oblasti, možno predpokladať i nižšiu mieru štátneho povedomia.

- b) V porovnaní so zvyšnou časťou Slovenska je sever krajiny typický vysokou mierou lokálneho povedomia. Pomerne vysoký podiel jeho obyvateľstva žije v malých obciach, pre ktoré sú charakteristické silné lokálne sociálne väzby (viď aj Bodnárová 1997; Müller, Haller 2009). Navyše veľkú časť severného Slovenska tvoria horské oblasti typické špecifickou solidaritou v rámci lokálnej spoločnosti a pomerne nízkou sociálnou diferenciaciou (Bitušíková 2002). Oproti ostatnému územi Slovenska je sever charakteristický i vysokou mierou regionálneho (na severe Slovenska možno predpokladať pomerne silný vzťah k tradičným regiónom) a štátneho povedomia (viď predošlý bod).
- c) Vzťah obyvateľov severného Slovenska k subnárodným regionálnym celkom je oslabený z dôvodu nedostatočnej konformity hraníc tradičných regiónov a samosprávnych krajov. Napriek tomu zohráva regionálna identita v živote obyvateľov významnú úlohu. Často sa identifikujú najmä s tradičnými regiónmi, rovnako na základe príslušnosti k tradičnému regiónu často kategorizujú iných. Niekoľko zaujímavých praktických príkladov uvádza Kusý (1991), ktorý sa snaží demonštrovať, že regionálna identita zohráva v živote Liptáka či Záhoráka dôležitejšiu úlohu než jeho príslušnosť k Slovensku. S touto myšlienkou sa však nestotožňujem a domnievam sa, že platná nebola ani začiatkom 90. rokov 20. storočia.
- d) Vyššia miera lokálneho povedomia je typická pre obyvateľov vyššieho veku (Frankovský, Bolfíková 1996; Výrost, Bačová 1996; Bodnárová 1997). Tí sa vyznačujú vyššou mierou regionálneho povedomia všeobecne, pomerne blízky vzťah majú i k tradičným regiónom a štátu. Pre starších ľudí predstavuje región vhodnú platformu identifikácie, pretože s pribúdajúcim vekom častokrát klesajú možnosti identifikovať sa so spoločenskými skupinami vytvorenými na inej báze (napr. s pracovným kolektívom; Nikischer 2015a). Avšak vyššia miera európskeho povedomia je typická pre mladších obyvateľov a obyvateľov s vyšším vzdelaním, z mestského prostredia a vyšších spoločenských vrstiev (McManus-Czubińska a kol. 2003; Pichler 2008a; Fligstein 2009). Práve tieto kategórie ľudí najviac

pocitujú výhody, ktoré so sebou prináša európska integrácia (jednotná mena, otvorený trh a hranice atď.).

- e) S termínom „región“ väčšina obyvateľov (severného) Slovenska spája tzv. tradičné regióny (viď aj Kusý 1991). Práve tento typ regiónov je najvýraznejšie ukotvený v povedomí obyvateľov (severného) Slovenska, čomu nasvedčuje i intenzívne využívanie názvov týchto priestorových jednotiek v rámci medziľudskej komunikácie.⁴ Územný a symbolický tvar tradičných regiónov je však vnímaný veľmi rôznorodo, a to predovšetkým v prípade regiónov na nižšom stupni inštitucionalizácie. Hranice a názvy jednotlivých tradičných regiónov sú ustálené v rozdielnej miere, pri štúdiu literatúry sa môžeme stretnúť s rozličnými zoznamami tradičných regiónov Slovenska a ich rôznym priestorovým vymedzením. Z tohto hľadiska možno viaceré tradičné regióny severného Slovenska (Orava, Turiec, Liptov, Kysuce, Zamagurie) považovať za tradičné regióny s najvyvinutejším priestorovým tvarom (čo súvisí i so špecifickým georeliéfom tejto oblasti). Aj s ohľadom na túto skutočnosť možno vysloviť domnienku, že v porovnaní s ostatnými tradičnými regiónmi Slovenska sú tradičné regióny ležiace na severe krajiny charakteristické pomerne vysokým stupňom inštitucionalizácie. Názvy ako Kysuce, Spiš, Orava, Liptov, Turiec, Šariš či (Horný) Zemplín často slúžia v rámci rôznych foriem komunikácie na označenie príslušného geografického priestoru. Obyvatelia severného Slovenska sú nezriedka kategorizovaní pomocou odvodených pomenovaní ako Liptáci, Kysučania, Šarišania apod. Rôznorodé entity, ktoré na severnom Slovensku ležia, resp. v ňom majú svoj pôvod, sú často označené (pomenované) príslušnými adjektívami vyjadrujúcimi ich príslušnosť k danému tradičnému regiónu (Oravský hrad, Liptovské Sliače, Spišská borovička apod.).
- f) Imidž jednotlivých regiónov je spätý najmä s prírodnými a kultúrnymi elementmi, ktorých názov je odvodený od názvu daného regiónu. Jednotlivci totiž často stotožňujú, resp. dávajú do súvisu s regiónom entity, ktoré nesú jeho názov (alebo ich názov obsahuje príslušné odvodené adjektívum) a opačne. Významnú úlohu pri

⁴ Napr. keď zadáme do internetového vyhľadávača Google slovo „Liptov“, obdržíme pri následnom vyhľadávaní asi 905 tisíc výsledkov (uvedené počty nájdených odkazov zodpovedajú vyhľadávaniu ku dňu 20. 6. 2015). Pri slove „Spiš“ je to asi 796 tisíc výsledkov, pri slove „Turiec“ je výsledkov približne 729 tisíc. Vyhľadávanie slova „Orava“ prinesie dokonca vyše 7 miliónov odkazov (nakolko názov Orava nesie aj veľká spoločnosť zameraná na výrobu elektrospotrebičov či municipalita v Estónsku). Počet výsledkov, ktorý prinesie vyhľadávanie názvov populačne i teritoriálne väčších samosprávnych krajov, nie je vyšší („Žilinský kraj“ – 788 tisíc, „Žilinský samosprávny kraj“ – 102 tisíc, „Prešovský kraj“ – 765 tisíc, „Prešovský samosprávny kraj“ – 60 tisíc výsledkov).

formovaní imidžu regiónov zohrávajú médiá. Na základe realizovaných výskumov (viď napr. Kosić 2003; Jiménez a kol. 2004; Kaelberer 2004; Pichler 2008b) a skutočnosti, že Slovensko je členom eurozóny, možno predpokladať, že Európu Slováci spájajú predovšetkým s používaním eura.

- g) V rámci jednotlivých tradičných regiónov, obcí či iných typov regiónov, ako aj naprieč týmito regiónmi slovenská spoločnosť vymedzuje množstvo ďalších priestorových jednotiek. Každá z nich má určitý spoločenský význam, ktorý môže v budúcnosti narastať alebo klesať a spoločenskú funkciu, ktorá môže byť postupom času zmenená. Sociálna organizácia priestoru (severného Slovenska) je tak „hra s otvoreným koncom“.
- h) S vyššími územnosprávnymi celkami, resp. so súčasným „krajským“ členením sa obyvatelia (severného) Slovenska identifikujú iba v malej miere. Samosprávne kraje v súčasnej podobe nemajú dlhodobejšiu tradíciu a ich teritoriálna delimitácia nezohľadňuje priestorový tvar tradičných regiónov (viď príklad Spiša).

Prezentovaná dizertačná práca je organizovaná do dvoch základných celkov. Prvá časť uvádza jednotlivé predkladané teoreticko-metodologické články a analytické štúdie, ktoré vytvárajú obsah druhej časti práce. Mimo úvodu a záverečnej diskusie pozostáva z dvoch obsiahlych kapitol. Prvú (kapitola 2) predstavuje teoreticko-metodologická diskusia problematiky regionálnych identít. Kapitola okrem iného poskytuje prehľad českých (resp. v Česku pôsobiacich) autorov a ich prác orientovaných na výskum regionálnych identít a súvisiacich problémov. Teoreticko-metodologická kapitola je ukončená staťou (2.8), v ktorej sú priblížené metódy výskumu regionálnych identít. Na ňu už ako súčasť kapitoly 3 nadväzuje podkapitola 3.1, v ktorej špecifikujem metódy výskumu použité v súbore predkladaných štúdií. Kapitola 3 okrem použitých metód bližšie predstavuje jednotlivé priložené štúdie a spôsob ich radenia, na základe ktorého sú organizované v druhej časti práce.

2 TEORETICKO-METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ

Nasledujúca kapitola predstavuje teoreticko-metodologický úvod k problematike regionálnych identít. Začína charakteristikou vývoja regionálnej geografie a konceptu regiónu od prelomu 18. a 19. storočia až do súčasnosti. V ďalšej časti je predstavený koncept identity, jeho krátka história, prednosti i slabé stránky. Dôverná znalosť konceptov regiónu a identity je nevyhnutným predpokladom správneho pochopenia celej problematiky regionálnej identity, resp. jej konceptu, ktorého obsah je bližšie predstavený v tretej podkapitole (2.3). Nasledujú state (2.4 a 2.5), v ktorých sú detailnejšie diskutované jednotlivé dimenzie obsiahnuté v regionálnej identite (regionálne povedomie, identita regiónu). Po predstavení týchto dimenzií možno pristúpiť k diskusii o procese inštitucionalizácie regiónu, ktorý je odrazom ich vzájomného dialektického vzťahu. Poznanie toho, ako dochádza k vzniku, transformácii a zániku regiónov, tj. pochopenie procesu ich inštitucionalizácie, je ústredným problémom novej regionálnej geografie. Význam pochopenia inštitucionalizácie regiónov a sociálnej organizácie priestoru zdôrazňujem v ďalšej podkapitole (2.7), v ktorej teoretizujem o tom, prečo vlastne skúmať regionálne identity, tj. o spoločenskej relevancii takto zameraného výskumu. Posledná časť kapitoly je venovaná metódam výskumu regionálnych identít.

Celá kapitola, a predovšetkým jej záverečné časti, predstavuje i vyčerpávajúci prehľad prác zasahujúcich do problematiky regionálnej identity, ktoré boli vytvorené v českom akademickom prostredí (pre Slovensko vid' Nikischer 2015c). Kapitola (s výnimkou úvodnej časti 2.1) vychádza z rukopisu *Regionální identita* (Nikischer 2015e), ktorý tvorí úvodnú teoreticko-metodologickú časť knihy (Chromý a kol. 2015) pripravovanej spolu s kolegami z *Centra pro výzkum v kulturní a historické geografii*.

2.1 Regionálna geografia a koncept regiónu v historickej perspektíve

Idea existencie diferencovaných segmentov geografického priestoru, tj. určitých „častí sveta“, je v geografii explicitne prítomná už od jej ranej starovekej podoby. Dnes patrí región, v tradičnom ponímaní osobitá časť geografického priestoru (Whittlesey 1954; Claval 2007), k ústredným konceptom a základným nástrojom geografického výskumu a inak tomu nie je už od čias sformovania sa geografie do podoby modernej vedeckej disciplíny (za toto obdobie môžeme považovať rozhranie 18. a 19. storočia).

Región mal ako odraz vzájomného vzťahu medzi fyzickým prostredím (priestorom) a spoločnosťou – hoci sa na tento vzťah v priebehu vývoja geografie nazeralo z rozličných perspektív – všetky predpoklady k tomu, aby sa stal jedným z popredných konceptov vedeckej disciplíny, ktorá sama zasahuje do sociálno- i prírodovednej oblasti. Práve regionálna geografia je niekedy označovaná za „tmel“ medzi fyzickou a sociálnou geografiou a ich jednotlivými subdisciplínami (Seppälä 2001; Matlovič 2006; Paasi 2009b).

Vývoj spoločnosti a súbežný vývoj sociálnych vied a sociálnej geografie sa v priebehu histórie pochopiteľne odrážal i vo vnímaní vzťahu medzi priestorom a spoločnosťou a vo vývoji konceptu regiónu. Úzke prepojenie medzi meniacim sa významom regiónu a metodologickými obratmi v celej disciplíne spočíva práve v kľúčovej úlohe konceptu regiónu v rámci geografických štúdií (Sagan 2004). Z pohľadu prístupu k regiónu môžeme v ostatných decéniách pozorovať najmä napätie medzi realistami a zástancami konštruktivismu, resp. medzi empiristami a postmodernistami (Agnew 2013). Zrejme najpopulárnejšie (nielen medzi laickou verejnosťou, ale i v akademickej sfére) je chápanie regiónu ako homogénnej časti geografického priestoru, ktorej odlišnosť oproti ostatným takýmto jednotkám je daná osobitými kultúrnymi a/alebo fyzickými charakteristikami. Agnew (ibid.) dodáva, že vo všeobecnosti sú regióny stále vnímané predovšetkým ako naturálne, prirodzene dané entity, ktoré existujú aj mimo našich myslí, hoci nevyhnutným predpokladom ich „prítomnosti“ je povedomie o nich, resp. o príslušnom delení geografického priestoru. Okrem toho, že v bežnom ponímaní región predstavuje homogénnu, prirodzene danú a relatívne statickú entitu, je zároveň často chápaný výlučne ako priestorová jednotka, ktorá je väčšia ako obec a zároveň menšia ako štát (Paasi 2004; empiricky potvrdzuje aj Nikischer 2014b, 2015c). Multimierkovosť konceptu regiónu a dynamická, sociálne konštruovaná povaha regiónov a ich hraníc je aj v súčasnosti veľkou časťou laickej i odbornej verejnosti vnímaná/akceptovaná iba v obmedzenej miere. Od 80. rokov minulého storočia však v geografii a príbuzných sociálnovedných disciplínach postupne začína vzrastať podiel akademikov, ktorí opúšťajú tradičné chápanie regiónu ako „zmrazenej“ statickej scény ľudských aktivít (Pred 1984), neutrálneho „kontajnera“ sociálnych procesov (MacLeod 1998; Amdam 2002; Knapp, Kunzmann, Schmitt 2004; Della Dora 2009; v súvislosti so štátom napr. Brenner 1999; MacLeavy, Harrison 2010; Coq-Huelva 2013) a začínajú ho považovať za produkt spoločnosti v neustálom procese formovania.

Taktiež v prezentovanej kvalifikačnej práci sú regióny chápané ako dynamické sociálne konštrukcie, čomu ostatne zodpovedá aj prístup k ich štúdiu v jednotlivých priložených empiricko-analytických textoch. Z pohľadu teoreticko-metodologickej diskusie na tému sociálne konštruovaného regiónu považujú MacLeod (1998) a Knapp, Kunzmann a Schmitt (2004) za mimoriadne prínosné dielo Anssiho Paasiho. Na jeho práce v nezanedbateľnej miere nadväzujú i nasledujúce podkapitoly diskutujúce regionálnu identitu a inštitucionalizáciu regiónov, v ktorých je koncept sociálne konštruovaného regiónu predstavený detailnejšie. V tejto stati je stručne priblížená história regionálnej geografie a vývoj konceptu regiónu od čias „otcov“ modernej geografie von Humboldta a Rittera až do podoby, s ktorou pracuje Paasi.

Hlavný predstaviteľ anglosaskej školy regionálnej geografie Richard Hartshorne (1939) uvádza, že kým geografi druhej polovice 18. storočia vytvorili väčšinu teoretických konceptov novovznikajúcej vedeckej disciplíny, geografie, ich myšlienky a túžby pretavili do skutočnej vedeckej práce až Alexander von Humboldt (1769–1859) a Karl Ritter (1779–1859). Von Humboldt, označovaný aj ako najslávnejší Nemeц svojej doby (vid' Beck 1968), svojou prácou *Political Essay on the Kingdom of New Spain* (1811; originál vo francúzštine) položil jeden z pilierov modernej regionálnej geografie. Aj napriek tomu, že sa vo svojom celoživotnom diele zameriaval predovšetkým na fyzickú geografiu, v uvedenej práci pomerne detailne opisuje socioekonomické podmienky v dnešnom Mexiku (sociálnu stratifikáciu, populačnú dynamiku, etnickú štruktúru, územnosprávne členenie atď.) a porovnáva ich s inými regiónmi sveta. Ako vášnivý cestovateľ vychádzal z vlastných empirických skúseností a množstva štatistických údajov, ktoré získal aj vďaka prístupu do koloniálnych archívov (Boianovski 2013). Von Humboldt nadviazal na metodológiu prírodných vied, na základe nazhromaždených údajov vytváral generalizácie a je považovaný za zakladateľa systematickej geografie (Paasi 2009b).

Ritter síce neraz zdôrazňoval, že o desaťrocie starší von Humboldt bol v mnohých smeroch jeho učiteľom (obaja zdôrazňovali potrebu holistického videnia sveta; Hartshorne 1939; Harvey 1997), avšak svoju prácu zakladal viac na historickom prístupe, snažil sa identifikovať separátne regióny, hľadať jednotu v diverzite (Paasi 2009b). Zastával názor, že objektom štúdia geografie je „naša planéta v jej jednotlivých častiach, charakteristikách a situáciách“ (Ritter 1862) a jej úloha spočíva v hľadaní špecifických usporiadaní rôznorodých javov v jednotlivých regiónoch (Matlovič 2006). Ritter kládol dôraz na porovnávanie jednotlivých územných celkov a skúmal vplyv

prostredia na vývoj človeka a spoločnosti v regionálnom kontexte (viď Marston 1921) – je často označovaný za zakladateľa regionálnej geografie a spolu s Friedrichom Ratzelom za priekopníka antropogeografie (geografie človeka).

Po skončení Ritterovho pôsobenia sa regionálna geografia výraznejším spôsobom nerozvíjala až do začiatku 20. storočia (Claval 2007). Jednou z mála pozoruhodných postáv regionálnej geografie druhej polovice 19. storočia je Élisée Reclus, ktorý bol v roku 1851 Ritterovým žiakom. Reclus sa podobne ako Ritter spočiatku venoval systematickej geografii a až neskôr prešiel k regionálnym výskumom (Hartshorne 1939). Tie v rokoch 1875 až 1894 zhrnul v rozsiahlom 19 zväzkovom diele *Nouvelle géographie universelle*. Podľa Clavala (2007) niektoré zväzky predstavovali najlepší opis príslušných častí sveta ešte 50 rokov po svojom vydaní, avšak regionalizačné kritériá používané Reclusom boli zvláštne a nevyústili do vytvorenia koherentného systému regionalizácie študovaných krajín.

Významný kvalitatívny posun v regionálnej geografii nastáva na prelome 19. a 20. storočia, a to najmä zásluhou francúzskej školy regionálnej geografie a jej hlavného predstaviteľa Paula Vidala de la Blache (1845–1918). Hlavným cieľom bádateľského úsilia Vidala bolo postihnúť teritoriálnej jednoty ľudí, ich aktivít a geografického prostredia (Dostál 2009). Vidal sa nazdával, že štúdium prírody nemožno oddeliť od štúdia kultúry, svoju pozornosť zameriaval na stály dialektický vzťah medzi *milieu* (životným prostredím) a *civilisation* (kultúrou, civilizáciou), ktorý sa odráža v rozličných spôsoboch života (*genres de vie*) v jednotlivých regiónoch (Matlovič 2006; Kučera 2011). Výskumnému záujmu sa v časoch Vidala a jeho nasledovníkov tešili najmä malé subjektívne vnímané regionálne jednotky (*pays*), ktoré jednotlivci definovali ako „svoje“ (Claval 2007; viď aj Nikischer 2014b). Vidal vnímal geografickú realitu v celej jej komplexnosti (aj vďaka svojmu širokému prehľadu v sociálnej i fyzickej geografii), pričom si bol vedomý množstva a rôznorodosti potenciálnych regionalizačných kritérií (sám definoval niekoľko typov regiónov). Regióny sú jedinečnými entitami, pričom ich neopakovateľná „osobnosť“ (*personnalité géographique* – porovnaj s konceptom identity regiónu; Paasi 1986) spočíva v unikátnych spôsoboch života ich obyvateľov, ktoré sú výsledkom adaptácie na fyzický charakter príslušného geografického prostredia (West 1993). Adaptácia nie je pasívna – spoločnosť dokáže možnosti svojho prostredia využívať a aktívne ho pretvára, prispôbuje si ho (posibilitistický prístup). Vidal do výskumu regiónov vniesol aj prvok dynamiky, nakoľko využíval i historický prístup (Dostál 2009). Medzi

nasledovníkov Vidala de la Blache radíme napr. Raoula Blancharda, Alberta Demangeona, Antoina Vachera, Luciena Galloisa, Emmanuela de Martonneho či Jeana Brunhesa (viac Clout 2003) a možno tvrdiť, že prvky vidaliánskej školy regionálnej geografie sú prítomné i v prístupe novej regionálnej geografie (Archer 1993; Brons 2006; Dostál 2009).

Ďalšia významná škola tradičnej regionálnej geografie vzniká začiatkom 20. storočia v Nemecku, za jej hlavného predstaviteľa môžeme považovať Alfreda Hettnera (1859–1941). Hettner zdôrazňoval, že geografia predstavuje štúdium regionálnych rozdielov, pričom región považoval za analytickú konštrukciu chorologickej geografie. Regióny (*räume*), základné epistemologické objekty geografie, nie sú súčasťou reality, sú produktom systematického procesu regionalizácie (Harvey, Wardenga 2006; Herod 2011). Nasledujúc Friedricha Ratzela a Ferdinanda von Richthofena bol Hettner tvrdým zástancom chorológie (Finch 1939; Wade 2006), chronologický prístup k štúdiu krajiny považoval za druhoradý (Dostál 2009). Populárna je jeho schéma vrstiev krajiny (*länderkundliche schema*) – schéma organizácie geografických poznatkov predstavujúca určitú analógiu vrstiev tematických máp (Harvey, Wardenga 2006). Hettnerovská škola kladie dôraz na vyčerpávajúci výskum jednotlivých zložiek krajiny (*landschaft*) a na „inventarizáciu“ jej diferenciácie (Dostál 2009).

Myšlienky nemeckej regionálnej geografie preniesol na americkú pôdu zakladateľ „berkeleyovskej“ školy kultúrnej geografie Carl Ortwin Sauer (viac Leighly 1976) a ďalej ich rozširoval Richard Hartshorne (Hartshorne 1958; Matlovič 2006). Hartshorne (1899–1980) svojím prelomovým článkom *The nature of geography* (1939) nadviazal práve na Hettnerov chorologický prístup (historická perspektíva bola aj pre Hartshorna druhoradá, dôležitá bola charakteristika regionálnych rozdielov v danom čase; Gencer 2010), význam Vidalovho diela vnímal v oveľa menšej miere (Claval 2007). Ako sám uvádza, „najdôkladnejšie rozpracoval problematiku delenia sveta na špecifické regióny“ Alfred Hettner. Ten si uvedomoval, že komplexnú „realitu“ nemožno deliť iba na základe jedného princípu, regionalizácia musí reflektovať viaceré javy a ich relatívnu dôležitosť (Hartshorne 1939: 482). Regionálna geografia má skúmať priestorovú diferenciáciu komplexných kombinácií javov (Sýkora 2008). Hartshorne rovnako ako Hettner (a na rozdiel od zástupcov tzv. landšaftnej geografie) považoval regióny za entity prítomné iba v našich mysliach (Harvey, Wardenga 2006),

za konštrukcie, ktoré výskumníci vytvárajú a používajú pri opise rôznorodosti geografického priestoru (Paasi 2009b).⁵

Po druhej svetovej vojne bola hettnerovsko-hartshornovská koncepcia geografie (tradičná regionálna geografia) podrobená kritike. Vďaka vojne sa podľa Edwarda Ackermana (1945) geografia síce dostala do širšieho povedomia, avšak na strane druhej boli odhalené mnohé jej slabiny a nepripravenosť geografov čeliť praktickým problémom vojnového konfliktu. Za bezútešným stavom vidí najmä problém duálnej koncepcie geografie (regionálna/systematická geografia) a nedostatočný dôraz na rozvoj systematickej geografie a jej metód. Ackerman (ibid.: 129) skutočný dualizmus vo filozofickej organizácii geografie nevidí. Zároveň navrhuje upustiť od myšlienky, že cieľom geografie má byť výskum jednotlivých regiónov, pričom by bol na každý z nich „pridelený“ jeden regionálny geograf. Podľa Ackermana je región natoľko komplexnou entitou, že jeho adekvátne štúdium vyžaduje prítomnosť niekoľkých systematických špecialistov namiesto jedného „reportéra“ (regionálneho geografa). Tvrdí, že treba budovať jednotnú geografiu, v rámci ktorej bude jej „regionálna“ a „systematická“ vetva kooperovať (Matlovič 2006).

Počas povojnovej dekády geografia skutočne čelila čoraz väčšej kritike z vlastných radov, a to najmä kvôli prevládajúcemu výskumnému zameraniu na výnimočné a špecifické javy (tj. na regionálnu geografiu idiografickej povahy; Sýkora 2008). V kontexte ekonomického rozkvetu a nástupu spoločnosti masovej spotreby došlo v Spojených štátoch 50. rokov i k nástupu kvantitatívnej revolúcie, ktorá sa pochopiteľne odrazila i v zmene paradigmy geografie. Radikálny útok na hartshornovskú koncepciu disciplíny podnikol vo svojom článku *Exceptionalism in geography: a methodological examination* Fred K. Schaefer (1953) kritizujúci metodologickú stagnáciu a zaostalosť geografie, ktorá je príčinou jej nízkej konkurencieschopnosti v porovnaní s inými sociálnovednými odbormi (spätnou reakciou je Hartshornov text *“Exceptionalism in geography” re-examined* z roku 1955). Schaefer (1953: 226) tvrdí, že niektoré kľúčové idey zostávajú v geografii nespochybnené už niekoľko desaťročí, a pritom sú prinajmenšom diskutabilné. Hartshorne svojou prácou *The nature of geography* nadviazal na už v tej dobe dosť neaktuálne Hettnerove myšlienky s nedostatočnou dávkou kritiky a pozmenil ich iba

⁵ Hartshorne pracoval oveľa menej než Hettner s konceptom krajiny – tvrdil, že nemecký výraz *landschaft* nesie rozličné významy a nie je ho možné do angličtiny exaktne preložiť (prekladať *landschaft* ako *landscape* považoval za nevhodné a zmätočné; Hartshorne 1939).

minimálne (v nedávnej dobe sa naopak objavili tvrdenia, že Hartshorne Hettnerov prístup pochopil značne nesprávne a nadviazal skôr na prácu jeho kritikov; Harvey, Wardenga 2006). A čo viac, ani článok *The nature of geography*, významný míľnik v histórii americkej i svetovej geografie, nebol od svojho vydania spochybnený, resp. vystavený vecnej kritike (Schaefer 1953: 226).

Podľa Schaefera (ibid.: 227) netreba ďalej živiť nejasné predstavy o geografii ako integrujúcej vede s unikátnou metodológiou. Kritizuje popisnosť (regionálnej) geografie, ktorá nedokáže vysvetliť distribúciu javov. Tvrdí, že ak chceme jav vysvetliť, musíme ho chápať ako súčasť danej pravidelnosti, geografia by sa teda nemala zameriavať na jednotlivé fakty, ale na vzorce, ktoré nám tieto fakty odhaľujú. Schaeferov článok je často považovaný za počiatok nomoteticky zameranej kvantitatívnej geografie (tzv. priestorovej vedy / *spatial science*) zaoberajúcej sa hľadaním vzorcov v priestorovom usporiadaní (skúmaním priestorových pravidelností), ktorá dominovala v 50. a 60. rokoch 20. storočia (Matlovič 2006). Jej zástupcovia (E. Ullman, P. Haggett, S. Gregory, R. Chorley, R. Morrill, W. Bunge a ďalší) často odkazovali na staršie práce Johanna H. von Thüнена (priestorový model hospodárstva), Augusta Löschera (priestorová organizácia ekonomiky) či Waltera Christallera (teória centrálnych miest). S odstupom času možno tvrdiť, že priestorová veda dokázala sčasti vysvetliť priestorovú organizáciu javov a významne prispela k rozvoju metód používaných v geografii (Claval 2007; Stimson 2008; Paulov 2012). Idiografická regionálna geografia však bola marginalizovaná, predstavitelia kvantitatívnej geografie nevenovali pozornosť unikátnosti jednotlivých regiónov (priestor bol zbavený podstaty, bol vnímaný ako izotropický, „prázdny“; Hanson 1999) a ich významom pre človeka (Claval 2007) – viac sa sústredili na výskumné techniky a procedúry než na ľudí, miesta a regióny (Matlovič 2006). S nástupom kvantitatívnej revolúcie v geografii sa paradigma formálneho regiónu (charakterizovaného jeho internými kvalitami) posunula smerom k paradigme funkčného regiónu (charakterizovaného priestorovými interakciami; Gencer 2010).

Súbežne s kvantitatívnou revolúciou v geografii prebiehala i inštitucionalizácia tzv. regionálnej vedy (*regional science*), za ktorou stál ekonóm Walter Isard. Na mítingoch *Regional Science Association* (RSA, zal. 1954) sa okrem ekonómov a geografov schádzali antropológovia, sociológovia, politológovia či právnici, prominentný zástupca *spatial science* Brian Berry označil RSA za platformu prinášajúcu geografom multidisciplinárnu podporu na ich „cestu smerom k vede“

(Jackson 2004). Regionálna veda k priestoru pristupovala podobným spôsobom ako kvantitatívna (teoretická) geografia, priestorové problémy v ekonómii či plánovaní boli analyzované za použitia pozitivistických prístupov, neoklasickej ekonomickej teórie a kvantitatívnych metód (Matlovič 2006; Gregory a kol. 2009). Hlavný predstaviteľ tzv. lundskej školy geografie Torsten Hägerstrand vo svojom článku *What about people in regional science?* (1970) kriticky píše o tom, ako pri tomto prístupe ostáva opomenutý jednotlivec a jeho špecifická identita. Zástupcovia priestorovej a regionálnej vedy pracovali s modelom človeka *homo oeconomicus*, ako rovnorodý teda nebol vnímaný iba geografický priestor, ako rovnakí, výlučne racionálne uvažujúci boli chápaní aj ľudia, ktorí sa v ňom rozhodujú. Ako výstižne podotkol jeden z Hägerstrandových študentov, s populáciou sa narábalo ako keby sa neskladala z individualít, ale z dividualít (ľudí ľubovoľne zameniteľných; Hägerstrand *ibid.*: 9).

Hägerstrandov text je (dôležitou) súčasťou intenzívnej kritiky, ktorá sa v kontexte sociálnych revolúcií, ekonomickej krízy a vynárajúcich sa ekologických problémov z prelomu 60. a 70. rokov 20. storočia (pozri aj obdobie *identity boom* v nasledujúcej podkapitole) spustila smerom k povojnovej pozitivistickej geografii. Tá nebola schopná riešiť nastupujúce spoločenské problémy, ktoré boli paradigmaticky vylúčené ako predmety štúdia geografie (Lauko, Kasala 2010). Od modelu *homo oeconomicus* upúšťa už v polovici 60. rokov sa formujúca behaviorálna geografia (človek nie je vždy dokonale informovaný, preto robí i neracionálne, nedokonalé rozhodnutia), jedným z jej priekopníkov bol práve Hägerstrand. V 70. rokoch však aj behaviorálna geografia čelila kritike, keďže po metodologickej stránke na pozitivistickú kvantitatívnu geografiu výrazne nadväzovala. Objavujúce sa paradigmatické smery kritizovali nedostatočný dôraz povojnovej geografie na sociálne témy (marxistická geografia) a človeka s jeho unikátnym povedomím, hodnotami a percepciou (humanistická geografia; Ley 1981; Lauko, Kasala 2010).

Obdobie od 70. rokov 20. storočia môžeme charakterizovať ako periódu multiparadigmatického vývoja geografie, ktorá trvá až dodnes. Ako poznamenáva Johnston (2006), v rámci disciplíny absentuje zhoda nad tým, čo je to poznanie a ako má byť toto poznanie generované, neexistuje jednotná komunita akademikov zdieľajúcich dané výskumné praktiky. Každopádne, podobná epistemologická fragmentácia je v súčasnosti typická aj pre ďalšie humanitné a sociálne vedy (Holmes 2009). V prostredí multiparadigmatickej geografie sa od 80. rokov minulého storočia začali postupne objavovať nové prístupy k štúdiu regiónu označované ako „nová

regionálna geografia“.⁶ Nová regionálna geografia nepredstavuje koherentný prístup, ale skôr zastrešujúci termín výskumu regiónov ako zdrojov a produktov spoločenského života, sociálnych vzťahov a identít (Paasi 2002a, 2009b). Tento pohľad na regióny možno považovať za výsledok tzv. sociálneho/kultúrneho obratu v geografii (Heřmanová, Chromý a kol. 2009). „Nový“ prístup (prístupy) k štúdiu regiónov je vymedzený v protiklade k tým „tradičným“, kde boli (resp. stále sú, napr. v literatúre popularizačnej povahy) regióny chápané buď ako unikátne a prirodzene existujúce priestorové jednotky (Heřmanová, Chromý a kol. *ibid.*), alebo ako mentálne entity vytvárané geografmi v rámci výskumu diferenciacie geografického priestoru (tj. ako produkt konkrétnej regionalizácie realizovanej výskumníkom – vid’ Hettner, Hartshorne; Paasi 2009b), rovnako ho možno vymedziť voči prístupu predstaviteľov *spatial science*, pre ktorých región predstavoval významovo prázdnu konštrukciu analýzy priestorovej organizácie spoločnosti.

„Nový“ regionálny geograf nepovažuje región za naturálne danú entitu, zároveň však jeho význam neredukuje na úroveň analytickej konštrukcie. Vníma regióny ako dynamické jednotky inštitucionalizovanej spoločenskej organizácie priestoru. Región je inštitucionalizovaný sociálny fakt s kauzálnou silou – je reálny, pokiaľ pretrváva v povedomí spoločnosti, pokiaľ je reprodukován v rámci sociálnych praktík (vid’ aj podkapitolu 2.7).

Pohľad na sociálnu reprodukciu regiónov je v rámci novej regionálnej geografie značne ovplyvnený sociologickými teóriami – teóriou praxe (vid’ Bourdieu 1977) a najmä Giddensovou (1984) teóriou štruktúracie. Giddens (*ibid.*: 116) sa netají tým, že čiastočne nadväzuje na myšlienky Hägerstrandovej *time-geography* (oceňuje zameranie geografie času na každodenné sociálne praktiky a ich vplyv na utváranie a reprodukciu sociálnych systémov), hoci kritizuje niektoré jej nedostatky (napr. konceptualizáciu „miesta“). Často uvádzaným príkladom (napr. Chromý 2003; Paasi 2009b; Lauko, Kasala 2010) použitia teórie štruktúracie a „transdisciplinárneho jazyka“ *time-geography* v regionálnej geografii je teoretický článok Alana Preda (1984), ktorý nadväzuje i na historický prístup vidaliánskej školy. Tento článok pomenovaný *Place as historically contingent process* je tiež často citovaný ako text (vid’ Paasi 2002a;

⁶ Novú regionálnu geografiu treba odlišovať od tzv. nového regionalizmu. Nový regionalizmus je súhrnný termín označujúci množstvo podobných výskumných prúdov zameraných na regionálny ekonomický rozvoj, ktoré získavali popularitu najmä v 90. rokoch minulého storočia. Ich spoločným znakom je dôraz kladený na význam regiónu ako jednotky ekonomickej organizácie a politických aktivít v podmienkach súčasného kapitalizmu (MacKinnon 2009).

Chromý 2003; Šerý 2014b), v ktorom jeho autor nerozlišuje medzi konceptmi miesta a regiónu (podobne Allen, Massey, Cochrane 1998). Hoci Pred pracuje v článku najmä s výrazom *place* (miesto), už v úvode (s. 279) svoj text predstavuje ako „teoretický základ geografie miesta alebo regionálnej geografie odlišného (rozumej nového; vid' aj Paasi 1986: 107) typu“, jeho myšlienky sú tak relevantné a inšpirujúce i pre štúdium regiónov. Pred chápe miesto/región ako proces reprodukcie sociálnych a kultúrnych foriem a súčasnej socializácie jednotlivcov („formovania ich biografíí“), na ktorý nadväzuje i transformácia fyzického prostredia.

Giddensovou teóriou štruktúracie sa inšpiroval aj Paasi pri písaní rozsiahleho teoretického článku *Inštitucionalizácia regiónov* (1986), ktorý možno považovať za exemplárny text novej regionálnej geografie. Na rozdiel od Preda Paasi považuje za hlavný cieľ svojho článku konceptualizáciu a rozlíšenie pojmov miesto a región (podobne Paasi 2002a), pričom zároveň rozvíja teóriu inštitucionalizácie regiónov a koncept regionálnej identity (vid' podkapitoly 2.3 až 2.6). Hlavný rozdiel medzi miestom a regiónom Paasi (1986: 139) vidí v skutočnosti, že zatiaľ čo podstata miesta spočíva vo význame, ktorý je fyzickému/sociálnemu prostrediu pripisovaný daným jednotlivcom (pozri aj Paasi 1991), región obsahuje zreteľnú kolektívnu dimenziu nezávislú na individuu, ktorá je neustále reprodukováná prostredníctvom (priestorovej) socializácie jednotlivcov. Ako uvádzajú Duncan a Savage (1991), región je v tomto ponímaní konštituovaný kultúrou v jej inštitucionalizovanej forme a miesto kultúrou v jej individuálnej, subjektívnej forme. Je zrejme, že rozdiel medzi miestom a regiónom nespočíva v rozlohe (región nemusí byť „väčší“ než miesto; Šerý 2014b), regióny a miesta sú chápané ako procesy odohrávajúce sa v rámci rôznych mierok. Typickým znakom novej regionálnej geografie je skutočnosť, že nepreferuje žiadnu z nich – pochopenie regiónov (sociálnej organizácie priestoru) vyžaduje výskum procesov rozličných geografických mierok (Paasi 2009b). Aj prezentovaná kvalifikačná práca obsahuje štúdie zamerané na analýzu sociopriestorových procesov rôznych mierok, od lokálnej až po supranárodnú.

Možno tvrdiť, že nová regionálna geografia je viac teoretická než tradičná (idiografická) regionálna geografia, ktorá v praxi zahŕňala regionálnu klasifikáciu a častokrát veľmi vyčerpávajúcu deskripciu (MacKinnon 2009). Primárnym cieľom súčasných regionálnych geografov je pochopenie procesu utvárania (inštitucionalizácie) regiónov, tj. hľadanie pravidelností v sociopriestorových procesoch odohrávajúcich sa v rôznych časopriestorových kontextoch (nová regionálna geografia má podobne ako

predkladaná kvalifikačná práca sčasti nomotetickú povahu). Porozumenie procesu inštitucionalizácie regiónu predpokladá dôslednú konceptualizáciu jednotlivých dimenzií regiónu, ktoré výstižne definuje Paasiho koncept regionálnej identity (1986) predstavený v ďalšom texte. Pre novú regionálnu geografiu je narábanie s konceptom (regionálnej) identity typické, „nový“ prístup k regiónu, popularizáciu konceptu identity medzi geografmi, ako aj spojenie oboch konceptov regiónu a identity možno považovať za výsledok kultúrneho obratu v disciplíne.

2.2 Identita bez identity?

Okrem geografov pracujú s konceptom identity sociológovia, politológovia, antropológovia, filozofovia, historici, etnológovia, psychológovia, zástupcovia gender studies a mnohých ďalších vedeckých disciplín (Jenkins 2008). Identita je v súčasnosti nepochybne jedným z najprominentnejších akademických termínov. Je unifikujúcou témou sociálnych a humanitných vied už dlhšie než 25 rokov a nič nenasvedčuje tomu, že by koncept identity postupom času strácal na svojom význame (Brubaker, Cooper 2000; Malešević 2006; Jenkins 2008).

Aj keď je termín identita prítomný v západnej filozofii už od čias antického Grécka, v sociálnych vedách a v spoločenskom živote všeobecne začína výraznejšie rezonovať až v 60. rokoch minulého storočia, a to predovšetkým v Spojených štátoch. Prvotná popularizácia termínu je spojená najmä s menom Erika H. Eriksona, známeho amerického psychoanalytika rakúskeho pôvodu, ktorý okrem iného zaviedol pojem „kríza identity“ (Brubaker, Cooper 2000). Hoci Erikson hovoril o kríze identity v spojení s utváraním ego identity jednotlivcov (viď Jones a kol. 2014), toto slovné spojenie nadobúda v súvislosti s problematickou povahou celého konceptu identity aj ďalší, oveľa prozaickejší význam. V dnešnom svete je identita totiž termínom, za ktorým sa ukrýva mnoho významov, pričom niektoré z nich sú dokonca vo vzájomnej opozícii. „Kríza“ konceptu identity má svoje korene už v 60. a 70. rokoch 20. storočia, kedy sa na pozadí vtedajších celospoločenských podmienok termín stal módnym hitom a zaznamenal snáď až príliš rýchlu difúziu naprieč rôznymi oblasťami sociálneho života, pričom penetroval i jednotlivé vedné disciplíny. V tej dobe v Spojených štátoch zaznievala kritika masovej spoločnosti, vznikali a silneli rebelské (*Hippies*) a etnické hnutia (*African-American Civil Rights Movement*, *Black Power*, *Black Panther Party*, *Chicano Movement* atď.), v globálnom kontexte postupne rástlo znechutenie z triedne

polarizovanej spoločnosti a studenej vojny (Brubaker, Cooper 2000). Z identity sa stal všemocný transideologický termín, ktorý bol symbolom sociálnej zmeny a obratu od starého kolektivismu včerajška smerom k jednotlivcovi a jeho sebaaktualizácii (Malešević 2006; Adamthwaite 2007). Bohužiaľ, sprievodným javom *identity boom* bola i multiplikácia významov tohto termínu a častokrát nedostatočne kritické a neodôvodnené prijímanie identity ako kategórie vedeckej analýzy (Brubaker, Cooper 2000; Malešević 2011; Power, Kučera 2012).⁷

Vzhľadom na rôznorodé pojmávanie mnohovýznamového pojmu identita je vhodnejšie ako o jednom ucelenom koncepte identity hovoriť o niekoľkých subkonceptoch, ktoré sú v rámci „identity“ obsiahnuté. Pod identitou môžeme rozumieť spoločenskú pozíciu daného subjektu, sebapónímanie jednotlivca, relatívnu rovnakosť subjektov vzhľadom k sledovaným atribútom, špecifický kolektívny fenomén, samotnú podstatu daných subjektov, ktorá je jedinečná a zasluhuje si ochranu atď. (viac Brubaker, Cooper 2000: 6–8). Aj v rámci výskumu regiónov býva identita chápaná a využívaná rôzne, a to dokonca i v užšom českom kontexte. Väčšinou je vnímaná ako emočný vzťah (k regiónu / regionálnej spoločnosti; napr. Kaňok 2001; Kováčová 2003; Chromý, Janů 2003; Stockmann 2005; Heřmanová, Patočka 2007; Zich 2007; Mansfeldová, Špicarová Stašková 2009; Dufková 2010; Fialová a kol. 2010; Bystřický 2011; Semian, Chromý 2014; Šerý 2014a a mnoho ďalších), ale rovnako aj ako sebapónímanie (Chromý, Janů 2003; Patočka, Heřmanová 2008), kolektívna jednota (Chromý 2003, 2008; Heřmanová, Chromý a kol. 2009) a rovnakosť (Jurek 2010), charakter subjektu (regiónu / regionálnej spoločnosti; Zich 2003; Szlachcicova 2003; Vlachová, Řeháková 2004a, 2009; Balek 2005; Houžvička 2007; Chromý, Kučerová, Kučera 2009; Strnad 2009) či jeho nezameniteľná podstata, „duch“ (Vencálek 1998; Roubal 2004). V prípade väčšiny štúdií je však identite prisudzovaných viac významov zároveň, pričom samotný termín (regionálna) identita predstavuje iba zastrešujúci koncept, ktorý je následne často definovaný, resp. operacionalizovaný prostredníctvom odkazu na iné, uchopiteľnejšie koncepty (kategorizácia, loajalita, identifikácia, povedomie, imidž/obraz, význam, hrdosť, spoločenská pozícia, patriotizmus, rovnakosť apod.).

⁷ Taktiež českí autori diskutujúci problematiku regionálnych identít často označujú koncept identity ako nejasný a ťažko uchopiteľný (Dienstbierová 2011: 7; Kašková 2013: 13), mnohovýznamový (Roubal 2003; Heřmanová, Patočka 2007: 97; Heřmanová, Chromý a kol. 2009: 110; Bystřický 2011: 13; Peter 2011: 19), nie úplne neproblematický (Power, Kučera 2012: 9; Šerý, Šimáček 2012: 37) a častokrát znásilňovaný (Kučerová 2010: 35).

Práve preto, že sa nejednoznačný a ambivalentný koncept identity javí ako málo efektívny nástroj sociálnovednej analýzy (ktorý navyše vniesol do terminologického aparátu sociálnych vied istú dávku neprehľadnosti), odporúčajú niektorí autori jeho striedamejšie používanie, príp. úplné nahradenie alternatívnymi konceptmi (viď Niethammer 2000; Malešević 2003, 2006, 2011). Zrejme najostrejšiu kritiku konceptu identity poslednej doby spustili Brubaker a Cooper (Jenkins 2008; Dawson 2009; Power, Kučera 2012; Nikischer 2014a), podľa ktorých by sme mali radšej než s termínom *identity* pracovať s pojmami ako *identifikácia*, *sebaopínanie*, *kategorizácia*, *spoločenská pozícia*, *rovnakosť* (v zmysle spoločných zdieľaných atribútov), *skupinové povedomie* a *prepojenosť* (Brubaker, Cooper 2000). V rámci konkrétnych analýz „*identity*“ totiž spravidla skúmame práve jednu z uvedených kategórií. Ďalší autori, ktorí koncept identity priamo nekritizujú, zase častokrát menujú zoznam rôznych prvkov (dimenzií), ktoré tvoria „obsah identity“. Podľa známej metodologickej príručky Abdelala a kol. (2009) tvoria obsah kolektívnych identít konštitutívne normy, negatívna identifikácia, spoločenské účely a kognitívne modely. Konštitutívne normy predstavujú pravidlá, ktoré definujú členstvo v kolektívnej entite (členovia by mali byť z určitej perspektívy „rovnakí“), spoločenské účely zase jej ciele, resp. jej inštrumentálny význam. Negatívna identifikácia znamená vymedzenie danej identity voči „tým druhým“ identitám, kognitívne modely predstavujú ontológiu a epistemológiu charakteristickú pre jednotlivé spoločenstvá.

Ako bude prezentované ďalej, aj azda najpopulárnejší koncept regionálnej identity definovaný Paasim (1986) spočíva v rozložení identity na jej jednotlivé dimenzie, ktoré sú *de facto* samostatnými, ľahšie operacionalizovateľnými konceptmi. Môžeme si všimnúť mnohé podobnosti medzi Paasiho dimenziami regionálnej identity, ktoré budú bližšie predstavené v ďalšom texte a Brubakerovými a Cooperovými (2000) alternatívnymi konceptmi (v Paasiho dimenziách sú taktiež obsiahnuté prvky ako skupinové povedomie, identifikácia, kategorizácia, sebaopínanie atď.). Ostatne, aj keď v iných súvislostiach, Brubaker a Cooper i Paasi píšú o tom istom – o obsahu (konceptu) identity. Značne podobný obsah ako zmienení autori pripisujú identite i sociológovia Avanza a Laferté (2005), podľa ktorých koncept identity zahŕňa tri dimenzie, identifikáciu, sociálny imidž a sunáležitosť. Lafertého, Avanzove a Paasiho dimenzie identity poslúžili ako základ ďalšieho modelu regionálnej identity od Cristiny Del Biaggio (2010). Medzi českými autormi diskutujúcimi problematiku regionálnych identít rôzne dimenzie/zložky/prvky identity (mimo často citovaných Paasiho dimenzií

regionálnej identity) uvádzajú napr. Balek (2005), Sečková (2007), Heřmanová, Chromý a kol. (2009), Plecítá (2012), Sladká (2012) či Kašková (2013).

Akokoľvek, či už patríme k dychtivým popularizátorom, alebo naopak zarytým odporcom konceptu identity, javí sa, že pokiaľ je objektom nášho výskumu daná regionálna entita, je jeho zastrešenie týmto konceptom viac než vhodné. Najmä pokiaľ na regióny nazeráme zo sociálno-konstruktivistickej perspektívy. Vtedy totiž región chápeme ako komplexný sociopriestorový proces obsahujúci niekoľko bezprostredne súvisiacich a navzájom sa ovplyvňujúcich dimenzií (viď dimenzie spomínané v predošlom texte). Región je produktom vzájomných dialektických vzťahov medzi jednotlivými dimenziami svojej „identity“, pričom používaním zaštrešujúceho pojmu identita zdôrazňujeme existenciu týchto úzkych prepojení (napr. medzi povedomím / vzťahom ľudí k regiónu a jeho imidžom, povedomím a spoločenskou pozíciou regiónu, kategorizáciou regiónu a sebaopínaním regionálnej spoločnosti atď.) a nutnosť nazerať na dlhšie procesy súvisiace s existenciou daného regiónu ako na súčasť komplexnejšieho sociopriestorového procesu, ktorý má v jednotlivých prípadoch aj svoj vlastný, jedinečný názov (napr. Európa, Trnavský kraj, Orava, Podpoľanie apod.).

2.3 Obsah regionálnej identity

Väčšina autorov (napr. Burke, Stets 2009; Heřmanová, Chromý a kol. 2009; Fornäs, Xinaris 2013; Pries 2013) v najvšeobecnejšej rovine rozlišuje identity osobné (tiež individuálne) a kolektívne (niekedy označované aj ako sociálne).⁸ Početné definície týchto pojmov sa navzájom častokrát značne líšia v závislosti od toho, ako jednotliví autori ponímajú samotný koncept identity či jej jednotlivé dimenzie. Možno však tvrdiť, že osobná identita predstavuje jedinečnosť, osobitosť danej entity, teda jej unikátnu pozíciu v spoločnosti, resp. vo svete všeobecne, pričom je táto do veľkej miery daná práve neopakovateľnou konfiguráciou „príslušností“ entity k jednotlivým

⁸ Často sa môžeme stretnúť i s výrazom „skupinová identita“, resp. „skupinové identity“ (napr. Heřmanová, Patočka 2007; Patočka, Heřmanová 2008; Širin 2013; Ridanpää 2014). Výrazy „skupinové“, „kolektívne“ a „sociálne identity“ sú nezriedka považované za ekvivalentné, ale možno im prisúdiť aj rozličné významy. Najširšie možno vymedziť skupinovú identitu, ktorá môže byť spojená s akoukoľvek skupinou živých i neživých entít. O niečo užšie vymedzená kolektívna identita je potom spojená iba s určitou skupinou ľudí. Najúžší význam má výraz sociálna identita, ktorý sa viaže iba na skupiny ľudí vymedzené na základe kategorizačných znakov, ktorými disponuje každý jedinec (vek, rasa, pohlavie, štátna/regionálna príslušnosť). Medzi sociálne identity tak nepatria kolektívne identity súvisiace s príslušnosťou jednotlivca k dôverným, intímnym skupinám (napr. rodina), dobrovoľným združeniam (záujmový krúžok, fanklub) či pracovným skupinám (Lickel a kol. 2000).

skupinám (kolektívom), tj. konfiguráciou kolektívnych identít danej entity (viď aj Handler 1994). O osobnej identite teda hovoríme, pokiaľ sa zameriavame na konkrétnu entitu ako na jednoliaty, osobitý celok. Daná kolektívna identita (rasová, genderová, príslušnosť k pracovnému kolektívu, regionálna, náboženská apod.) odkazuje na príslušnosť entity ku konkrétnemu kolektívu, sociálnej skupine či sociálnej kategórii všeobecne (v prípade skupinovej identity ku skupine entít; viď pozn. č. 8). Niekedy dochádza k stotožňovaniu konceptov kolektívnej identity a kolektívnej entity, čo však nie je úplne korektné. Kolektívna identita predstavuje náležitosť entít nižšieho rádu k danej kolektívnej entite a nie kolektívnu entitu samotnú. Kolektívne entity, ktoré sú formované kolektívnymi identitami entít nižšieho rádu, majú zároveň svoju „osobnú“ identitu (viď napr. región).

Aj regionálna identita, podobne ako ostatné typy sociálnych identít, v sebe obsahuje kolektívnu i osobnú dimenziu (pozri aj rozdiel medzi regiónom a miestom v podkapitole 2.1), čo si ostatne môžeme všimnúť aj na poňatí regionálnej identity v rámci regionálno-geografických výskumov, kde niektorí autori chápu regionálnu identitu ako vzťah (povedomie) jednotlivca k regiónu, resp. regionálnej spoločnosti a ďalší zas ako jedinečnosť (osobitosť) daného regiónu (viď predošlá podkapitola). V súčasnej dobe však väčšina autorov vníma regionálnu identitu ako multi-dimenzionálny komplex, k čomu nepochybne prispel aj Paasiho (1986) koncept dimenzií regionálnej identity. Paasi vníma región ako komplexnú dynamickú sociálnu konštrukciu⁹ (podobne Bourdieu 1980; Lefebvre 1991; Bøås, Marchand, Shaw 1999; Dekker Linnros, Hallin 2001; Debarbieux 2004; Schrijver 2005; Häkli 2008;

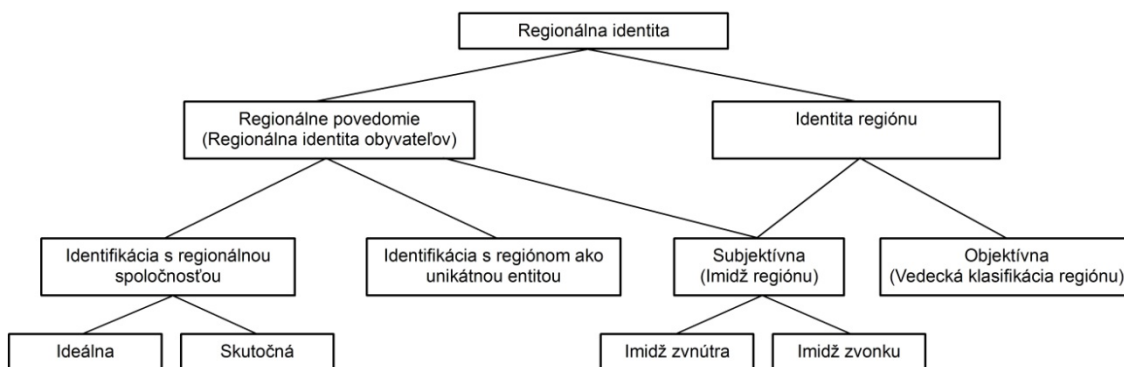
⁹ Pokiaľ chápeme región ako sociálnu konštrukciu, predstavuje výskum regiónov štúdium sociálnej organizácie priestoru. Problematika sociálnej organizácie priestoru, resp. problematika sociálne konštruovaného regiónu, je styčným bodom medzi objektom štúdia sociológie a geografie. Pod vplyvom svojho odborného zamerania majú akademici z oboch spomínaných vedných disciplín niekedy sklon redukovať obsah konceptu regiónu – pre niektorých sociológov nepredstavuje región nič viac než špecifickými internými vzťahmi prepojenú regionálnu spoločnosť, geografi zas neraz stotožňujú regióny s elementmi fyzickogeografického prostredia. Poňímanie regiónov ako „sociálnych konštrukcií“ však neznamená, že by chápanie regiónu malo byť redukované na úroveň spoločenstva ľudí žijúceho v konkrétnom priestore, v rámci ktorého fungujú špecifické sociálne väzby generované relatívnou priestorovou blízkosťou (teda na úroveň regionálnej spoločnosti). Znamená, že región je zo sociálno-konstruktivistického pohľadu jednotkou spoločenskej organizácie priestoru – spoločnosť (sociálny diskurz) rozdeľuje geografický priestor a prekladá ho hranicami, a to nielen fyzickými, ale predovšetkým symbolickými. Tento proces štruktúrovania geografického priestoru spoločnosťou sa nutne odohráva pod silným vplyvom fyzickogeografických atribútov životného prostredia spoločnosti, z čoho zákonite vyplýva existencia regiónov, ktorých identita („identita regiónu“; viď Paasi 1986, 2002b) je zviazaná predovšetkým s konkrétnymi fyzickogeografickými elementmi. Aj fyzickogeografické regióny sú teda sociálnou konštrukciou (na rozdiel od samotnej kvality fyzického prostredia) – sú ľuďmi priestorovo vymedzené a pomenované, spoločnosťou sú im prisudzované konkrétne významy (viď aj „vznik“ Južného oceánu v podkapitole 2.8; Nikischer 2014c).

Del Biaggio 2010; Kučerová 2010; Popescu, Nica 2011; Chromý, Semian, Kučera 2014; Šerý 2014b a mnoho ďalších), ktorá na jednej strane predstavuje kolektívnu identitu ľudí a na strane druhej osobnú identitu danej priestorovej jednotky. Paasi (1986, 2002b, 2009a) tieto dve hlavné dimenzie regionálnej identity nazýva regionálna identita obyvateľov (aj regionálne povedomie) a identita regiónu (obr. 1). Základné dimenzie identity sú samozrejme úzko späté s ďalšími čiastkovými dimenziami, regionálnu identitu by sme tak mali ponímať ako komplex vzájomne previazaných sociálnych (sociopriestorových) procesov, ktoré sú zdrojom a zároveň produktom danej socio-priestorovej entity.

Pokiaľ chceme vymenovať aspoň niektoré z týchto sociálnych procesov, stačí ak siahneme po Brubakerovom a Cooperovom (2000) „obsahu identity“. Daná regionálna identita obsahuje *identifikáciu* s regiónom (v rámci identifikácie Paasi rozoznáva identifikáciu s regionálnou spoločnosťou a identifikáciu s regiónom ako špecifickou entitou), tá však v Brubakerovom a Cooperovom chápaní nepredstavuje regionálne povedomie v podaní Paasiho, ale skôr konkrétny akt identifikácie s regiónom v danej situácii odohrávajúcej sa v príslušnom priestorovom a časovom kontexte. Daný jednotlivec sa môže s regiónom identifikovať sám (napr. počas športového stretnutia, vo svojom facebookovom profile atď.), vtedy tento akt možno považovať za prejav *sebaponímania* a (v rámci výskumu za indikátor, vid' Nikischer 2014a) regionálneho *povedomia* jednotlivca, alebo ho s daným regiónom môže identifikovať druhá osoba, v tomto prípade možno identifikáciu vnímať aj ako akt externej *kategorizácie*, tj. ďalšej dimenzie identity podľa Brubakera a Coopera. To, ako nás kategorizujú iní (s akým regiónom nás identifikujú, akú regionálnu príslušnosť nám pripisujú), častokrát nie je v súlade s naším sebaponímaním, typickým príkladom externej kategorizácie jednotlivca je napr. jeho občiansky preukaz (v ňom sa napr. uvádza aj naša štátna príslušnosť, ktorá predstavuje dôležitú súčasť našej regionálnej identity). Na identifikáciu by sme nemali nazerať iba cez prizmu jednotlivca, identifikácia sa taktiež dotýka regiónu ako jedinečnej osobitej entity. Každý región (regionálna spoločnosť) istým spôsobom *poníma samého seba* (vrátane svojej regionálnej príslušnosti – napr. obyvatelia Krymu môžu svoj región považovať za súčasť Ukrajiny, Ruska, Európy či iného hierarchicky vyššie postaveného regiónu a v rôznych situáciách sa môžu s týmito regiónmi identifikovať) a je zároveň určitým spôsobom *externe identifikovaný, kategorizovaný* (vo vzťahu k „regionálnej identite regiónu“ je príkladom takejto

kategorizácie politická mapa sveta). Sebaponímanie a kategorizácia regiónu sú obsiahnuté aj v rámci Paasiho dimenzií (1986) „imidž zvnútra“ a „imidž zvonku“.

Región ako sociopriestorový proces obsahuje i rovnakosť, prepojenosť a skupinové povedomie (Brubaker, Cooper 2000). *Rovnakosť* predstavuje určité spoločné atribúty, ktoré sú vlastné pre dané entity patriace do určitej skupiny, v podobnom duchu píše Abdelal a kol. (2009) o tzv. konštitutívnych normách. Ak budeme za spomínané entity považovať jednotlivých ľudí patriacich k danej regionálnej spoločnosti, tí sú rovnakí, resp. relatívne podobní najmä z hľadiska ich vzťahu ku geografickému priestoru – za primárnu konštitutívnu normu v rámci regionálnych identít možno považovať relatívnu priestorovú blízkosť jednotlivcov. V našej abstrakcii sa však môžeme posunúť i na vyššiu mierkovú úroveň a za entity patriace do jedného rádo vo vyššieho celku (regiónu) považovať vzájomne podobné subregióny. Medzi ľuďmi patriacimi do jednej regionálnej spoločnosti alebo medzi subregiónmi „patriacimi“ do jedného rádo vo vyššieho regiónu taktiež spravidla existuje istá miera *prepojenosti* (vzťahy príbuzenské, ekonomické, právne, migračné atď.). *Skupinové povedomie* podľa Brubakera a Coopera (2000) obvykle vzniká spolupôsobením rovnakosti a prepojenosti a predstavuje pocit príslušnosti k jedinečnej skupine. Ten sa v konkrétnych životných situáciách prejavuje prostredníctvom už spomínanej identifikácie a v podstate ho možno stotožniť s Paasiho (1986) dimenziou regionálne povedomie.

Obr. 1 – Dimenzie regionálnej identity podľa Paasiho. Zdroj: Paasi (1986).

2.4 Regionálne povedomie

Regionálne povedomie (regionálnu identitu obyvateľov), jednu z dvoch hlavných dimenzií regionálnej identity, ktorá predstavuje jej kolektívny rozmer,

Paasi (2003) definuje ako multimierkovú identifikáciu ľudí s tými inštitucionálnymi praktikami, diskurzom a symbolikou, ktoré sú vyjadrením štruktúr očakávaní inštitucionalizovanými ako súčasť procesu, ktorý nazývame región. Inými slovami, regionálne povedomie predstavuje vzťah (pocit príslušnosti) ľudí k regiónu. Štruktúry očakávaní môžeme vnímať ako rôzne inštitucionalizované kultúrne rámce a schémy (Kramsch 1998), Paasi (1986) o nich doslova píše ako o časopriestorovo špecifických, geograficky ohraničených, inštitucionálne zakorenených schémach percepcie, koncepcie a akcie vlastných pre určité kultúrne prostredie. Podobným spôsobom vnímajú Abdelal a kol. (2009) tzv. kognitívne modely. Paasi zdôrazňuje inštitucionálnu zakorenenosť štruktúr očakávaní, musíme mať na pamäti, že regionálne povedomie nepredstavuje vzťah k akémukoľvek geografickému priestoru, ale iba k priestorovým jednotkám na danom stupni inštitucionalizácie.

Vzťah človeka ku geografickému priestoru všeobecne definujeme ako jeho priestorovú identitu (priestorové povedomie), priestorová identita jednotlivca je najširšie vymedzeným konceptom, pokiaľ hovoríme o vzťahu človek – geografický priestor. Predstavuje vzťah človeka ku geografickému priestoru, ktorý nie je obmedzený jeho aktuálnou sociálnou organizáciou. Priestorové povedomie sa teda nemusí vzťahovať k žiadnym jednotkám sociálnej organizácie priestoru – regiónom a môže prestupovať ich hranicami, neodkazuje iba na vzťah k regiónom, ale ku geografickému priestoru všeobecne. Stav, keď nie sú priestorové identity skupín konformné s aktuálnou sociálnou organizáciou priestoru, býva často zdrojom napätia (viď Kaplan 1994, 1999) a príčinou výraznejších zmien v tejto organizácii (Nikischer 2015a). Regionálne povedomie jednotlivcov a skupín vychádza práve z interakcie medzi ich priestorovými identitami a aktuálnou organizáciou priestoru a predstavuje pocit príslušnosti (emočný vzťah) ku konkrétnym regiónom. Z pohľadu sociálno-konstruktivistického prístupu k štúdiu regiónu, ako i s ohľadom na teóriu inštitucionalizácie regiónov (Paasi 1986), môžeme región definovať ako jednotku spoločenskej organizácie priestoru na danom (nie nulovom) stupni inštitucionalizácie.

Regionálne povedomie teda môžeme vnímať ako súčasť širšie vymedzenej priestorovej identity človeka (Paasi 2002b). Okrem týchto dvoch pojmov sa v odbornej literatúre častokrát stretávame aj s výrazom teritoriálne povedomie (identita). Podľa Paasiho (2009a) je každé teritórium regiónom, avšak nie každý región teritóriom. Región je teda širšie vymedzený pojem než teritórium (v češtine a slovenčine ekvivalent územia), v rámci teritória totiž dochádza k prejavom teritoriality, ktorú možno chápať

ako snahu jednotlivcov alebo skupín ovplyvňovať a kontrolovať ľudí, javy a vzťahy prostredníctvom dosiahnutia kontroly a dominancie nad určitým geografickým priestorom (Sack 1986). Prejav teritoriality a následne i koncept teritória však možno chápať rôznymi spôsobmi – užšie politickovedné poňatie kladie význam teritória na úroveň priestoru pod jurisdikciou štátu (Painter 2010; Shah 2012), širšie koncipovaný etologický pohľad zase na úroveň priestoru, ktorý je pod dominanciou určitého organizmu (Gregory a kol. 2009; Painter 2010; Nikischer 2015a). V súvislosti so štúdiom regiónov možno za prejav teritoriality považovať realizáciu teritoriálnej administrácie (územnej správy), prostredníctvom ktorej sú kontrolované a ovplyvňované procesy odohrávajúce sa v hranicami presne výtýčenom geografickom priestore. Teritoriálne povedomie tak zahŕňa aj identifikáciu obyvateľstva so správnym aparátom, ktorého výkonnosť má spravidla na mieru povedomia vplyv. Za teritória možno považovať napr. jednotlivé kraje Slovenska či Slovenskú republiku ako celok, naopak v regiónoch ako východné Slovensko, Slovenské rudohorie alebo Záhorie (či v iných tradičných regiónoch SR) sú prvky teritoriality prítomné v oveľa menšej miere, resp. nie sú prítomné vôbec.

Ako naznačuje Paasi (2003), regionálne povedomie každého z nás je charakteristické svojou multimierkovou povahou, ľudia sa spravidla súčasne identifikujú s niekoľkými regiónmi na rôznych geografických úrovniach, s regiónmi rôznych typov (susedstvo, mestská štvrť, mestský región, okolitý fyzickogeografický región, tradičný región, kraj, provincia, štát, svetadiel apod.), rovnako sa často identifikujú s viacerými regiónmi jednej geografickej úrovne, rovnakého typu (i keď obvykle s každým v inej miere).¹⁰ Môžeme sa napríklad do istej miery identifikovať s obcou, kde sme sa narodili a zároveň môžeme mať vybudovaný vzťah k obci nášho

¹⁰ Existencia každej identity, vrátane tej regionálnej, implikuje existenciu protagonistov, antagonistov a obecnstva, tj. neutrálnych aktérov (Hunt, Benford, Snow 1994; Della Porta, Diani 2006). Každá kolektívna identita je formovaná na základe rozpoznávania určitých spoločných znakov, rysov jednotlivcov a vzniku špecifického druhu solidarity medzi nimi (pozitívna identifikácia), ale zároveň je formovaná v opozícii k „tým druhým“ (negatívna identifikácia; Eriksen 1995; Della Porta, Diani 2006; Triandafyllidou 2008). Existencia niekoľkých opozitných identít nie je vylúčená, jedna z nich však býva k danej identite spravidla v omnoho výraznejšej opozícii než ostatné (napr. francúzska vs. anglická identita; Colley 1992; Johnson, Coleman 2012). Pre Čechov to bola v dobe národného obrodzenia a utvárania spoločného československého štátu identita nemecká (rakúska), pre Slovákov identita maďarská (Holý 2001). Z existencie opozitných a neutrálnych identít vyplýva skutočnosť, že pri konštrukcii regionálneho povedomia jednotlivca sú niektoré identity istým spôsobom komplementárne a a priori si neodporujú (najmä pokiaľ ide o identity rozdielnej geografickej úrovne alebo rôzneho typu – napr. moravská, česká, európska identita), iné sú v zásadnejšej opozícii a jednotlivec sa voči nim musí v konkrétnej situácii jasne vymedziť (čečenská/ruská identita, severokórejská/juhokórejská identita apod.). Môžeme teda hovoriť o miere konformity konkrétnych regionálnych identít v rámci konštrukcie regionálneho povedomia jednotlivca.

súčasného bydliska či k obci, v ktorej máme chalupu alebo v nej žijú naši blízki príbuzní. Je zrejme, že regionálne povedomie jednotlivca je dané jeho osobnou biografiou (Paasi 2002b), životnou dráhou skrz časopriestor, ktorá vždy prechádza cez konkrétne regióny. Regionálne povedomie človeka je pochopiteľne formované v priebehu celého jeho života, pričom tento proces možno chápať ako súčasť socializácie jednotlivca nazývanej priestorová socializácia (Paasi 2001). K tej dochádza aj prostredníctvom tzv. pedagogiky priestoru (Newman, Paasi 1998; Palmeiro Pinheiro 2009), ktorej realizátorom sú formálne regionálne inštitúcie, predovšetkým regionálne médiá a edukačné zariadenia (Findor 2000). Hoci sa náš vzťah ku konkrétnym jednotkám sociálnej organizácie priestoru vyvíja v priebehu celého nášho života, možno sa domnievať, že regionálne povedomie jednotlivca je najaktívnejšie formované počas obdobia (neskoršej) adolescencie, kedy každá osobnosť prechádza radom kognitívnych, biologických a sociálno-pozíčných zmien (potvrdenie tejto hypotézy by však vyžadovalo intenzívny empirický výskum; Bosma, Koops 2004). Adolescencia je považovaná za periódu, ktorá má v procese socializácie zásadný význam (Musilová 2012). Navyše je neskoršia adolescencia konkrétnymi jednotlivcami častokrát vnímaná ako obdobie „šťastnej mladosti“, s čím súvisí aj ich blízky vzťah k regiónom, s ktorými je toto príjemné životné obdobie späté. Taktiež nesmieme zabúdať na to, že na adolescentoch je v rámci vzdelávacích programov spravidla uplatňovaná pomerne intenzívna a presne cieleňá pedagogika priestoru. Tá sa v prostredí národných štátov sústreďuje predovšetkým na reprodukciu štátnej a národnej identity, resp. štátneho a národného povedomia (Koh 2007).

Pojmy ako štátne (národné), subnárodné, lokálne či európske povedomie súvisia s multimerkovou povahou regionálneho povedomia a predstavujú vzťah k bližšie špecifikovaným regiónom. Na to, že všetky tieto výrazy (podobne aj „teritoriálne povedomie“) označujú identifikáciu ľudí s určitými regiónmi (hoci ide v jednotlivých prípadoch o regióny rôznej mierkovej úrovne), nesmieme zabúdať – je potrebné ich chápať ako pojmy podradené výrazu, resp. konceptu regionálneho povedomia. Je žiadúce pozastaviť sa pri termínoch národné a štátne povedomie, nakoľko výraz národné povedomie býva častokrát chybné používaný aj ako označenie vzťahu človeka k štátu (vid' aj Kaplan 1999; Bechhofer, McCrone 2009). Národné povedomie však predstavuje vzťah človeka k národu, vzťah človeka k štátu je uchopený pomocou výrazu štátne povedomie. Zámenu spomínaných výrazov možno ospravedlniť v prípade diskusie o vzťahu obyvateľov k národným štátom, v ktorých dochádza k prepojeniu

teritoriálneho elementu a národného živlu (Nikischer 2013b). Aj v tomto prípade je však korektnejšie používať na označenie vzťahu človeka (ľudí) k štátu termín štátne, resp. národostátne povedomie. Pokiaľ je predmetom našej diskusie vzťah obyvateľstva k regiónom menšieho priestorového rozsahu, akými sú napr. mestská štvrť, mesto, obec či mikroregión, často nahrádzame pojem regionálna identita obyvateľstva výrazom lokálne povedomie. K terminologickému zmätku môže dochádzať, pokiaľ v danom texte používame termín regionálna identita (povedomie) obyvateľstva ako označenie generálneho konceptu predstavujúceho vzťah k regiónom všeobecne a zároveň i ako označenie vzťahu k regiónom subnárodnej úrovne výlučne (napr. tradičný región, kraj apod.). V takomto prípade je vhodnejšie na vyjadrenie druhého menovaného vzťahu použiť termín subnárodné povedomie.

Na regionálne povedomie môžeme nazerať z dvoch perspektív, z pohľadu jednotlivca a z pohľadu daného regiónu. V súvislosti s výskumom konkrétneho regiónu vnímame regionálne povedomie ako komplex vzťahov, ktoré k nemu majú rôzni jednotlivci (a ako už bolo naznačené, regionálne povedomie jednotlivca možno zas charakterizovať ako komplex vzťahov, ktoré má daná individualita k rôznym regiónom). Miera regionálneho povedomia vo vzťahu k príslušnému regiónu potom predstavuje intenzitu spätosti obyvateľstva s ním. Predmetom nášho výskumu môže byť i všeobecná miera regionálneho povedomia, keď neskúmame intenzitu spätosti obyvateľstva s jedným konkrétnym regiónom, ale intenzitu vzťahu obyvateľstva žijúceho na danom území k regiónom danej mierky, resp. typu všeobecne (viď napr. Vlachová, Řeháková 2004a; Plecítá 2012; Nikischer 2013a). Príkladom môže byť výskum miery lokálneho povedomia v Žilinskom kraji či vzťahu obyvateľov Slovenska ku krajským celkom.

2.5 Identita regiónu

Na Paasiho náčrte dimenzií regionálnej identity (obr. 1) si môžeme všimnúť líniu spájajúcu dimenziu regionálne povedomie s identitou regiónu. Paasi toto prepojenie do svojho konceptu regionálnej identity nezakreslil náhodou, náš vzťah k danému regiónu totiž závisí na tom, ako vnímame jeho identitu a do akej miery sa s touto vnímanou identitou (tj. imidžom regiónu) stotožňujeme. Identitu regiónu, ktorá predstavuje „osobný“ rozmer (dimenziu) regionálnej identity, Paasi (1986, 2002b) chápe ako tie prírodné a kultúrne prvky regiónu (nevynímajúc povahu regionálnej

spoločnosti či symboliku regiónu), ktoré slúžia v spoločenskej praxi k odlíšeniu daného regiónu od ostatných, a ktoré vo svojej kombinácii vyjadrujú jedinečnosť tohto regiónu. Identitu regiónu tak možno charakterizovať ako „osobnú identitu“ konkrétnej jednotky sociálnej organizácie priestoru (viď aj Gilbert 1960), pričom je táto identita daná unikátnou kombináciou a špecifickou vzájomnou konfiguráciou prírodných a kultúrnych prvkov regiónu a naväzujúcim spoločenským významom.

Podľa Paasiho tvorí identitu regiónu subjektívna a objektívna zložka. Objektívnu identitu predstavuje klasifikácia regiónu v rámci rôznych vedeckých disciplín, za objektívnu identitu regiónu teda môžeme považovať jeho „obraz“ v odbornej literatúre. Subjektívna identita regiónu je reprezentovaná jeho imidžom, teda obrazom regiónu v očiach spoločnosti, tým, čo o danom regióne „nosíme“ v našich myšliach. Paasi (1986) v rámci imidžu rozlišuje tzv. imidž zvnútra a imidž zvonku. Imidž zvnútra možno označiť aj ako interný imidž, teda imidž, ktorý má región medzi svojimi obyvateľmi. Pokiaľ chápeme obyvateľov regiónu ako jeho neoddeliteľnú súčasť, môžeme v súvislosti s imidžom zvnútra hovoriť tiež o „sebaponímaní“ regiónu. Externý imidž (imidž zvonku) je obrazom regiónu v očiach mimoregionálnej spoločnosti.

Pochopiteľne, koncepty „subjektívnej“ a „objektívnej“ identity regiónu sú do istej miery problematické. Objektívnu identitu sme nedefinovali ako „obraz“ (tj. imidž) regiónu v odbornej literatúre iba náhodou, aj v rámci vedeckého výskumu je vždy prítomný prvok subjektivity. Aj keď sa odborná klasifikácia regiónu zakladá na empirických pozorovaniach, „empirické“ (viď „empirické“ podľa kritického realizmu; Sayer 2000; Bhaskar 2008) vníma, spracováva a vyhodnocuje každý jednotliviec rôzne. Navyše, objektívna identita formuje identitu subjektívnu (vedecká produkcia má nezanedbateľný vplyv na vytváranie všeobecného imidžu regiónu) a naopak (širší imidž regiónu ovplyvňuje vedeckú produkciu; viď aj Said 1978). Ani Paasi nevníma slovné spojenie „objektívna identita“ ako výraz jedinej správnej, resp. pravej identity regiónu, ale skôr ako vyjadrenie toho, že určité charakteristiky regiónu môžeme relatívne exaktne merať, vyhodnocovať a na základe nich regióny klasifikovať (priemerný mesačný príjem domácnosti v regióne, rozloha a počet obyvateľov regiónu, priemerná ročná teplota apod.). Zdá sa byť vhodnejšie deliť identitu regiónu nie na subjektívnu a objektívnu, resp. na imidž a objektívnu vedeckú klasifikáciu (subjektívne a objektívne nemožno v praxi rozlíšiť, nemožno určiť, čo je objektívne a čo nie), ale na „skutočnú“ zložku (v zmysle toho, čo je v súlade s empirickým) a imaginárnu zložku (to, čo je v diskrepancii s empirickým). Identita

regiónu je de facto vždy reprezentovaná určitým imidžom, každý imidž každého regiónu (či sa jedná o obraz regiónu vo vedeckej literatúre alebo o akýkoľvek iný imidž) obsahuje obe spomínané zložky, mení sa iba ich vzájomný pomer. Imaginárnu zložku identity regiónu predstavujú tzv. imaginárne geografie (viď Said *ibid.*), ktoré vychádzajú z našich rozdielnych vzťahov a skúseností s príslušnými regiónmi. Z hľadiska vzťahu ku konkrétnemu regiónu možno rozlíšiť dve hlavné skupiny ľudí – obyvateľov regiónu („My“) a ľudí mimo regionálnu spoločnosť, resp. žijúcich mimo región („Tí druhí“; pozri aj Paasiho koncept). Imidž regiónu zvnútra je spravidla do menšej miery formovaný imaginárnymi geografiami než jeho imidž zvonku, pretože obyvatelia regiónu sú v tesnejšom kontakte s pozorovateľnou skutočnosťou regiónu (Nikischer 2013c). Okrem priestoru sa imidž/identita regiónov mení aj v čase, fakt časopriestorovej špecifickosti imidžu regiónu treba mať pri jeho výskume a interpretácii príslušných výsledkov vždy na pamäti.

2.6 Inštitucionalizácia regiónu

Nutný vzťah spoločnosti (človeka) a priestoru sa prejavuje v tom, že navzájom formujú svoju identitu. Ak na jednej strane hovoríme o sociálne konštruovanom regióne, teda o formovaní (produkcii) regiónov spoločnosťou, musíme na strane druhej hovoriť aj o regionálne konštruovanej spoločnosti – to, v akom regióne sa človek narodí, resp. žije, má kruciálny vplyv na formovanie jeho identity (napr. národnej, náboženskej, ale v neposlednom rade i regionálnej; Smith 2005; Yeh 2012). Regióny konštruujú a formujú ľudí, regióny (a spomedzi nich predovšetkým teritória) zase formujú ľudí.

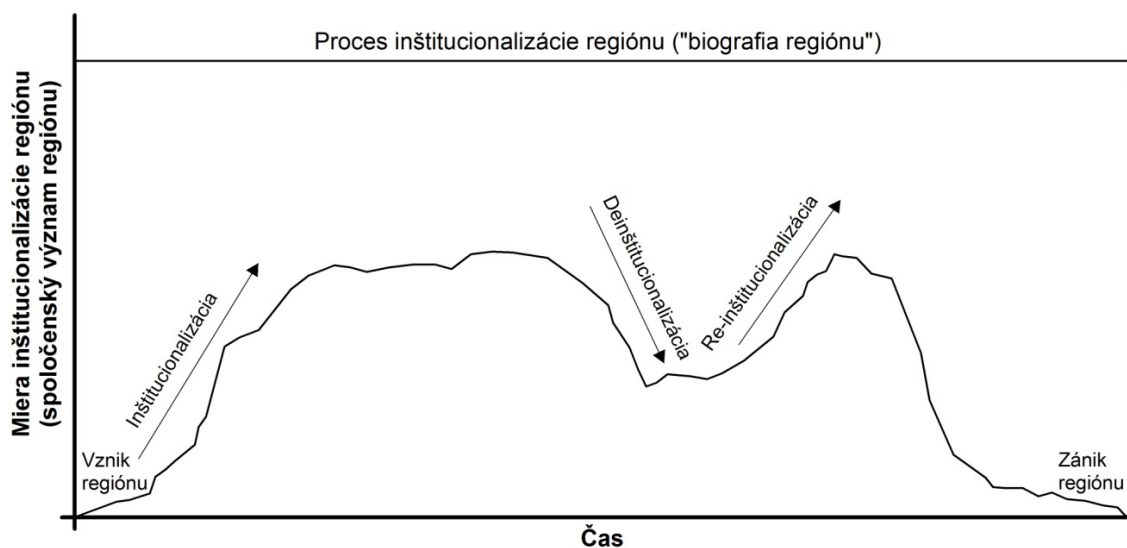
Znalosť Paasiho konceptu regionálnej identity, ktorému sme sa venovali v predošlých riadkoch, je nevyhnutným predpokladom pre správne pochopenie procesu inštitucionalizácie regiónu (Paasi 1986). Charakter procesu inštitucionalizácie regiónu je totiž odrazom vzájomného dialektického vzťahu medzi hlavnými dimenziami regionálnej identity, regionálnym povedomím a identitou regiónu (viď i Zimmerbauer 2011). Identity regiónov sú ako osobné identity priestorových jednotiek zdrojom i produktom regionálnych identít obyvateľstva (regionálneho povedomia, tj. kolektívnej identity ľudí) a opačne. Pri zmene identity regiónu dochádza k zmenám v regionálnom povedomí obyvateľstva a naopak (viď aj Bourgeois, Bourgeois 2005; Del Biaggio 2010), pričom sa tieto obojstranné zmeny v priebehu času prejavujú v transformácii

regionálnej identity ako celku. Pokiaľ sa napr. obyvatelia regiónu neidentifikujú s jeho aktuálnou identitou (vo vzťahu k regiónu existuje nízka miera regionálneho povedomia), skôr či neskôr sa tento stav prejaví v zmene tejto identity. Inak povedané, ak nemajú obyvatelia k aktuálnej podobe svojho regiónu vzťah (viď aj prepojenie regionálneho povedomia a imidžu regiónu v Paasiho koncepte reg. identity), môžeme očakávať, že postupne dôjde k transformácii tohto regiónu, v krajnom prípade i k jeho úplnému zániku. Reciprocita vzťahu regionálne povedomie – identita regiónu spočíva v tom, že identita regiónu zas predstavuje platformu, na základe ktorej je formované regionálne povedomie jednotlivca (Nikischer 2015a).

Vzájomný dialektický vzťah regionálneho povedomia a identity regiónu sa tak odráža vo vývoji regiónu v čase, teda v charaktere procesu inštitucionalizácie regiónu. Proces inštitucionalizácie regiónu môžeme vnímať aj ako „biografiu“ danej jednotky spoločenskej organizácie priestoru, pričom stupeň (miera) inštitucionalizácie regiónu je daný jeho spoločenským významom. Tento význam, resp. spoločenskú relevanciu regiónu, možno len ťažko exaktne a objektívne kvantifikovať, stupeň inštitucionalizácie regiónu môžeme stanoviť na základe sledovania rôznorodých ukazovateľov. Vo všeobecnosti je však miera inštitucionalizácie regiónu daná stupňom vývoja jednotlivých tvarov regiónu (územný, symbolický, inštitucionálny tvar regiónu a jeho status v rámci regionálneho systému) a mierou ich ukotvenia vo vedomí spoločnosti. Pri výskume (miery) inštitucionalizácie regiónov tak dôležitý analytický nástroj predstavujú Paasiho (1986, 2002b, 2009a) tvary (fázy inštitucionalizácie) regiónu, ktoré budú diskutované v ďalšom texte. Celý proces inštitucionalizácie konkrétneho regiónu možno znázorniť aj graficky ako krivku vyjadrujúcu vývoj miery jeho inštitucionalizácie v čase (obr. 2; Nikischer 2014d).

Biografia regiónu pozostáva z fáz jeho inštitucionalizácie (zvyšovania spoločenského významu) a deinštitucionalizácie (znižovania spoločenského významu; viď aj Paasi 1991; Šerý 2014b), pričom o druhej fáze inštitucionalizácie, ktorá nasleduje po predchádzajúcom úpadku regiónu, môžeme hovoriť aj ako o re-inštitucionalizácii. Proces inštitucionalizácie konkrétneho regiónu možno považovať za zavŕšený až po jeho zániku, ku ktorému dochádza v prípade, že vo vzťahu k tejto priestorovej jednotke už neexistuje žiadne regionálne povedomie a región úplne vymizol z vedomia spoločnosti (aj Siwek, Bogdová 2007; Semian 2012a; Chromý, Semian, Kučera 2014). Mnohé regióny prešli významnou fázou deinštitucionalizácie, napriek tomu ich nemožno označiť za zaniknuté, pretože stále existujú vo vedomí spoločnosti

a v niektorých prípadoch dokonca naďalej predstavujú zdroj regionálneho povedomia určitej miery (napr. Československo). V prípade takýchto regiónov pretrváva aspoň teoretická šanca ich opätovnej re-inštitucionalizácie. Akokoľvek, vedecko-výskumná prax nás učí, že vznik či zánik regiónu je vždy relatívny a je spravidla vhodnejšie hovoriť o priestorových jednotkách na vyššom/nížšom stupni inštitucionalizácie než o tom, ktorý konkrétny geografický priestor ešte (už) možno klasifikovať ako región, a ktorý už (ešte) za región považovať nemožno (Nikischer 2014d).

Obr. 2 – Príklad grafického znázornenia procesu inštitucionalizácie regiónu. Abstraktná schéma. Zdroj: Nikischer (2014d).

Celý proces inštitucionalizácie regiónu je odrazom množstva nepretržitých impulzov medzi regionálnym povedomím a identitou regiónu, teda impulzov „zdola nahor“ a „zhora nadol“. Primárny impulz k zmene vychádza v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu vždy buď zdola, tj. od „ľudu“ (regionálneho povedomia), alebo zhora (od identity regiónu, ktorú môžu výrazným spôsobom modifikovať príslušné elity, a to i bez zohľadnenia kolektívnej identity ľudí – regionálneho povedomia). V závislosti na povahe vzťahu regionálne povedomie – identita regiónu rozoznávame aj dva základné varianty vzniku regionálnych jednotiek. Pri vzniku regiónu „zdola“ dochádza k postupnej inštitucionalizácii regionálneho povedomia obyvateľstva, ktoré iniciuje vznik, resp. podobu identity regiónu (vývoj od regionálneho povedomia k identite regiónu typický pre väčšinu národných štátov). Pri vzniku „zhora“ je najprv určitým mocenským zásahom ustanovená identita regiónu, ktorá neskôr predstavuje platformu pre formovanie regionálneho povedomia obyvateľstva (vývoj

od identity regiónu k regionálnemu povedomiu, vid' napr. postkoloniálne krajiny alebo EÚ; Nikischer 2015a). Pokiaľ diskutujeme o štátoch, môžeme podobne ako Habermas (1998) hovoriť o vývoji „od národa k štátu“ (vznik „zdola“) a „od štátu k národu“ (vznik „zhora“). Samozrejme, za skokovitým zvýšením (alebo znížením) miery inštitucionalizácie daného regiónu zvyčajne stojí rozhodnutie, ktoré prišlo „zhora“, avšak to je v prípade vývoja regiónu „zdola“ iba reakciou podmienenou existenciou daného regionálneho povedomia (napr. priradenie nových administratívno-správnych funkcií kultúrnemu regiónu, alebo naopak rozdelenie štátu na základe výsledkov referenda, tj. „objednávky ľudu“ apod.). Ako bolo naznačené, v rovine „zdola vs. zhora“ nemusíme uvažovať iba v súvislosti so (relatívnym) vznikom regiónu, ale môžeme tak činiť i v spojení s jeho zánikom či akoukoľvek uchopiteľnou zmenou v miere jeho inštitucionalizácie.

Užitočným nástrojom analýzy inštitucionalizácie regiónov sú Paasiho (1986) štyri tvary regiónu (nazývané tiež „fázami“ inštitucionalizácie). Jednotlivé tvary regiónu v priebehu procesu inštitucionalizácie menia svoju podobu, sú počas neho formované a pretvárané. Práve na základe stupňa vývoja týchto tvarov a miery zakotvenia regiónu vo vedomí spoločnosti možno určiť mieru inštitucionalizácie daného regiónu. Prvý, tzv. územný tvar regiónu, je v prípade niektorých regiónov vyvinutý menej (napr. niektoré národopisné regióny ČR; vid' aj Siwek, Kaňok 2000a; Semian 2012a), hranice týchto regiónov sú nejasné a jednotlivcami vnímané rozdielne. Regióny na vyššom stupni inštitucionalizácie sú naopak typické presnou teritoriálnou delimitáciou (štáty, obce, provincie apod.). Územný tvar regiónov vznikajúcich „zdola“ vychádza z lokalizácie daných sociálnych praktík (Paasi 1986; Raagmaa 2002), prostredníctvom regiónov vznikajúcich „zhora“ sú naopak dané sociálne praktiky lokalizované do príslušného územia (Nikischer 2014d). V prípade regiónov, ktoré nepovažujeme za teritória, je vhodnejšie než o územnom tvare hovoriť o tvare priestorovom.

Ďalším tvarom regiónu je symbolický tvar reprezentujúci región v rôznych sférach spoločenského života (Paasi 2002b). Kým najdôležitejším symbolom človeka je jeho meno, v prípade regiónu je to jeho názov (Raagmaa 2002; Simon, Huigen, Groote 2010; Semian 2012b; Šerý 2014b). Názvy regiónov sú vďačným objektom štúdia, sú výborným prostriedkom demonštrácie dialektického vzťahu medzi identitou regiónu a regionálnym povedomím (medzi názvom regiónu a mierou identifikácie s ním existuje silný vzťah, názov regiónu častokrát rozhodujúcou mierou ovplyvňuje to, či región považujeme za „svoj“), frekvencia výskytu názvu regiónu v rámci rôznych foriem

medziľudskej komunikácie je zas dôležitým ukazovateľom miery inštitucionalizácie regiónu. Symbolický tvar regiónu však zahŕňa aj ďalšie elementy, napr. rôznorodé materiálne prvky (výrazné vrchy, spektakulárne mosty atď.), známe ľudske bytosti a typických zástupcov živočíšnej ríše (politici, speváci, druh stromu, regionálne špecifické zviera) či kultúrne špecifiká (gastronomická pochúťka, folklór, festival atď.; Raagmaa 2002). Paasi (2002b) tiež rozoznáva inštitucionálny tvar regiónu, ktorý pomáha udržiavať jeho spoločenskú funkciu, symbolický a územný tvar. Inštitucionálny tvar rozhodujúcim spôsobom prispieva k priestorovej socializácii jednotlivcov a reprodukcii regionálnej identity, možno ho považovať za „údržbára“ regiónu. Jeho súčasťou nie sú iba formálne regionálne organizácie (médiá, školy, vládne organizácie, dobrovoľné združenia apod.), ale i neformálne inštitúcie (priateľstvá, podnikateľské kontakty, rutiny, praktiky, spoločné hodnoty atď.; Raagmaa 2002). O štvrtom tvare Paasi (2009a) píše ako o „uznávanej úlohe“ regiónu, možno ho teda vnímať ako formálny status regiónu, jeho spoločenskú funkciu, ktorá je všeobecne uznávaná (región ako štatistický región, obec, štát, svetadiel, región cestovného ruchu atď.). V podstate ide o sociálnu akceptáciu daného regiónu ako súčasti príslušného regionálneho systému (Nikischer 2014d).

2.7 Spoločenská relevancia výskumu regionálnych identít

Spoločenská akceptácia a vnímanie konkrétnych regiónov ako reálnej súčasti života a sveta (aj napriek tomu, že sú regióny abstraktné a nie sú empirické, môžeme ich považovať za reálne, nakoľko ich jednotlivci za reálne považujú a správajú sa, ako keby reálne boli – sú integrálnou súčasťou spoločnosti a preto de facto „sú“; reálne sú regióny aj z pohľadu kritického realizmu, keďže sú sociálnymi kategóriami s potenciálnou kauzálnou silou; vid' Sayer 2000; Jenkins 2008) znamená, že región musí byť chápaný ako sociálny fakt¹¹ (podobne Paasi 2009b), ktorý má schopnosť ovplyvňovať konanie jednotlivcov a ich skupín. Existencia regiónov ako sociálnych konštrukcií sa tak zhmotňuje v rámci činnosti ľudí a následne sa odráža aj vo fyzickom charaktere prostredia (v tom najužšom ponímaní napr. vo forme rôznych formálnych inštitúcií a nadväzujúcej materiálnej infraštruktúry; vid' aj Pred 1984). Snáď najväčšou

¹¹ Pojem sociálny fakt zaviedol klasik sociológie Émile Durkheim (1982; v origináli 1895), ktorý sociálne fakty vnímal ako kultúrne normy, hodnoty a sociálne štruktúry existujúce nezávisle na jednotlivcovi a schopné ovládať jeho konanie (majú donucovací charakter, kontrolu nad individuom). Durkheim sociálny fakt popisuje ako „stav kolektívnej mysle“ a zdôrazňuje, že sociálne fakty treba vnímať a študovať ako „veci“.

výzvou pre akademikov zaoberajúcich sa štúdiom regionálnych identít je práve poukázanie na „umelý“ sociálne konštruovaný charakter regiónov a ich hraníc, ktoré predstavujú jednu zo základných platforiem sociálnej kategorizácie a častokrát zdroj diskriminácie a násilia (podobne ako rasa či etnicita). Treba mať na pamäti, že regionálna identita dokázala naprieč dejinami aktivizovať také masy ľudí ako máloktorý iný typ kolektívnej identity (Raagmaa 2002), pričom predstavovala základné kritérium delenia na „nás a tých druhých“ i počas väčšiny novodobých vojnových konfliktov. Pochopenie sociálnej organizácie priestoru a procesov, ktoré vedú k vytváraniu sociopriestorových hraníc, môže dopomôcť k odstraňovaniu negatívnych efektov súvisiacich s ich existenciou.

Samozrejme, za týmto don quichotským poslaním možno nájsť aj oveľa pragmatickejšie dôvody, prečo sa zaoberať štúdiom regionálnych identít. Pragmatizmus je dlhodobo spojený najmä so sférou politickou a ekonomickou a ako na nástroj politickej a ekonomickej praxe možno nazerať i na región (viď aj Giordano 2001; Keating 2001; Paasi 2003; Schrijver 2005; Claval 2007; Ciută 2008). O tom, že región môže byť konštruovaný (transformovaný, dekonštruovaný) za účelom naplnenia rôznorodých politických a ekonomických (príp. sociokultúrnych) ambícií zrejme netreba viesť dlhosiahlu diskusiu, stačí si povšimnúť pretrvávajúci boom regiónov súvisiaci s novým regionalizmom (viď Keating 2001; Paasi 2009a). Z pohľadu budovania a „manažmentu“ regiónov (štátov, supranárodných regiónov, administratívno-správnych celkov apod.) tkvie relevancia výskumu regionálnych identít najmä v dialektickom vzťahu medzi regionálnym povedomím a identitou regiónu. Pokiaľ neexistuje vzťah (povedomie) k (identite) regiónu, tak spravidla dochádza k jeho zmene (jej exekútorom je obvykle volený zástupca spoločnosti, elita). Zmena identity regiónu môže mať rôznu podobu, môže ísť napr. o zmenu územného tvaru, názvu, funkcie regiónu, zmenu vládneho režimu, rozpad regiónu apod. (pozmenená identita regiónu zas následne predstavuje platformu pre formovanie regionálneho povedomia – viď aj predošlú podkapitolu). Bez existencie regionálneho povedomia určitej miery je obtiažne zaistiť stabilitu regiónu (resp. jeho identity; viď aj Whittlesey 1954: 53) a jeho reprodukciu v čase, hladina miery regionálneho povedomia potrebného k reprodukcii regiónu spravidla stúpa spolu so zvyšujúcou sa mierou jeho inštitucionalizácie. Preto sme v poslednej dobe napr. svedkami mimoriadneho záujmu o výskum identity Európy („zdrojov európanstva“) a predovšetkým európskeho povedomia. Pokiaľ sa chce Európska únia uberať smerom k hlbšej integrácii, musí nevyhnutne formovať regionálne

(európske) povedomie obyvateľov jednotlivých členských štátov, v opačnom prípade bude v budúcnosti nestabilná a skôr či neskôr dôjde k jej spätnej dezintegrácii a deinštitucionalizácii.

Štúdium dimenzií regionálnej identity, identity (imidžu) regiónu a regionálneho povedomia, je o to dôležitejšie, že tieto predstavujú pomerne významné faktory regionálneho rozvoja. Miera regionálneho povedomia je faktorom značne determinujúcim endogénny rozvojový potenciál regiónu, imidž regiónu zas výrazným spôsobom ovplyvňuje „predajnosť“ konkrétnych regionálnych produktov (rýchlo-obrátkového spotrebného tovaru, služieb CR, bytových jednotiek, ponuky vzdelávacích zariadení atď.; Skuras, Dimara 2004; Nikischer 2014d; Semian, Chromý 2014) či regiónu ako takého – imidž regiónu zohráva vysokú dôležitosť aj v rámci migračných tokov (i vnútroštátnych), medzinárodných vzťahov (napr. pri formovaní nadnárodných spoločenských, obchodu či investícií (rovnako Angelis, Dimaki 2011; Clifton 2011).

Existencia regionálneho povedomia je predpokladom participácie jednotlivých členov regionálnej spoločnosti na napĺňaní rozvojových cieľov ich regiónu, ktoré samozrejme nemusia byť iba rýdzo ekonomického charakteru. Rozvoj určitého geografického priestoru so sebou obvykle prináša aj zlepšenie životnej situácie jednotlivcov v ňom žijúcich, avšak pokiaľ v danom priestore neexistuje regionálne povedomie, pokiaľ neexistuje „My obyvatelia Regiónu“, tj. pozitívna identifikácia jednotlivých obyvateľov, nemožno očakávať v prospech rozvoja tohto „nevnímaného“ priestoru/komunity žiadnu zámernú činnosť (Della Porta, Diani 2006). Možno tvrdiť, že čím vyššia je miera regionálneho povedomia konkrétneho jednotlivca, tým vyššiu proregionálnu aktivitu od neho môžeme očakávať. Regionálne povedomie je ako generátor kolektívnej akcie a mäkký faktor regionálneho rozvoja diskutované najmä od prelomu tisícročia (napr. Amdam 1995; Van Houtum, Lagendijk 2001; Raagmaa 2002; Adam 2003; Smith 2006; Zimmerbauer 2011; Paasi 2013), v poslednej dobe sa k diskusii pridávajú aj niektorí autori pôsobiaci v ČR (Chromý, Janů 2003; Chromý, Skála 2010; Nikischer 2012, 2013c; Semian, Chromý 2014).

Imidž regiónu, teda naša predstava o ňom, ovplyvňuje, ako sa v rámci konkrétnych volieb súvisiacich s týmto regiónom rozhodujeme. Nezáleží pritom, do akej miery je naša predstava o regióne v súlade s empirickou skutočnosťou, je jednoducho všetkým, čo v danej chvíli o regióne vieme, za čo ho považujeme. Rozhodujúca z hľadiska (spotrebiteľskej) voľby preto nie je empirická skutočnosť, ale imidž (podobne Jenkins 1999). Imidž regiónu môže byť pretváraný prostredníctvom

skutočných zmien v regióne, ale tiež prostredníctvom produkcie imaginárnych geografíí (viď podkapitola 2.5). Cieľavedomé vytváranie imidžu geografického regiónu za účelom jeho zhodnotenia možno nazvať aj *regional/territorial branding* (van Ham 2002; Ikuta, Yukawa, Hamasaki 2007; Youde 2009; Adese 2012). Imidž býva ako faktor rozvoja často diskutovaný najmä v súvislosti s atraktivitou destinácií cestovného ruchu (len v poslednom období napr. Nelson 2005, 2010; Brennan-Horley, Connell, Gibson 2007; Jiang 2009; Avram, Rațiu 2014; Kim, Kang, Kim 2014; Lim, Weaver 2014; v ČR napr. Palatková 2006; Hájková 2010; Nikischer 2013c). O silnom vplyve imidžu regiónu na jeho všeobecný rozvoj píše Hospers (2006), Ikuta, Yukawa, Hamasaki (2007), Jaško (2010), Angelis a Dimaki (2011), Clifton (2011) či Zimmerbauer (2011), podobne v Česku Semian a Chromý (2014). Vplyv imidžu regiónu na atraktivitu špecifických regionálnych produktov diskutujú napr. Papadopoulos (1993), Underwood (2003), van Ittersum, Candel a Meulenberg (2003), Skuras a Dimara (2004), Chlivickas, Smaliukienė (2009), v ČR k tejto diskusii prispievajú napr. Kašková (2013), Spilková a Fialová (2013) či Kašková a Chromý (2014).

2.8 Metódy výskumu regionálnych identít

Za zaujímavý (karto)grafický priemet imidžu regiónov možno považovať rôzne mentálne mapy zobrazujúce predstavy ľudí o konkrétnych regionálnych jednotkách. Príkladom môžu byť tzv. preferenčné („gouldovské“) mentálne mapy, ktoré vyjadrujú mieru atraktivity jednotlivých regiónov napr. ako priestorov trvalého bydliska, pracovných, študijných alebo spomínaných turistických aktivít (v ČR napr. Hrdlička 1983; Mrklasová 1988; Drbohlav 1991; Wernerová 2008; Kropáček 2009; Švik 2009; Štefánková 2011; Štefánková, Drbohlav 2014).

Regionálne preferencie sa odvíjajú od prvotnej percepcie regiónu (priestoru) a jeho obsahu, závisia teda od našej skúsenosti s ním, ktorá môže mať rôzny charakter. Mentálnym obrazom (imidžom) regiónu, ktorý predstavuje určitý odraz sveta sprostredkovaný kognitívnymi schopnosťami človeka, sú i komparatívne („lynchovské“) mentálne mapy (viď Spalová 2003), ktoré môžu vyjadrovať napr. jedincove vnímanie rozsahu, umiestnenia či tvaru elementov v regióne (Drbohlav 1991; Štefánková, Drbohlav 2014). Za „element“ môžeme považovať i samotný región – predmetom nášho skúmania môže byť vnímanie rozsahu, tvaru, resp. umiestnenia regiónov v geografickom priestore. V tomto smere sú zaujímavým počínom českej

geografickej školy práce Semiana (2010; 2012a), ktorý prostredníctvom mentálnych máp analyzoval územný tvar regiónu Český raj. Pomocou mentálneho mapovania analyzovali územný tvar regiónov i Šerý a Šimáček (2010, 2012), ktorí sa zamerali na percepciu zemskej hranice medzi Moravou a Sliezsikom obyvateľmi Jesenicka. V ďalšej zo svojich publikácií skúmajú Šerý a Šimáček (2013) za použitia mentálnej mapy i hranice Moravského Valašska. Podobným smerom sa uberá taktiež Sečková (2007) vymedzujúca územný tvar Slovácka. Siwek a Kaňok (2000a) už v roku 1998 požiadali obyvateľov českej časti historického Sliezska o zakreslenie hraníc Sliezska do slepej mapy, na základe čoho neskôr vytvorili tzv. mentálnu mapu Sliezska (aj Siwek, Kaňok 2000b; Kaňok 2001). Mentálne mapovanie možno naozaj považovať za jednu z klasických metód výskumu sociálnej organizácie priestoru (najmä identít regiónov), veď Drbohlav (1991) doslova píše o mentálnej mape ako o grafickom vyjadrení predstáv človeka o geografickom priestore, najčastejšie o jeho kvalite alebo usporiadaní (organizácii).

Ostatne, sociálnu konštrukciu, za akú považujeme región, iba ťažko možno uchopiť a skúmať inak než prostredníctvom jej zakotvenia v (po)vedomí spoločnosti, toho, čo o regióne ľudia „nosia“ v hlavách, prípadne toho, čo je zhmotnením, prejavom tohto „noseného“ (výskum regionálnych identít tak z veľkej časti pozostáva z akéhosi „mapovania myslí“). Región je doslovnou súčasťou spoločnosti – to je elementárna premisa, od ktorej sa odvíja celý prístup k štúdiu regionálnych identít. Skúmame región ako súčasť spoločnosti (ako sociálny fakt), nie ako naturálne danú entitu, ktorá môže existovať nezávisle od tejto spoločnosti, resp. od povedomia jej členov. Iste, mimo spoločnosť existuje fyzickogeografické prostredie, ktorého kvalita naprieč zemským povrchom môže byť posudzovaná ako heterogénna, mimo povedomia spoločnosti existujú dochádzkové vzťahy medzi mestom a zázemím, ktoré sú súčasťou priestorovej organizácie spoločnosti atď., avšak tieto skutočnosti nepredstavujú regióny. Až keď niekto na báze fyzickogeografických atribútov prostredia alebo na základe migračných vzťahov vymedzí určitú priestorovú jednotku, až keď sa táto ukotví vo vedomí spoločnosti, dostane svoj názov, začne zohrávať úlohu v spoločenskom živote, až vtedy budeme môcť hovoriť o regióne, resp. o priestorovej jednotke na danom stupni inštitucionalizácie. Dodnes sa napr. vedú spory o existencii tzv. Južného oceánu, Južný oceán raz existuje, inokedy zas nie, niekedy existuje viac, inokedy menej (viď „mieru inštitucionalizácie“), raz je väčší, raz je menší, niektorí uznávajú, že existuje, iní tvrdia, že žiadny Južný oceán nie je – pritom samotný charakter fyzického prostredia ostáva

(relatívne) nemenný. Vznik, transformácia či zánik regiónov nie sú procesy nutne podmienené zmenami vo fyzickogeografickom prostredí či v sociálnych prepojeniach, regióny preto nemožno s týmito kategóriami ani stotožňovať.

Ako bolo naznačené, výskum regionálnych identít spočíva v skúmaní povedomia ľudí a prejavov tohto povedomia (nevynímajúc prejavy existencie regiónov vo fyzickom, materiálnom prostredí). V predošlých podkapitolách (2.2, 2.3) sme zas diskutovali o tom, že mnohorozmernú identitu sme nútení analyzovať prostredníctvom jej dekompozície na jednotlivé dimenzie. Obe hlavné dimenzie regionálnej identity, regionálne povedomie (emočný vzťah k regiónu) i identita regiónu (zastúpená imidžom regiónu; Paasi 1986), sú súčasťou už spomínaného (po)vedomia ľudí, do ktorého možno preniknúť dvoma základnými spôsobmi. Prvým je dopytovanie (často je používaný i čechizmus dotazovanie), keď sa jednotlivcov na ich vzťah k regiónom, resp. na ich predstavy o určitých regiónoch, či už priamo alebo nepriamo pýtame. Výsledkom dopytovania môžu byť napr. už diskutované mentálne mapy (preferenčné mentálne mapy spravidla vznikajú sekundárne prenesením slovných/písomných informácií o preferenciách obyvateľstva do mapovej podoby, samotnú mentálnu mapu tak vytvára výskumník, pri komparatívnych mapách vytvára grafický výstup v súlade so zadaním výskumníka respondent; Drbohlav 1991). Druhým spôsobom, ako získať poznatky o povedomí obyvateľstva, je pozorovanie prejavov tohto povedomia. Žiaľ, doposiaľ málo využívaným spôsobom výskumu regionálnych identít (vhodným najmä pre výskum regionálneho povedomia) je experiment, hlavná metóda sociálno-psychologického výskumu (prepojenie sociálno-psychologických a sociogeografických znalostí má vo všeobecnosti v rámci štúdia regionálneho povedomia veľký a dodnes značne nevyužívaný potenciál; vid' aj Masso 2010).

O tom, či sa ľudí na ich povedomie budeme pýtať, alebo či budeme pozorovať prejavy tohto povedomia v rámci ich konania, resp. či budeme na ľuďoch robiť „pokusy“, sa vždy rozhodujeme na základe detailnejšieho zamerania nášho výskumu. Pomocou experimentov možno napr. testovať hypotézy ohľadom regionálneho povedomia jednotlivcov a imidžu, ktorý majú o daných regiónoch, príp. ohľadom toho, ako býva tento imidž formovaný (experiment spočíva v tom, že výskumník vytvára umelé podmienky, resp. situáciu, ktorej je skúmaný objekt, tj. nositeľ daného povedomia, vystavený). V prípade zvolenia vhodnej výskumnej vzorky možno zistenia i zovšeobecňovať. Dopytovanie môže mať rôzne extenzívnu a štandardizovanú formu, od tzv. voľných a hĺbkových kvalitatívnych rozhovorov, ktoré sú obvykle realizované

na pár jednotlivcov, až po extenzívne, vysoko štandardizované medzinárodné dotazníkové prieskumy, do ktorých môže byť zapojených i niekoľko desiatok tisíc respondentov. Extenzívne dotazníkové prieskumy sú vhodnou technikou zberu údajov týkajúcich sa základných aspektov regionálneho povedomia danej spoločnosti či imidžu konkrétnych regiónov. Výhodou je, že pokiaľ sú tieto prieskumy realizované na reprezentatívnej vzorke respondentov, sú získané výsledky platné pre celý základný súbor. V pravidelných intervaloch bývajú napr. realizované veľké medzinárodné prieskumy Eurobarometer či ISSP (*International Social Survey Programme*), pričom údaje z týchto prieskumov predstavujú zdroj cenných informácií o miere regionálneho povedomia obyvateľov jednotlivých krajín.

V českom prostredí analyzovali na základe medzinárodných sociologických prieskumov regionálne povedomie napr. Vlachová a Řeháková (2004a, 2004b, 2009), Drozdová (2007), Heřmanová a Patočka (2007), Kinzelová (2011), Plecítá (2012) či Nikischer (2013a, 2014b, 2015a). Dotazníkové prieskumy menšieho rozsahu použili pri výskume regionálnej identity obyvateľov napr. Stockmann (2005; regionálna identita obyvateľov Moravských Kopaníc), Balek (2006; české pohraničie), Dufková (2010; Karlovarsko), Chromý a Skála (2010; Sušicko), Kulhánek (2010; Ostrovsko a Jáchymovsko), Hudec (2011; ORP Tišnov), Peter (2011; ORP Frýdlant nad Ostravicí), Fialová a Vágner (2012; oblasti druhého bývania v Čechách), Sladká (2012; Bor na Tachovsku), Šifta (2012; Frýdlantsko), Furmanová (2015; Slavičínsko) či Chromý a Janů (2003; podobne Chromý, Kučerová, Kučera 2009; Fialová a kol. 2010; ČR) a mnohí ďalší.

Dotazníkové prieskumy môžu rovnako dobre poslúžiť aj pri výskume identity (imidžu) regiónov. Údaje z Eurobarometra som použil (Nikischer 2015b, 2015d) pri analýze imidžu Európy v jednotlivých krajinách Európskej únie. Šifta (2014), opierajúc sa o dáta z viacerých prieskumov, vo svojej práci diskutuje vnímanie hlavných symbolov Libereckého kraja zvnútra (obyvateľmi kraja) i zvonku (obyvateľmi ČR). Identite troch krajov severozápadných Čiech je venovaný článok Šiftu a Chromého (2014). Peter (2013) analyzoval pomocou menšieho dotazníkového prieskumu identitu „Frýdlantska“ (ORP Frýdlant nad Ostravicí), Semian (2010; podobne Chromý, Semian, Kučera 2014) identitu Českého raja, Nováková (2008) mikroregiónov Česká Lípa, Nový Bor, Mladá Boleslav, Loquenz (2011) identitu Prachaticka. Zaujímavý je pokus Kučerovej (2010) definovať identitu „vidieka“ (i sama autorka však zdôrazňuje, že vidieku „chýbajú atribúty regiónu“).

V závislosti od povahy výskumu môže byť výskumná vzorka vstupujúca do dotazníkového prieskumu zúžená iba na vybraných expertov alebo regionálne elity (napr. Balek 2005). Na základe údajov z podobných zisťovaní môžeme dospieť k pomerne hodnotným informáciám, a to aj v prípade menšieho rozsahu prieskumu, predpokladáme totiž, že oslovení respondenti majú relatívne široké znalosti o regióne a dianí v ňom (príp. o inej nastolenej problematike). V prípade oslovenia regionálnych elít môžeme náš výskum oprieť o postoj relevantných aktérov regiónu, ktorí spravidla zohrávajú dôležitú úlohu i v procese formovania jeho identity (Chromý 2008).

Intenzívne kvalitatívne hĺbkové rozhovory sú predovšetkým vhodnou metódou výskumu povedomia jednotlivca a jeho formovania, či už hovoríme o utváraní vzťahu jednotlivca k rôznym regionálnym jednotkám alebo o formovaní jeho predstáv o nich. Samozrejme, pokiaľ podobné rozhovory realizujeme s osobami, ktoré majú široký prehľad o spoločenskej situácii v regióne, môžeme získať i určité indície o základných rysoch regionálneho povedomia či imidžu regiónu z pohľadu danej regionálnej spoločnosti (viď Nikischer 2015c). Tieto však nemožno zovšeobecňovať, skôr by mali slúžiť ako základ pre vytváranie hypotéz, ktoré môžeme následne testovať na údajoch získaných prostredníctvom reprezentatívnych kvantitatívnych výskumov. Pomocou kvalitatívnych rozhovorov zase môžeme pátrať po príčinách skutočností, ktoré sme odhalili prostredníctvom kvantitatívneho výskumu (hypotetické príčiny môžu tvoriť základ pre vytvorenie ďalších následných hypotéz atď.). S ohľadom na uvedené možno povedať, že kvalitatívne rozhovory slúžia skôr na budovanie poznatkov (tvorba hypotéz, hľadanie príčin a súvislostí) než na ich odhaľovanie (testovanie hypotéz; Homsí 2008).

Už v podkapitole obsahujúcej diskusiu konceptu regionálneho povedomia (2.4) bolo naznačené, že regionálne povedomie človeka je dané jeho osobnou biografiou, vhodnou metódou výskumu regionálneho povedomia jednotlivca sú preto tzv. biografické rozhovory (v Česku napr. Kováčová 2003; Spalová 2003; Zich 2003; Mečiar 2008; Roubal 2009). Pomocou hĺbkových rozhovorov skúmajú Houžvička (2007) a Novotný (2007) imidž regionálnej spoločnosti, Zich (2007), Skenderija (2010) a Bobr (2014) regionálne povedomie, Gorzko (2003) diskutuje imidž Európy, pričom pracuje s informáciami, ktoré nadobudol prostredníctvom skupinových rozhovorov. Na rozhovoroch rôzneho charakteru svoje práce čiastočne zakladajú i Pavlíková (2007), Semian (2010), Kašková (2013) či Nikischer (2014b).

Povedomie ľudí (či už máme na mysli emočný vzťah k regiónu alebo konkrétny imidž danej regionálnej jednotky) sa odráža aj v ich konaní, preto pri výskume

regionálnych identít nie sme odkázaní iba na dopytovanie či experiment. Sledovať, resp. pozorovať a následne analyzovať môžeme najrozličnejšie prejavy povedomia. Určitou výhodou pozorovania je odstup výskumníka od skúmaného subjektu, vďaka čomu je eliminovaný tzv. efekt morčat'a (napr. pri dopytovaní sa častokrát jednotlivci pod vplyvom výskumu štylizujú do rôznych rolí). Za priamy prejav regionálneho povedomia (identity) jednotlivca možno považovať jeho identifikáciu s konkrétnym regiónom v rámci rôznych životných volieb či medziľudskej komunikácie. Samozrejme, čím viac je takáto identifikácia ovplyvnená rôznymi vedľajšími faktormi, resp. čím viac je vynútená, tým je menej spoľahlivým („menej priamym“) indikátorom vzťahu človeka k regiónu. Ako regiónu nášho bydliska môžeme dať prednosť regiónu, ku ktorému máme menej intenzívny vzťah, a to len preto, že nám v ňom ponúkli lepšiu pracovnú pozíciu. Preto napr. záporné migračné saldo ešte nemusí indikovať nízku mieru regionálneho povedomia v príslušnom regióne. Naopak, pokiaľ sa rozhodujeme, akému športovému tímu budeme v súboji dvoch celkov fandieť, zrejme si vyberieme mužstvo reprezentujúce región, ktorý nám je bližší.

Za priamy prejav regionálneho povedomia jednotlivca možno tiež považovať jeho identifikáciu s príslušnou obcou na sociálnej sieti, na základe sledovania miery tejto identifikácie som analyzoval mieru lokálneho povedomia v jednotlivých obciach severného Slovenska (Nikischer 2014a). Určitým indikátorom miery regionálneho povedomia v regióne môže byť podiel rodákov na trvalo žijúcom obyvateľstve regiónu, s týmto ukazovateľom pracuje Kuldová (2005), Heřmanová (2008) či Heřmanová, Chromý a kol. (2009). Ďalšími nepriamymi indikátormi môžu byť napr. dĺžka pobytu osôb v konkrétnom regióne, miera propagácie regiónu jeho obyvateľmi, miera účasti na kultúrno-spoločenských aktivitách (napr. športových podujatiach, jarmokoch, pokusoch o prekonávanie rekordov), účasť vo voľbách (viď Heřmanová 2008; Heřmanová, Chromý a kol. 2009; Petříková 2013), resp. snaha ovplyvňovať politické, ekonomické a kultúrne dianie v regióne všeobecne (viď Stachová, Bernard, Čermák 2009), rozsah a kvalita starostlivosti o životné prostredie či pamiatky regiónu, pretrvávajúce regionálne tradície, zvykov a obyčajov atď. (rovnako Zich 2003; Kuldová 2005).

Povedomie ľudí, ktoré sa premieta aj do medziľudskej komunikácie, môžeme skúmať prostredníctvom jej obsahovej analýzy. Tá predstavuje kvantitatívnu metódu výskumu charakteristík správ rôzneho druhu, ktoré sú súčasťou rozličných foriem komunikácie (Neuendorf, Skalski 2009). Príklad výskumu miery regionálneho

povedomia za použitia obsahovej analýzy predstavuje už vyššie spomínaný článok (Nikischer 2014a), v ktorom prezentujem výsledky konceptuálnej obsahovej analýzy osobných profilov vytvorených na sociálnej sieti. Konceptuálna obsahová analýza, pri ktorej sledujeme frekvenciu výskytu názvu regiónu v rámci rôznych foriem komunikácie, taktiež predstavuje mimoriadne vhodnú metódu skúmania miery inštitucionalizácie regiónu (v zahraničí napr. Simon, Huigen, Groote 2010). Predpokladáme totiž, že čím je región spoločensky významnejší (čím vyššia je miera jeho inštitucionalizácie), tým častejšie je v rôznych súvislostiach skloňovaný v rámci medziľudskej komunikácie (viď aj poznámku č. 4). Obsahovú analýzu (či už konceptuálnu alebo relačnú; pre rozlíšenie viď Dvořáková 2010) možno tiež použiť pri analýze imidžu regiónu. Ten môžeme skúmať i prostredníctvom flexibilnejšej kvalitatívnej analýzy textov, avšak možnosti zovšeobecňovania záverov sú v takomto prípade oveľa menšie.

Výskum regionálnych identít zahŕňa štúdium rôznorodých sociopriestorových procesov, od čoho sa odvíja i pomerne pestrá paleta „použitelných“ výskumných metód. Pochopiteľne, táto podkapitola nepredstavuje ich vyčerpávajúci zoznam a už vôbec nie ich detailnú charakteristiku. V tomto smere sú nepochybne prínosnejšie jednotlivé analytické štúdie prezentované v druhej časti práce, ktoré obsahujú bližšiu špecifikáciu príslušných výskumných metód a predstavujú ich aplikáciu na výskum rôznych dimenzií regionálnej identity. Prehľad a stručnú charakteristiku metód, ktoré používam pri výskume regionálnych identít, obsahuje i nasledujúca kapitola.

3 UVEDENIE PREDKLADANÝCH ŠTÚDIÍ

3.1 Metódy výskumu regionálnych identít v súbore predkladaných štúdií

V druhej časti kvalifikačnej práce je prezentovaných 14 textov,¹² ktoré pojednávajú o problematike regionálnych identít. Ako prvé sú zaradené teoreticko-metodologické články (Nikischer 2012, 2013c, 2013d, 2014c, 2014d) vychádzajúce z dôslednej heuristiky relevantnej literatúry a dodatočnej vlastnej abstrakcie autora. V niektorých z nich sú stručne prezentované i konkrétne empirické výskumy, resp. príslušné analýzy, ale tieto predstavujú iba príklady výskumu kategórií diskutovaných v teoretickej rovine, a nie nosnú časť daných textov, do ktorej by mala vyústiť predošlá teoreticko-metodologická diskusia. V článku pojednávajúcim o úlohe regionálneho povedomia v regionálnom rozvoji (Nikischer 2012) sú napr. prezentované výsledky analýzy miery regionálneho povedomia založenej na dátach pochádzajúcich z prieskumu ISSP 2003. Ako faktor regionálneho rozvoja je v ďalších statiach (Nikischer 2013c, 2013d) diskutovaná i druhá dimenzia regionálnej identity, identita regiónu. Pojednanie o formovaní imidžu regiónu je v týchto textoch doplnené o konkrétne príklady založené na analýze obsahu filmu či knihy. V článku o pozícii regionálneho povedomia v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu (Nikischer 2014d) sú zas prezentované príklady viacerých výskumov regionálneho povedomia, ktoré vychádzajú z extenzívnych dotazníkových prieskumov Eurobarometer a FOCUSBus či obsahovej analýzy osobných profilov užívateľov sociálnej siete.

Nasledujúce texty (Nikischer 2013a, 2014a, 2014b, 2014e, 2015a, 2015b, 2015c, 2015d) majú charakter empiricko-analytických štúdií, ktoré sú uvedené náležitou teoreticko-metodologickou diskusiou. Výnimkou je len článok *Formovanie teritoriálnej identity Čechov a Slovákov* (Nikischer 2013b), ktorý nepredstavuje výsledky konkrétneho výskumu, ale historickogeografickú perspektívu na proces vývoja teritoriálneho povedomia Čechov a Slovákov založenú na rozsiahlej rešerši relevantnej literatúry. Predkladané štúdie sú radené primárne na základe veľkosti záujmového územia príslušného výskumu (od Európskej únie po severné Slovensko) a mierky diskutovaných regiónov, resp. sociopriestorových procesov (od Európy / európskej identity po obce severného Slovenska / lokálnu identitu) a sekundárne na základe

¹² Z ďalšieho textu (Nikischer 2015e) vychádza predchádzajúca kapitola 2.

použitých výskumných metód (od extenzívnych kvantitatívnych výskumov po kvalitatívny výskum). Vo všeobecnosti pri analýze jednotlivých dimenzií regionálnej identity používam viac kvantitatívne metódy, kvalitatívny výskum predstavujú iba dve štúdie (najmä Nikischer 2015c; čiastočne Nikischer 2014b). Väčšina statí predstavuje analýzu výsledkov rôzne extenzívnych a štandardizovaných dopytovaní (Nikischer 2013a, 2014b, 2014e, 2015a, 2015b, 2015c, 2015d), v článku *Alternatívne prístupy k štúdiu územných identít obyvateľstva* (Nikischer 2014a) pomocou obsahovej analýzy sledujem prejavy regionálneho povedomia na sociálnej sieti.

Zameriavajúc sa na dopytovanie, možno konštatovať, že vo väčšine štúdií pracujem s dátami z veľkých medzinárodných či celonárodných dotazníkových prieskumov (Nikischer 2013a, 2014b, 2014e, 2015a, 2015b, 2015d), výsledky hĺbkových interview prezentujú iba dve štúdie (Nikischer 2014b, 2015c). Dáta čerpám zo série európskych prieskumov Eurobarometer (Nikischer 2014b, 2015a, 2015b, 2015d), medzinárodného výskumného programu ISSP (2013a) či omnibusových prieskumov FOCUSBus (2014b, 2014e).¹³

S dátami pochádzajúcimi zo série extenzívnych dotazníkových prieskumov Eurobarometer pracujem v úvodných empiricko-analytických statiach, ktoré pojednávajú o regióne Európa (Nikischer 2015b, 2015d). V rámci jednotlivých kôl Eurobarometra bývajú dopytovaní občania Európskej únie vo veku 15 rokov a viac. Obyvateľov každej európskej krajiny reprezentuje tzv. národná vzorka, ktorá má v prípade väčšiny krajín rozsah približne 1000 respondentov (zvolených pomocou viacstupňového náhodného výberu), za použitia príslušných váh je možné okrem jednotlivých národných vzoriek analyzovať aj ich rôzne agregáty (krajiny Vyšehradskej štvorky, krajiny eurozóny, postkomunistické krajiny atď.). Prieskumy Eurobarometer (ďalej aj ako EB) produkujú obsiahle súbory údajov, z ktorých je okrem iného možné získať cenné (a generalizovateľné) informácie o percepcii Európy, miere európskeho povedomia či postoji obyvateľov k ďalšej integrácii (inštitucionalizácii) Európy v jednotlivých krajinách EÚ a ich zoskupeniach. V prvej z dvojice štúdií (Nikischer 2015b) analyzujem za použitia dát z Eurobarometra 73.3 (European Commission 2012) imidž Európy v jednotlivých krajinách Európskej únie. Pomocou analýzy rozptylu (ANOVA), klastrovej analýzy a metódy mnohorozmerného škálovania skúmam i vzájomný vzťah medzi identitou danej európskej krajiny (identitou štátu) a percepciou

¹³ Pri analýze dátových súborov vo všeobecnosti pracujem s programom *SPSS Statistics 17.0*, príslušné mapové výstupy sú vytvorené v programe *ArcMap 9.3*.

Európy v nej. Tento vzťah sledujem aj v druhej štúdií (Nikischer 2015d), v ktorej pracujem s novšími údajmi pochádzajúcimi z Eurobarometra 77.3 (European Commission 2013) realizovaného v roku 2012. Výsledky analýzy (použitá bola opäť ANOVA či klastrová analýza) pochopiteľne porovnávam aj so závermi predchádzajúcej štúdie (Nikischer 2015b). Dáta z EB 77.3 taktiež používam pri analýze vzťahu medzi imidžom Európy, mierou európskeho povedomia a postojom k ďalšej európskej integrácii.

Ako už bolo naznačené v predošlej kapitole, štandardizované dopytovanie je jednou z najvhodnejších metód výskumu miery regionálneho povedomia. Údaje z EB 73.3 tak využívam (Nikischer 2015a) aj pri analýze viacerých úrovní regionálneho povedomia obyvateľov stredoeurópskych štátov, konkrétne krajín Vyšehradskej štvorky (ďalej aj ako V4). Dáta z EB 73.3 umožňujú skúmať vzťah obyvateľov V4 k ich obci, regiónu, štátu a Európskej únii a medzinárodnú a čiastočne i medziregionálnu (výsledky za regióny sú menej reprezentatívne) komparáciu miery lokálneho, regionálneho (subnárodného), štátneho a európskeho povedomia. Mieru regionálneho povedomia obyvateľov Slovenska analyzujem za použitia údajov z EB 73.3 aj v štúdií *Správa z výskumu regionálnej identity obyvateľov Slovenska* (Nikischer 2014b).

Podobný charakter ako prieskumy Eurobarometer majú aj prieskumy medzinárodného výskumného programu ISSP, ktoré sú na rozdiel od EB realizované aj v mimoeurópskych krajinách. Vlachová (1996) definuje ISSP ako výskumný projekt, ktorý je primárne určený na zber sociálnych dát takým spôsobom, aby bola maximalizovaná ich medzinárodná porovnateľnosť a zrovnateľnosť z časovej perspektívy. Preto je v rámci každého kola (prieskumu) ISSP rovnako ako v prípade Eurobarometra vytvorených niekoľko reprezentatívnych národných vzoriek, ktorých rozsah spravidla prevyšuje hranicu 1000 respondentov. Údaje z prieskumu *ISSP 2003: National identity II* (ISSP Research Group 2012) využívam pri analýze teritoriálnej identity obyvateľov Česka a Slovenska (Nikischer 2013a), pričom sa zameriavam aj na regionálnu diferenciaciu miery lokálneho, regionálneho a štátneho povedomia.

V rámci jednotlivých prieskumov Eurobarometer či ISSP respondenti spravidla definujú svoj vzťah k danej regionálnej jednotke prostredníctvom voľby jednej zo štyroch možných odpovedí – pokiaľ nezvolia odpoveď „neviem“, môžu svoj vzťah k danému regiónu definovať ako veľmi blízky, blízky, nie veľmi blízky či žiadny. Výsledkom je „vzťah k regiónu“ ako ordinálna premenná, iba ťažko môžeme exaktne kvantifikovať rozdiel (vzdialenosť) medzi vzťahom blízky a veľmi blízky apod.

Takýto charakter premennej limituje možnosti analýzy príslušných dát, z tohto hľadiska sa javí ako vhodnejšie požiadať respondentov, aby intenzitu svojho vzťahu ku konkrétnemu regiónu definovali na bodovej škále. Práve o to som požiadal respondentov omnibusového prieskumu *FOCUSBus september 2014* (ďalej aj ako FB 9/2014; Focus 2014), ktorý bol realizovaný na území Slovenska na reprezentatívnej vzorke 1043 respondentov vo veku 18 rokov a viac. Mieru regionálneho povedomia vo vzťahu k rôznym typom regiónov (časť obce, obec, okres, tradičný región, samosprávny kraj, Slovensko, EÚ) skúmam na základe dát zo spomínaného prieskumu v krátkej štúdiu *Regionálne povedomie a identita regiónov na Slovensku* (Nikischer 2014e). Ako napovedá už názov tejto state, využívajúc dáta z prieskumu FB 9/2014 v nej analyzujem i identitu tradičných regiónov Slovenska (rovnako i Nikischer 2015c). Údaje pochádzajúce z iného prieskumu *FOCUSBus december 2013* (ďalej aj ako FB 12/2013; Focus 2013) využívam v ďalšej štúdiu (Nikischer 2014b) pri skúmaní inštitucionalizácie regiónov Slovenska.

Za výnimočný možno považovať kvalitatívny výskum regionálnych identít na severnom Slovensku, ktorý som v rokoch 2013–2014 realizoval prostredníctvom hĺbkových rozhovorov s elitami viacerých tamojších obcí. Iný podobný koncepčne ukotvený kvalitatívny výskum primárne zameraný na regionálne povedomie obyvateľov Slovenska a identitu slovenských regiónov doposiaľ nebol realizovaný, rovnako nemá obdobu ani štúdia prezentujúca jeho výsledky (Nikischer 2015c). Za miestne elity, s ktorými bolo v rámci výskumu vedených celkovo 9 hĺbkových interview, boli zvolení starostovia obcí. Práve oni majú obvykle najväčší prehľad o živote v obci (dôležitou súčasťou rozhovorov bola i diskusia o lokálnych identitách), vo väčšine prípadov ide o ľudí vzdelaných, ústretových a v obci (regióne) dlhodobo žijúcich, čo z nich robí ideálnych respondentov rozhovorov predmetného typu. Výber modelových obcí, v ktorých boli realizované jednotlivé interview, je bližšie špecifikovaný v samotnej štúdiu – jeho základnou myšlienkou bola požiadavka, aby každá obec reprezentovala iný tradičný región severného Slovenska. Jednotlivé rozhovory trvali približne 80 minút a boli za súhlasu respondentov zaznamenávané na diktafón, všetky boli vedené tým istým výskumným pracovníkom (autorom predkladanej práce). V štúdiu na vhodných miestach dopĺňam a konfrontujem výsledky kvalitatívneho výskumu s výsledkami reprezentatívnych dotazníkových prieskumov (FB 12/2013, 9/2014). V *Správe z výskumu regionálnej identity obyvateľov Slovenska* (Nikischer 2014b) naopak zistenia

vychádzajúce z analýz reprezentatívnych dát (EB 73.3, FB 12/2013) dopĺňam výsledkami hĺbkových rozhovorov so starostami.

Z hľadiska použitej výskumnej metódy možno za jedinečnú považovať i ďalšiu štúdiu (Nikischer 2014a), v ktorej je miera regionálneho povedomia skúmaná na základe obsahovej analýzy užívateľských profilov vytvorených na sociálnej sieti (Facebook). Miera regionálneho povedomia tu nie je podobne ako vo vyššie uvedených štúdiách skúmaná na základe dopytovania, ale na základe pozorovania prejavu vzťahu k regiónu (v prípade danej štúdie k obci, takže môžeme hovoriť aj o „lokálnom“ povedomí) v rámci konkrétnej ľudskej akcie (identifikácia s obcou na sociálnej sieti, ktorá sa odohráva prostredníctvom prepojenia profilu danej obce a príslušného osobného profilu identifikujúcim sa užívateľom sociálnej siete). Ako uvádzam i v samotnej štúdii, k použitiu konceptuálnej obsahovej analýzy osobných profilov na sociálnej sieti (pre jej detailnú špecifikáciu pozri diskutovaný text) ma viedla absencia výskumných metód, ktoré by umožňovali skúmať (a následne porovnávať) mieru lokálneho povedomia v rámci veľkého počtu základných súborov zároveň (v prípade predmetnej štúdie je základný súbor reprezentovaný obyvateľmi danej obce). Počet základných súborov bol v prípade daného výskumu skutočne veľký, v štúdii vyhodnocujem mieru lokálneho povedomia v 859 obciach severného Slovenska (následne pomocou analýzy LISA identifikujem oblasti vykazujúce vysokú alebo nízku mieru lokálneho povedomia a obce s extrémnymi hodnotami miery povedomia v lokálnom kontexte), ktoré bolo vymedzené ako územie Žilinského a Prešovského samosprávneho kraja.

3.2 Predstavenie a charakteristika súboru predkladaných štúdií

Teritórium Žilinského a Prešovského kraja predstavuje už od roku 2008 primárne záujmové územie mojich výskumov (viď aj Nikischer 2008; Nikischer, Madziková 2011), ktoré boli až na niekoľko výnimiek (napr. problematika štátnej hranice a cezhraničnej spolupráce; viď Nikischer 2010) explicitne zamerané na regionálne identity rôznych geografických mierok. Veľká časť z nich bola realizovaná v období rokov 2012–2014 počas môjho pôsobenia na katedre sociálnej geografie a regionálneho rozvoja Prírodovedeckej fakulty UK v Prahe s pomocou Grantovej agentúry UK v Prahe, ktorá finančne podporila výskumný projekt *Regionální identita v slovensko-polském pohraničí*. Výsledkom riešenia projektu je niekoľko teoreticko-

metodologických i empiricko-analytických štúdií, ktoré sú priložené v druhej časti predkladanej dizertačnej práce. Niektoré texty vznikli aj vďaka dodatočnej podpore Grantovej agentúry Českej republiky (projekt *Formování územních identit v oblastech s intenzívně přeměněnou krajinou: příklad severozápadních Čech*) a Ministerstva školstva, mládeže a telovýchovy Českej republiky (projekt *ISSP 2013 – Národní identita III*).

Na začiatok druhej časti práce, ktorá prezentuje jednotlivé publikačné výstupy, sú zaradené články predstavujúce teoreticko-metodologický úvod do problematiky regionálnych identít. V prvom článku (Nikischer 2014c) sú stručne diskutované obe dimenzie regionálnej identity, regionálne povedomie i identita regiónu, a ich postavenie v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu. Ďalšie dva texty sa jednotlivým dimenziám venujú podrobnejšie – v článku *Spoločnosť v rozvoji regiónu* (Nikischer 2014d) je diskutovaná problematika regionálneho povedomia, v stati *Imaginative geographies ako súčasť identity regiónu* (Nikischer 2013d) teoretizujem nad otázkou identity/imidžu regiónu. V nasledujúcich článkoch (Nikischer 2012, 2013c) sú obe dimenzie regionálnej identity diskutované ako dôležité faktory regionálneho rozvoja.

Súbor článkov pokračuje empiricko-analytickými štúdiami venovanými regionálnym identitám rôznych geografických mierok. Z pohľadu ich radenia sa ponúkajú najmä dva prístupy – buď štúdie zoradíme práve z hľadiska miery pertraktovaných regiónov, alebo ako kritérium radenia použijeme veľkosť záujmového územia, ktorého sa týka príslušný výskum, analýza. Pri detailnejšom pohľade na predkladané štúdie možno konštatovať, že v statiach, kde sú diskutované „väčšie“ regióny, spravidla vstupuje do analýzy i väčšie záujmové územie, resp. väčší sociálny útvar a opačne. V štúdiách, ktoré sú venované európskej identite, sú analyzované údaje pochádzajúce z dopytovania celej „európskej“ populácie (presnejšie obyvateľov európskej dvadsaťsedmičky), v stati, kde skúmam mieru lokálneho povedomia v jednotlivých obciach, je analýza obmedzená iba na severné Slovensko apod. Preto, hoci pristupujem k radeniu štúdií na základe veľkosti záujmového územia (a to z dôvodu, že vo viacerých štúdiách sú skúmané regióny viacerých mierok – tieto state bolo vhodné zoradiť na základe ich geografického „záberu“), implicitne je v organizácii predkladaných statí obsiahnutý taktiež druhý prístup zohľadňujúci mierku diskutovaných regiónov.

Pochopiteľne, z hľadiska miery možno záujmové územia a regióny zoradiť dvoma spôsobmi, „zhora nadol“ (od väčších po menšie) alebo „zdola nahor“

(od menších po väčšie). Z pohľadu predkladanej práce majú oba spôsoby svoje opodstatnenie, nakoľko medzi identitami hierarchicky vyšších regiónov a identitami ich subregiónov existuje obojstranný vzťah – subregióny vytvárajú identitu daného regiónu, prvky identity tohto regiónu sa zas stávajú súčasťou identít jeho subregiónov. Celok definuje svoje časti a časti definujú celok, v podstate opäť diskutujeme o vzájomnom vzťahu medzi osobnou a kolektívnou dimenziou identity (viď aj podkapitoly 2.3 až 2.6) fungujúcom v rámci celej vertikály jednotlivec–ľudstvo (mikroregión–Zem). V prezentovanej kvalifikačnej práci som pristúpil k radeniu štúdií spôsobom „zhora nadol“, súbor empirických statí začína analýzou imidžu Európy a miery európskeho povedomia v EÚ (Nikischer 2015b, 2015d) a pokračuje až k analýze vzťahu obyvateľov severného Slovenska k ich obciam (Nikischer 2014a). Úplne posledný článok *Regionálne identity na severnom Slovensku* (Nikischer 2015c) prezentuje syntetický pohľad na regióny (obce, subnárodné regióny, Slovensko, Európu) inštitucionalizované v Žilinskom a Prešovskom kraji, teda v priestore severného Slovenska, ktoré, ako už bolo spomenuté, predstavuje primárne záujmové územie môjho dlhodobého výskumu. V článku diskutujem rôzne regionálne identity „zahniezdené“ na severnom Slovensku (ktoré sú detailnejšie pertraktované v predchádzajúcich štúdiách) ako súčasť života (identity) jednotlivca, bežného obyvateľa Oravy, Spiša či Liptova. Zameranie štúdie dáva tušiť, že v nej na rozdiel od predchádzajúcich textov (s výnimkou state Nikischer 2014b) prezentujem výsledky kvalitatívneho výskumu.

V ďalších riadkoch, ktoré sú organizované do jednotných tematických blokov, sú v poradí, v akom ich možno nájsť priložené v druhej časti práce, stručne predstavené jednotlivé predkladané štúdie.

3.2.1 Koncept regionálnej identity

Stručný teoreticko-metodologický úvod k problematike regionálnej identity a inštitucionalizácie regiónu predstavuje článok *Regionálne povedomie a identita regiónu ako premenné v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu* (Nikischer 2014c). Text bol pôvodne prezentovaný na vedeckej konferencii *Geografia a integrovaný výskum krajiny*,¹⁴ neskôr bol publikovaný v periodiku *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae, Universitas Catholica Ružomberok*. Obsahuje charakteristiku Paasiho

¹⁴ *Geografia a integrovaný výskum krajiny: vedecká konferencia pri príležitosti nedožitého jubilea významného slovenského geografa prof. RNDr. Michala Zátka, CSc. a 10. výročia založenia Katedry geografie na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku*. Ružomberok, 10.–12. 9. 2013.

konceptu regionálnej identity a teórie inštitucionalizácie regiónov (viď aj podkapitoly 2.4–2.6), pričom je venovaný i vzájomnému vzťahu regionálneho povedomia a identity regiónu. Od doby, v ktorej som formuloval myšlienky obsiahnuté v predkladanom texte, sa môj pohľad na problematiku regionálnej identity a sociálne konštruovaného regiónu kontinuálne vyvíjal, je preto pravdepodobné, že dnes by som už celú diskusiu viedol odlišným spôsobom. Každopádne, pre nezainteresovaného čitateľa text predstavuje vhodnú platformu intelektuálneho prieniku do diskutovanej problematiky. Pod takýmto čitateľom mám viac než osobu aktívnu mimo vedecko-výskumnej sféry na mysli kolegu akademika, ktorý s problematikou regionálnych identít doposiaľ neprišiel do intenzívnejšieho kontaktu.

Po obsahovej stránke je obdobne zameraný príspevok *Spoločnosť v rozvoji regiónu: regionálne povedomie a jeho pozícia v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu* (Nikischer 2014d), ktorý bol vytvorený pre konferenciu *Region v rozvoji spoločnosti 2014*¹⁵ a neskôr publikovaný v príslušnom konferenčnom zborníku. V texte je diskutovaná predovšetkým problematika regionálneho povedomia, ktorá je však zasadená do širšieho teoretického kontextu. V stati sa tak nevyhýbam otázke identity regiónu a jej vplyvu na regionálne povedomie či teórii inštitucionalizácie regiónu. Na záver prezentujem i niekoľko príkladov empirického výskumu miery regionálneho povedomia a konštatujem, že intenzita vzťahu obyvateľov k regiónu nezohráva dôležitú úlohu iba ako jeden z „mäkkých“ faktorov regionálneho rozvoja (ktorý je často chápaný vo veľmi úzkom zmysle ako ekonomický progres daného geografického priestoru; viď aj Nikischer 2012, 2013c), závisí od nej i ďalší rozvoj/úpadok regiónu ako jedinečnej entity (tj. vývoj miery inštitucionalizácie regiónu).

Druhej dimenzii regionálnej identity, identite regiónu, je venovaný príspevok *Imaginative geographies ako súčasť identity regiónu* (Nikischer 2013d), ktorého draft odznel na workshope doktorandov *Geografický výzkum: příroda a společnost v období krize*.¹⁶ V stati prepájam koncept imaginárnych geografíí (viď Said 1978) s Paasiho konceptom identity regiónu (Paasi 1986, 2002b). Imaginárne geografie vnímam ako tú časť imidžu regiónu, ktorá nie je v súlade s empirickou (pozorovateľnou) realitou. Ako prezentujem na viacerých konkrétnych príkladoch, imaginárne geografie vznikajú v kombinácii nedostatku osobnej skúsenosti jednotlivcov s empirickou realitou regiónu

¹⁵ *Region v rozvoji spoločnosti 2014*. Brno, 23. 10. 2014.

¹⁶ *Geografický výzkum: příroda a společnost v období krize. Workshop doktorandů/doktorandek*. Brno, 3.–4. 9. 2012.

a vplyvu ich sociokultúrneho prostredia. Na záver zdôrazňujem, že imaginárne geografie netreba vnímať a priori ako niečo negatívne, pretože môžu mať na konkrétny región i priaznivý vplyv, najmä ak tento región zobrazujú v pozitívnejšom svetle, než je samotná pozorovateľná realita.

3.2.2 Regionálna identita ako faktor rozvoja regiónu

Na skutočnosť, že imaginárne geografie môžu mať na rozvoj regiónu aj pozitívny vplyv, upozorňujem i v stati *Regionálna identita ako faktor rozvoja destinácie cestovného ruchu* (Nikischer 2013c). Text bol prezentovaný na medzinárodnej vedeckej konferencii *Regionální rozvoj cestovního ruchu, hotelnictví a gastronomie*¹⁷ a nadväzuje na starší článok *Formovanie regionálneho povedomia a jeho úloha v regionálnom rozvoji so zreteľom na slovensko-poľský prihraničný región* (ďalej aj ako „Formovanie regionálneho povedomia“; Nikischer 2012). V oboch článkoch diskutujem dimenzie regionálnej identity ako relevantné faktory regionálneho rozvoja (viď aj podkapitolu 2.7), avšak kým sa v stati zameranej na destinácie cestovného ruchu venujem obom dimenziám, regionálnemu povedomiu i identite regiónu, v článku *Formovanie regionálneho povedomia* sa sústredím takmer výlučne na identifikáciu s regiónom. Z dôvodu väčšej všeobecnosti obsahu prezentujem stať *Regionálna identita ako faktor rozvoja destinácie cestovného ruchu* ako prvú, hoc je novšia než nasledujúci článok *Formovanie regionálneho povedomia*, na ktorý prostredníctvom niektorých myšlienok i odkazuje.

Medzi ne patrí i konštatovanie, že aktívne formovanie regionálneho povedomia predstavuje investíciu do budúcnosti, ktorá sa prinavrátí prostredníctvom budúceho konania príslušných regionálnych aktérov. Vysoká miera regionálneho povedomia dopomáha sociálnej kohézii a je predpokladom participácie jednotlivcov na napĺňaní rozvojových cieľov svojho regiónu. Ako sociálne konštruované regióny treba vnímať aj destinácie cestovného ruchu, na ktoré sa ako na každý iný typ regiónov vzťahuje Paasiho teória inštitucionalizácie. V súvislosti s rozvojom destinácií cestovného ruchu býva ešte častejšie než regionálne povedomie skloňovaná druhá dimenzia regionálnej identity, identita regiónu. V prezentovanej stati kriticky diskutujem Paasiho koncept identity regiónu, z môjho pohľadu sa totiž javí ako nie príliš vhodné deliť identitu

¹⁷ *Regionální rozvoj cestovního ruchu, hotelnictví a gastronomie: 6. mezinárodní vědecká konference*. Brno, 25. 4. 2013.

regiónu na objektívnu a subjektívnu (imidž; vid' Paasi 1986: 136), skôr odporúčam rozlišovať (v teoretickej rovine) jej reálnu/skutočnú (v zmysle toho, čo je v súlade s empirickým) a imaginárnu zložku (tá časť imidžu, ktorá je v diskrepancii s pozorovateľnou realitou regiónu). Pochopiteľne, v praxi sú obe zložky identity súčasťou jedného koherentného imidžu regiónu. Diskusiu uzatváram konštatovaním, že dlhodobo udržateľný rozvoj turistickej destinácie vyžaduje kontinuálne budovanie silnej regionálnej identity, čo zahŕňa jednak formovanie regionálneho povedomia daných regionálnych aktérov a taktiež formovanie výrazného a pozitívneho imidžu destinácie. Riadenie oboch procesov je však mimoriadne náročné a predpokladá použitie nemalých finančných prostriedkov, ostatne, diskutujeme tu o účelovom formovaní (konštruovaní) a reprodukcii regiónov.

Článok *Formovanie regionálneho povedomia* bol publikovaný v periodiku *Geografické informácie*, no ešte predtým viaceré myšlienky z tohto textu odzneli na medzinárodnej konferencii *Nové impulzy v regionálnom rozvoji stredoeurópskeho priestoru*.¹⁸ Stať pojednáva o úlohe regionálneho povedomia v procese regionálneho rozvoja a predstavuje moju prvú rozsiahlejšiu diskusiu na danú tému vôbec. I keď sa môj pohľad na regionálne povedomie ako faktor regionálneho rozvoja časom ďalej vyvíjal a je dnes v určitých bodoch odlišný od toho, ktorý prezentujem v predkladanom článku, domnievam sa, že v ňom možno nájsť nejednu relevantnú a inšpirujúcu myšlienku (na niektoré z nich nadväzujú ďalší autori; vid' napr. Čižmárová, Škodová 2013). Teoretické úvahy v texte dopĺňam o krátku analýzu miery regionálneho povedomia obyvateľov severného Slovenska, potrebné údaje čerpám z medzinárodného prieskumu ISSP 2003 (podobne Nikischer 2013a). Ako poznamenávam, v regionálnom rozvoji nezohráva regionálne povedomie dôležitú úlohu iba ako generátor individuálnej či kolektívnej akcie. Už samotná miera regionálneho povedomia totiž nezriedka ovplyvňuje konkrétne vládne rozhodnutia, ktoré majú významný dopad na rozvoj regiónu – napr. za rozhodnutím viesť trasu slovenskej diaľnice D1 severoslovenským a nie juhoslovenským koridorovým regiónom stál pravdepodobne i predpoklad (ktorý sčasti potvrdzujú aj sociologické prieskumy), že obyvatelia južného Slovenska majú k svojmu štátu slabší vzťah než obyvatelia severných častí krajiny (vid' aj Halás 2005; Babjak 2009).

¹⁸ *Nové impulzy v regionálnom rozvoji stredoeurópskeho priestoru: 20. medzinárodná geografická konferencia*. Nitra, 10.–11. 10. 2012.

3.2.3 Európska identita

O tom, aký vzťah majú obyvatelia Slovenska a ďalších členských štátov EÚ k Európe a ako tento región vnímajú, diskutujem v nasledujúcich statiach *Variabilita európskej identity: disparity v percepcii identity Európy na úrovni členských krajín Európskej únie* (ďalej ako „Variabilita európskej identity“; Nikischer 2015b) a *Co je to EÚropa a jaký je náš vzťah k ní? Prostorová variabilita evropské identity z pohledu členských států Evropské unie* (ďalej ako „Co je to EÚropa“; Nikischer 2015d). Na rozdiel od predchádzajúcich článkov, ktoré majú charakter teoreticko-metodologických diskusií, predstavujú texty o európskej identite prvú časť súboru empiricko-analytických štúdií regionálnych identít rôznych mierok.

Závery oboch štúdií, ktoré sa vzájomne dopĺňajú, boli prezentované v rámci viacerých akcií (medzi ne patria i konferencie *IGU Regional Conference „Changes, Challenges, Responsibilities“*¹⁹ a *AAG Annual Meeting: Chicago 2015*²⁰ či prezentácia výsledkov výskumu na americkej univerzite Dartmouth College). Oba texty, hoci sú podobné z hľadiska povahy analyzovaných dát (séria prieskumov Eurobarometer) i diskutovanej problematiky, možno považovať za jedinečné. Zatiaľ čo v stati *Variabilita európskej identity* pracujem s dátami pochádzajúcimi z prieskumu EB 73.3, v štúdiu *Co je to EÚropa* analyzujem údaje z novšieho EB 77.3. Navyše, kým v prvej menovanej štúdiu analyzujem výhradne medzinárodné disparity v percepcii Európy a vzájomný dialektický vzťah medzi identitou Európy a identitami jednotlivých krajín EÚ, v druhej analyzujem okrem percepcie Európy i imidž Európy (v predmetnej štúdiu chápem pojem imidž trochu odlišne než v ostatných textoch; vid' aj pozn. č. 22), mieru európskeho povedomia a postoj obyvateľov k ďalšej integrácii (inštitucionalizácii) Európy, pričom pozornosť venujem i skúmaniu vzťahov medzi týmito kategóriami.

Štúdia *Variabilita európskej identity* nebola doposiaľ publikovaná, v druhej časti dizertačnej práce je v upravenom formáte priložený rukopis, ktorý bol postúpený do recenzného konania odborného časopisu zameraného na medzinárodné vzťahy. Ako konštatujem už v jeho úvode, aj napriek tomu, že európska identita predstavuje jeden z najčastejšie skloňovaných konceptov sociálnych vied poslednej doby, bola priestorovým rozdielom v percepcii (imidži) Európy doposiaľ venovaná iba malá

¹⁹ *International Geographical Union Regional Conference „Changes, Challenges, Responsibilities“*. Kraków, 18.–22. 8. 2014.

²⁰ *Association of American Geographers Annual Meeting: Chicago 2015*. Chicago, Illinois, 21.–25. 4. 2015.

pozornosť. Pritom práve od toho, ako daný región vnímame, závisí i to, aký k nemu máme vzťah. Pokiaľ chceme byť schopní adekvátne interpretovať existujúce priestorové rozdiely v miere európskeho povedomia, ktoré sú paradoxne častým predmetom analýz, musíme bezpodmienečne začať venovať vyššiu pozornosť priestorovým disparitám v percepcii Európy. Relevanciu tohto apelu zvyšuje i skutočnosť, že dnešná Európa²¹ predstavuje región vznikajúci „zhora“, teda smerom od „predkladanej“ identity regiónu (Európy) k regionálnemu (európskemu) povedomiu (pozri aj podkapitoly 2.6 a 2.7).

Pochopiteľne, po formulácii úvodnej výzvy k intenzívnejšiemu štúdiu priestorových nerovností v percepcii Európy sám v článku pristupujem k analýze medzinárodných disparít vo vnímaní tohto regiónu. Práve hranice najviac inštitucionalizovaných priestorových jednotiek, štátov, predstavujú i najvýraznejšie hranice jednotlivých diskurzov na tému Európy a najzreteľnejšie hranice v priestorovej diferenciácii jej imidžu. Okrem toho, že v štúdiu skúmam imidž Európy v jednotlivých krajinách EÚ, zvláštnu pozornosť v nej venujem analýze vzájomného vzťahu medzi identitami jednotlivých „európskych“ krajín a identitou Európy. Pracujem totiž s hypotézou, že konkrétny „národný“ imidž Európy je do značnej miery odrazom identity príslušného národného štátu (v zmysle „‘My’ sme nejakí a ‘My’ sme v Európe, ergo Európa je ako ‘My’“). Analýzu percepcie Európy v článku zakladám na dátach získaných z prieskumu EB 73.3, ktorý bol v roku 2010 realizovaný vo všetkých členských štátoch Európskej únie. V rámci prieskumu bol koncept identity Európy operacionalizovaný pomocou jej dekompozície na osem komponentov. Zoznam komponentov identity Európy zahŕňal nasledovné elementy: spoločná história, geografia, demokratické hodnoty, vysoká úroveň sociálnej ochrany, spoločná kultúra, spoločné náboženské dedičstvo, jednotná mena (euro) a symbolika (vlajka, hymna, motto).

Analýza ukázala, že podľa Európanov je identita Európy spojená predovšetkým so spoločnou menou a demokratickými hodnotami. Spoločná história, kultúra a geografia sú taktiež považované za pomerne dôležité komponenty identity Európy. Podľa respondentov sú najmenej dôležitými komponentami spoločné náboženské

²¹ Keď v oboch štúdiách venovaných európskej identite píšem o Európe, mám na mysli entitu, ktorú zahraniční autori často nazývajú „Európou“ (*EUrope*; viď napr. Antonsich 2008; Just 2009; Moisisio a kol. 2013). Tá predstavuje prienik pôvodnej európskej identity (európska identita pred tým, než došlo k významovému prekryvaniu Európy a Európskej únie) a EÚ identity. V súčasnosti je hľadanie hraníc medzi európskou identitou a EÚ identitou náročnou úlohou, nakoľko projekt „európskej“ integrácie zásadným spôsobom ovplyvňuje to, čo je považované za Európu a „európske“, Európa je dnes definovaná najmä tým, čím je Európska únia (viac Nikischer 2015b: 1).

dedičstvo, európska symbolika a vysoká úroveň sociálnej ochrany. Prieskum Eurobarometra potvrdil predpokladaný vzťah medzi identitami jednotlivých krajín EÚ a príslušnými „národnými“ percepciami Európy. Uvedený vzťah bol skúmaný napr. prostredníctvom analýzy rozptylu (ANOVA) a mnohorozmerného škálovania. Najvýraznejším rysom priestorovej diferenciácie percepcie Európy je jej dualita eurozóna/ne-eurozóna. Obyvatelia eurozóny spájajú Európu najmä so spoločnou menou, zatiaľ čo obyvatelia krajín mimo eurozóny nepovažujú euro za zásadný prvok identity Európy. Pomerne výrazné štatisticky signifikantné rozdiely boli zaznamenané i medzi „starými“ a „novými“ demokraciami vo vzťahu ku komponentu demokratické hodnoty. Skutočnosť, že obyvatelia krajín EÚ prisudzujú Európe atribúty svojich vlastných štátov, znamená, že samých seba považujú za Európanov a svoje krajiny za súčasť Európy. Taktiež však znamená, že z pohľadu formovania európskeho povedomia výhodné znižovanie priestorových disparít v percepcii Európy predpokladá znižovanie jej vnútornej heterogenity.

Ako uvádzam v nasledujúcej štúdií *Co je to EÚropa* (Nikischer 2015d), ktorá na základe analýzy dát z novšieho prieskumu EB 77.3 taktiež potvrdila vzájomný vzťah medzi identitou Európy a identitami krajín EÚ, je evidentné, že identita Európy je formovaná identitami jednotlivých európskych štátov a naopak (prvky „európskosti“ sa stávajú súčasťou identít jednotlivých krajín). V rámci tohto obojstranného vzťahu tak dochádza k prenosu prvkov medzi identitami jednotlivých európskych štátov, ide v podstate o rovnaký proces, k akému na inej mierkovej úrovni dochádza medzi identitami regiónov daného štátneho celku.

Stať *Co je to EÚropa* bude publikovaná ako jedna z kapitol v knihe zameranej na problematiku národných identít, ktorú editovala Klára Plecítá (rodená Vlachová) zo Sociologického ústavu Akadémie vied ČR. Spolu s ďalšou štúdiou *Teritoriální identita obyvatel střední Evropy: komparativní analýza zemí Visegrádské čtyřky* (Nikischer 2015a), ktorá bude bližšie predstavená v ďalšej podkapitole, tvoria v spomínanej knihe jeden tematický celok venovaný sociopriestorovým procesom rôznych geografických mierok. Zatiaľ čo je stať *Teritoriální identita obyvatel střední Evropy* venovaná identifikácii obyvateľov krajín V4 s rôznymi teritoriálnymi jednotkami (obce, kraje/vojvodstvá/župy, štáty, EÚ), v štúdií *Co je to EÚropa* analyzujem výlučne identifikáciu obyvateľov európskej dvadsaťsedmičky (EÚ 27) s Európskou úniou. Analýzu miery európskeho povedomia dopĺňam o analýzu

percepce (identity) Európy, imidžu Európy²² a postoja obyvateľov EÚ 27 k ďalšej európskej integrácii. Pozornosť venujem priestorovej (predovšetkým medzinárodnej) diferenciacii všetkých štyroch kategórií a ich vzájomným vzťahom. V štúdiu teda skúmam sociopriestorový proces Európa v celej jeho komplexnosti, analyzujem jednotlivé dimenzie európskej identity (identita Európy, imidž Európy, európske povedomie), ich vzájomné vzťahy (odzrkadľujúce sa v procese inštitucionalizácie Európy) a priestorovú variabilitu. V tomto ohľade nemá prezentovaná štúdia obdobu.

V kapitole pracujem s dátami získanými prostredníctvom prieskumu EB 77.3, ktorý bol realizovaný v máji 2012. Tie v súvislosti s percepciou Európy vo všeobecnosti potvrdili predchádzajúce zistenia vychádzajúce z analýz údajov pochádzajúcich z EB 73.3 (viď Nikischer 2015b), čo svedčí o vysokej reliabilite používaných dát. Porovnávanie výsledkov oboch prieskumov však komplikuje nesúlad v zoznamoch komponentov identity Európy, ktoré sú respondentom predkladané v rámci jednotlivých kôl Eurobarometra. V prípade EB 77.3 vyberali respondenti najdôležitejšie prvky identity Európy (maximálne tri) spomedzi týchto komponentov: história, geografia, demokratické hodnoty, európska hymna, európska vlajka, euro, motto Európskej únie „jednota v rozmanitosti“, úspech európskej ekonomiky, kultúra. Potvrdilo sa, že Európania považujú za najdôležitejšie prvky identity Európy spoločnú menu a vyznávanie demokratických hodnôt, veľké rozdiely z pohľadu dôležitosti pripisovanej týmto komponentom však existujú medzi krajinami eurozóny a krajinami, ktoré do nej nepatria, ako aj medzi tzv. starými a novými (mladými) demokraciami. Rovnako ako percepcia identity Európy, aj imidž Európy (v úzkom zmysle ako pozitívne/negatívne vnímanie Európy) a miera európskeho povedomia sa v jednotlivých členských krajinách EÚ výrazne líšia. Vo vzťahu k týmto kategóriám však nepozorujeme výraznejšiu dualitu eurozóna/ne-eurozóna alebo staré/nové demokracie.

Ako poznamenávam v štúdiu, interná socioekonomická heterogenita Európy spôsobuje, že ani podobná percepcia identity Európy v daných krajinách ešte nemusí nutne znamenať aj podobný vzťah obyvateľov týchto krajín k nej – nie všetci totiž túžia po rovnakej Európe, resp. Európskej únii. Preto nemožno tvrdiť, že znižovanie miery priestorovej variability prvej dimenzie európskej identity, identity Európy, povedie bezprostredne i k zmenšeniu priestorových rozdielov v miere európskeho povedomia

²² V štúdiu *Co je to EÚropa* používam za účelom sprehľadnenia príslušnej diskusie výraz imidž regiónu v inom zmysle než v ostatných textoch. Pod imidžom regiónu nemám ako zvyčajne na mysli dimenziu regionálnej identity, ktorú možno definovať ako obraz regiónu v očiach jednotlivca/spoločnosti (viac podkapitola 2.5), imidž chápem v užšom zmysle iba ako pozitívne/negatívne vnímanie regiónu.

(alebo k významnému zvýšeniu tejto miery všeobecne), je iba jedným z jeho dvoch predpokladov. Hoci by mala „predkladaná“ Európa jasne vyprofilovanú a priestorovo stálu identitu, bude jednotlivými národmi v rámci heterogénnej Európy prijímaná rozdielnym spôsobom. Okrem aktívneho formovania tváre (identity) Európy je tak pre zvýšenie európskeho povedomia a vytvorenie stabilnej integrovanej Európy nevyhnutné zaistiť i podobnú interpretáciu a prijímanie tejto identity v rámci jednotlivých európskych krajín, to však vzhľadom na pretrvávajúci význam národného štátu nie je jednoduchá úloha.

Rukopis *Co je to EUropa*, ktorý vstupuje do tlače, je mierne upravený oproti rukopisu priloženému v druhej časti kvalifikačnej práce. Kniha *Národní identity a identifikace* (Vlachová 2015), ktorej súčasťou je i diskutovaná knižná kapitola, je totiž určená aj pre neodbornú verejnosť, čomu zodpovedá jej formát i používaná terminológia. Ku kvalifikačnej práci prikladám staršiu verziu textu, ktorá podľa môjho názoru do väčšej miery napĺňa jej predpoklady. Akokoľvek, rozdiely medzi oboma verziami štúdie sú minimálne.

3.2.4 Regionálne povedomie v krajinách Vyšehradskej štvorky

Súčasťou knihy *Národní identity a identifikace* je i nasledujúca štúdia *Teritoriální identita obyvatel střední Evropy* (Nikischer 2015a), v ktorej sa zameriavam na mieru regionálneho povedomia (v samotnej štúdii používam aj výraz „teritoriálne povedomie“, nakoľko v nej skúmam vzťah k regiónom, ktoré možno charakterizovať ako teritória; viď aj podkapitolu 2.4) v krajinách Vyšehradskej štvorky. I v prípade tohto textu prikladám ku kvalifikačnej práci jeho staršiu verziu, ktorá obsahuje exaktnejšiu terminológiu, a tak o niečo viac vyhovuje požiadavkám prezentovanej práce než populárnejšia verzia vstupujúca do tlače. Rozdiely medzi oboma verziami textu sú však opäť takmer zanedbateľné.

Závery štúdie boli prezentované na 23. zjazde Českej geografickej spoločnosti „*Geografie v srdci Evropy*“, ²³ rovnako budú predstavené na 5. kongrese EUGEO v Budapešti. ²⁴ Cieľom state je aspoň čiastočné vyplnenie medzery v oblasti výskumu regionálnej identity obyvateľov stredoeurópskeho priestoru, jej obsah je koncipovaný

²³ 23. sjezd České geografické společnosti, 16. kongres Slovenskej geografickej spoločnosti, „*Geografie v srdci Evropy*“. Praha, 25.–28. 8. 2014.

²⁴ V. EUGEO Congress: *Convergences and divergences of geography in Europe*. Budapest, 30. 8. – 2. 9. 2015.

spôsobom, ktorý v rámci jednotlivých podkapitol vytvára priestor pre medzinárodnú a medziregionálnu komparáciu hlavných úrovní regionálneho povedomia obyvateľov krajín V4. Podobne zamerané práce, ktoré by boli venované analýze a medzinárodnému porovnaniu všetkých podstatných úrovní regionálnej identity obyvateľov V4, doposiaľ chýbali. Empiricko-analytická časť state začína podkapitolou, ktorá poskytuje všeobecný obraz o regionálnej identite obyvateľov štátov Vyšehradskej štvorky, pričom ho zasadzuje do širšieho európskeho kontextu. Ďalšie podkapitoly sú venované jednotlivým úrovniám regionálneho povedomia v krajinách V4 – lokálnemu, regionálnemu (vo vzťahu k subnárodným regiónom, najmä krajom, vojvodstvám a župám), štátnemu a európskemu povedomiu a ich medzinárodnej a sčasti i medziregionálnej komparácii.

Analýza regionálneho/teritoriálneho povedomia je v štúdiu založená na dátach z EB 73.3, v rámci tohto prieskumu bolo v Česku a Poľsku realizovaných presne 1000 štandardizovaných *face-to-face* rozhovorov, v Maďarsku a na Slovensku 1030. Najnižšia miera teritoriálneho povedomia (na všetkých úrovniach, či už diskutujeme o vzťahu k obci, regiónu, štátu alebo EÚ) bola zistená v Česku, miera teritoriálnej identity obyvateľov Česka je výrazne podpriemerná nielen v stredoeurópskom, ale i v celoeurópskom kontexte, čo je s ohľadom na analýzy realizované v minulosti (viď Piscová 2000; Plecítá 2012; Nikischer 2013a) prekvapujúce. V texte sa zamýšľam nad tým, do akej miery môže byť zistená skutočnosť zapríčinená nie príliš vhodnou formuláciou príslušnej otázky v českej verzii dotazníka (kým v Poľsku, Maďarsku a na Slovensku opýtaní odpovedali na otázku, do akej miery sú so svojím teritóriom „spätí“, resp. „zviazaní“, v Česku boli respondenti dopytovaní na mieru „oddanosti“ k svojmu teritóriu).

Obyvateľov ostatných krajín V4 možno charakterizovať ako ľudí so silným teritoriálnym povedomím, v prípade obyvateľov Maďarska a Poľska je konštrukcia ich teritoriálneho povedomia veľmi podobná (z pohľadu identifikácie s teritóriami jednotlivých geografických mierok). Vo všetkých krajinách V4 majú obyvatelia najbližší vzťah k svojim štátom, čo je typické pre väčšinu Európanov. Naopak veľmi nízka, podobne ako v ostatnej Európe, je v krajinách Vyšehradskej štvorky miera európskeho povedomia.

I v nasledujúcej štúdiu *Formovanie teritoriálnej identity Čechov a Slovákov* (Nikischer 2013b) konštatujem, že k Európe nemajú obyvatelia Česka a Slovenska doposiaľ utvorený silnejší vzťah. Štúdiá publikovaná vo vedeckom časopise *Mladá*

veda predstavuje historickogeografickú perspektívu na proces formovania teritoriálneho povedomia Čechov a Slovákov. Možno konštatovať, že predchádzajúca štúdia (Nikischer 2015a) prezentuje určitú „momentku“ tohto procesu, daný časový bod, ktorý je charakteristický konkrétnou mierou lokálneho, regionálneho (subnárodného), štátneho a európskeho povedomia. Veľmi podobný charakter má aj štúdia *Teritoriálna identita obyvateľov Česka a Slovenska* (Nikischer 2013a), v ktorej však, ako naznačuje už jej názov, nie je diskutovaný vzťah k teritoriálnym celkom vo všetkých krajinách V4, ale iba v Česku a na Slovensku. Táto štúdia je v druhej časti kvalifikačnej práce pochopiteľne zaradená za stať *Formovanie teritoriálnej identity Čechov a Slovákov*, s ktorou tvoria jeden tematický súbor zameraný na problematiku identifikácie s regiónmi/teritóriami v Česku a na Slovensku (ostatne, obe štúdie boli pôvodne súčasťou jedného rozsiahleho pracovného textu). Kým v prvej štúdii diskutujem utváranie vzťahu Čechov a Slovákov k teritóriám od čias Veľkej Moravy až do súčasnosti, v druhej za využitia dát zhromaždených prostredníctvom medzinárodného prieskumu ISSP detailnejšie analyzujem súčasný stav tohto vzťahu (resp. stav k roku 2003), pričom neponechávam bez povšimnutia ani existujúce regionálne rozdiely v miere teritoriálneho povedomia.

Ako zdôrazňujem v prvej z týchto statí (Nikischer 2013b), existencia minulých, dnes už „zaniknutých“ územných celkov sa častokrát odráža v identitách súčasných teritórií (viď aj diskusiu o vzniku a zániku regiónu, resp. o prekérnosti definície počiatočného a konečného časového bodu v procese inštitucionalizácie regiónu v podkapitole 2.6). Minulosť je tak prítomná v súčasnosti a pokiaľ chceme adekvátne pochopiť dnešné teritoriálne identity (identity teritórií a vzťah ľudí k nim), mali by sme klásť dôraz na historickogeografický prístup k ich štúdiu. Najstarším územným útvarom, ktorý má vplyv na formovanie teritoriálnych identít obyvateľov Česka a Slovenska, je pravdepodobne Veľká Morava. Hlásia sa k nej („identifikujú“ sa s ňou) Česi i Slováci, pre niektorých Moravanov predstavuje Veľká Morava dôkaz historického zakorenenia moravskej národnosti, ktorým možno obhájiť právo na samourčenie. Otázka moravanstva bola aktuálna najmä počas prvých rokov nasledujúcich po nežnej revolúcii, vtedajšiu identifikáciu Moravanov so súdobou podobou Česka (Československa) nemožno definovať ako ideálnu (viď Lozoviuk 2004).

Analýzy údajov z prieskumu *ISSP 2003: National identity II*, ktorých výsledky prezentuje štúdia *Teritoriálna identita obyvateľov Česka a Slovenska*, však ukazujú,

že na začiatku 21. storočia mal vzťah Čechov a Moravanov k Česku takmer rovnakú intenzitu. Oveľa výraznejšie rozdiely v miere štátneho povedomia existujú medzi obyvateľmi Slovenska maďarskej a slovenskej národnosti – až 42 % Slovákov má k svojej krajine veľmi blízky vzťah, rovnaký vzťah uvádza iba necelých 14 % Maďarov. V stati, ktorá bola publikovaná v časopise *Geografie* (závery príslušných analýz boli prezentované napr. na 4. kongrese EUGEO v Ríme²⁵ či študentskej konferencii *New Wave 6*²⁶), okrem miery štátneho povedomia obyvateľov Česka a Slovenska skúmam aj ich vzťah k obciam a krajským celkom. Európskemu povedomiu sa venujem iba okrajovo. Teritoriálna identita obyvateľov oboch krajín sa na základe analyzovaných údajov z roku 2003 javí ako veľmi podobná, o to prekvapivejšie pôsobia výsledky, ktoré priniesla analýza novších dát z Eurobarometra 73.3 (2010; viď Nikischer 2015a).

3.2.5 Regionálne povedomie a identita regiónov na Slovensku

V ďalších dvoch priložených štúdiách *Správa z výskumu regionálnej identity obyvateľov Slovenska* (Nikischer 2014b) a *Regionálne povedomie a identita regiónov na Slovensku* (Nikischer 2014e) sa už zaoberám iba regionálnym povedomím a identitou regiónov na území Slovenska. Aj keď je z oboch uvedených štúdií širšie zameraná tá druhá (Nikischer 2014e), nakoľko v nej diskutujem obe dimenzie regionálnej identity, radím ju v práci až za prvý uvedený článok. Dôvod je ten, že sa v nej vo viacerých bodoch odvolávam na výskum, ktorý prezentujem v prvej štúdii.

Správa z výskumu regionálnej identity obyvateľov Slovenska, ktorá bola publikovaná v periodiku *Informace ČGS*, predstavuje výsledky troch výskumov regionálneho povedomia obyvateľov krajiny. Prvý je založený na dátach z EB 73.3 (podobne Nikischer 2015a), druhý vychádza z údajov získaných prostredníctvom omnibusového prieskumu *FOCUSBus december 2013* a tretí z hĺbkových interview so starostami severoslovenských obcí. Článok na relatívne malom priestore poskytuje značné množstvo informácií o miere lokálneho, regionálneho či národného povedomia obyvateľov Slovenska, ale i o percepcii (čo, resp. aký typ regiónu vnímajú obyvatelia Slovenska pod slovom „región“?) a inštitucionalizácii subnárodných regiónov Slovenska alebo o identifikácii obyvateľov s jeho súčasným územnosprávnym členením. Možno konštatovať, že na Slovensku výskum regionálnych identít oproti jeho

²⁵ IV. EUGEO Congress: Europe, what's next? Changing geographies and geographies of change. Roma, 5.–7. 9. 2013.

²⁶ New Wave 6. International Students and Early Careers' Conference. Praha, 16.–17. 5. 2014.

bývalému federálnemu partnerovi zaostáva (čo je paradoxné vzhľadom na nižšiu mieru teritoriálnej homogenity Slovenska; viď aj Nikischer 2014e, 2015a, 2015c), pričom trpí slabou teoreticko-metodologickou ukotvenosťou i nedostatkom empirického materiálu. Výskumy prezentované prostredníctvom štúdie majú prispieť aspoň k čiastočnému progresu výskumu regionálnych identít na Slovensku a vyplneniu medzier v poznaní identifikácie obyvateľov Slovenska s rôznymi typmi regiónov.

Realizované výskumy okrem iného odhalili, že ani takmer 20 rokov od svojho vzniku nepredstavujú samosprávne kraje regióny najvýraznejšie zakotvené v povedomí obyvateľov Slovenska. Keď sa obyvateľov opýtame, v akom regióne žijú, vo väčšine prípadov definujú tento priestor ako jeden z tradičných regiónov Slovenska (treba však poznamenať, že v tomto smere existujú medzi obyvateľmi jednotlivých krajov a tradičných regiónov pomerne výrazné rozdiely). V niektorých tradičných regiónoch Slovenska, ako napr. Liptov, Spiš či Orava (ktoré môžeme označiť za tradičné regióny na najvyššom stupni inštitucionalizácie), sa takto s daným tradičným regiónom identifikovalo až 100 % respondentov prieskumu FB 12/2013.

Konkrétny okres alebo obvod uviedlo ako svoj domovský región asi len pol percenta opýtaných. Preto je zaujímavé zistenie, ktoré priniesla analýza odpovedí na otázku položenú respondentom v rámci ďalšieho omnibusového prieskumu *FOCUSBus september 2014*. Podľa nej sa obyvatelia Slovenska cítia byť užšie spätí s okresmi než s tradičnými regiónmi. Ako interpretáciu uvedenej skutočnosti možno ponúknuť úvahu, že i keď sa okresy (ktoré na rozdiel od krajov nemajú samosprávnu funkciu) postupom času vytrácajú z povedomia ľudí, vzťah obyvateľov Slovenska k užšie vymedzeným regiónom, ktorým zhruba zodpovedá teritoriálna delimitácia okresov, zostáva pomerne silný. Uvedenú analýzu ako aj diskusiu príslušných výsledkov obsahuje krátka štúdia *Regionálne povedomie a identita regiónov na Slovensku*, ktorá bola publikovaná v odbornom časopise *Geografické informácie*. Ešte predtým boli jej závery prezentované na vedeckej konferencii *Stredoeurópsky priestor po 25 rokoch transformácie*.²⁷

Vzťah obyvateľov Slovenska k regiónom rôzneho typu v štúdiu analyzujem prostredníctvom odpovedí respondentov na otázku: „Ľudia sa môžu cítiť rôzne spätí s obcou, mestom, s okresom, samosprávnym krajom, Slovenskom, Európskou úniou a podobne. Na každej z nasledujúcich číselných škál vyberte jedno číslo, ktoré najlepšie

²⁷ *Stredoeurópsky priestor po 25 rokoch transformácie*. Nitra, 9.–10. 10. 2014.

vystihuje mieru, do akej sa cítite byť spätý(á)... (nasledoval konkrétny región / typ regiónu, pozn.).“ Podobne formulované otázky sú respondentom kladené aj v rámci prieskumov ISSP či Eurobarometer, ktoré však spravidla sledujú iba vzťah opýtaných k obci, (bližšie nešpecifikovanému) regiónu, príslušnému štátu a Európe (resp. EÚ). Otázku, ktorú som prihlásil do omnibusového prieskumu FB 9/2014, som rozpracoval a prispôbil špecifickej regionálnej štruktúre Slovenska, pričom som zisťoval vzťah respondentov k časti obce, k obci, okresu, tradičnému regiónu, samosprávnemu kraju, Slovensku a EÚ. Navyše, na rozdiel od respondentov prieskumov Eurobarometer či ISSP boli respondenti omnibusového prieskumu požiadaní, aby vyjadrili svoj vzťah k danému regiónu na 10 bodovej škále, čo je výhodné z hľadiska analýzy získaných dát.

Podľa nej miera spätosti obyvateľstva s regionálnymi jednotkami vo všeobecnosti klesá s ich stúpajúcou mierkovou úrovňou, výraznejšiu výnimku predstavuje len vzťah k národnému štátu. V štúdiu za využitia dát z rovnakého prieskumu FB 9/2014²⁸ skúmam aj identitu vybraných tradičných regiónov severného Slovenska (tradičných regiónov Žilinského a Prešovského kraja, o ktorých sa možno na základe analýzy dát z FB 12/2013 domnievať, že sú na najvyššom stupni inštitucionalizácie – Liptov, Orava, Turiec, Spiš; vid' Nikischer 2014b). Je zaujímavé sledovať, ako k formovaniu identít severoslovenských regiónov prispievajú médiá. Ako príklad možno uviesť Turiec, ktorý viacerí respondenti prieskumu FB 9/2014 spájali s tzv. Martinkou z Turca, bizarnou postavičkou známou z viacerých televíznych šou. Liptov bol zas relatívne často spájaný s potravinárskym reťazcom COOP Jednota. Ten sa v médiách dlhodobo prezentuje reklamou z prostredia slovenského salaša – keďže je salašníctvo významným prvkom identity Liptova (čo potvrdzuje i prieskum FOCUSBus), stáva sa jej súčasťou i spomínaný reťazec.

3.2.6 Regionálne povedomie a identita regiónov na severnom Slovensku

V posledných dvoch priložených štúdiách sa už zameriavam výlučne na priestor severného Slovenska, ktorý je pre potreby výskumu vymedzený ako územie Žilinského a Prešovského kraja. Obe štúdie možno považovať za značne originálne, tým nemám na mysli iba ich pôvodnosť, ktorá by mala byť v prípade vedeckých prác samozrej-

²⁸ Otázka: „Jednotlivé regióny sú v našich myšliach často spojené s niečím konkrétnym. Prečítam vám teraz niekoľko slovenských regiónov a vy mi, prosím, pri každom z nich povedzte, s čím sa daný región spája vám osobne. Čo vám ako prvé napadne, keď sa povie... (nasledoval názov konkrétneho tradičného regiónu, pozn.).“

most'ou, ale aj ich jedinečnosť. V prípade prvej štúdie *Alternatívne prístupy k štúdiu územných identít obyvateľstva: miera lokálneho povedomia na základe analýzy užívateľských profilov na sociálnej sieti* (Nikischer 2014a) táto osobitosť spočíva najmä v použitej metóde výskumu miery regionálneho povedomia, ktorou je obsahová analýza užívateľských profilov na sociálnej sieti. V poslednej stati *Regionálne identity na severnom Slovensku* (Nikischer 2015c) síce prezentujem výsledky hĺbkových rozhovorov, ktoré sú bežne využívanou metódou výskumu rôznych osobných i kolektívnych identít, táto však doposiaľ nebola aplikovaná na komplexný výskum regionálneho povedomia obyvateľov Slovenska a identít slovenských regiónov.

V článku *Alternatívne prístupy k štúdiu územných identít obyvateľstva*, ktorý bol publikovaný vo vedeckom časopise *Lidé města / Urban People*, analyzujem vzťah obyvateľov severného Slovenska k ich obciam. Pozornosť venujem najmä priestorovej diferenciácii miery lokálneho povedomia, pričom sa snažím definovať faktory, ktoré ju ovplyvňujú. Možno ešte pozoruhodnejšia než výsledky samotných analýz je metóda, pomocou ktorej skúmam mieru lokálneho povedomia v jednotlivých obciach Žilinského a Prešovského kraja. Aj v samotnom texte uvádzam, že jeho cieľom je prezentácia alternatívnej metódy výskumu miery lokálneho povedomia, ktorá je založená na práci s tzv. *big data*. Analýzy založené na týchto dátach sú vo všeobecnosti charakteristické špecifickými metodickými nedostatkami, ktoré však možno postupným rozvíjaním a zdokonaľovaním používaných postupov odstraňovať. Ani predkladanú štúdiu netreba chápať ako exemplárnu metodickú príručku, ale skôr ako jeden z ďalších krokov smerom k zmysluplnému využívaniu nových zdrojov informácií pri výskume regionálneho povedomia.

V stati analyzujem lokálne povedomie vo väčšine obcí Prešovského a Žilinského kraja do 6 tisíc obyvateľov, pomocou tzv. ukazovateľa miery lokálneho povedomia (ten je určený percentuálnym podielom obyvateľov obce, ktorí manifestujú svoju lokálnu identitu vo svojom osobnom facebookovom profile na obyvateľoch obce ovládajúcich prácu s internetom) definujem mieru povedomia v 859 obciach severného Slovenska. Výskum a jeho výsledky boli prezentované na konferencii *Město a domov*,²⁹ kde odznela i skutočnosť, že na sociálnej sieti verejne vyjadruje svoju lokálnu identitu v priemere takmer 10 % obyvateľov obcí, u ktorých sa predpokladá internetová gramotnosť. Najväčšie priestorové zhľuky obcí typických vysokou mierou lokálneho

²⁹ *Město a domov. IV. brněnská konference urbánních studií*. Brno, 7.–9. 11. 2013.

povedomia sú podľa analýzy LISA v oravskej časti slovensko-poľského pohraničia a v západnej časti okresu Sabinov. Nízka miera lokálneho povedomia bola naopak zistená v centre Liptovskej a Turčianskej kotliny a v severnej časti okresu Svidník. Je pozoruhodné, že obyvateľstvo kultúrne a geograficky blízkych tradičných regiónov je podľa realizovaného výskumu typické i podobnou mierou lokálneho povedomia, čo do istej miery svedčí i o reliabilite použitej výskumnej metódy.

O miere lokálneho povedomia v jednotlivých tradičných regiónoch severného Slovenska som diskutoval i so starostami tamojších obcí. Výsledky hĺbkových rozhovorov s čelnými predstaviteľmi deviatich obcí prezentuje záverečná štúdia *Regionálne identity na severnom Slovensku*, ktorá bola v čase predloženia kvalifikačnej práce v recenznom konaní časopisu zameraného na publikáciu výsledkov etnologického výskumu. Ako uvádzam v štúdiu, dôvodom realizácie prezentovaného výskumu bola absencia podobného kvalitatívneho výskumu regionálnych identít na (severnom) Slovensku, ako aj snaha nadviazať na môj predchádzajúci kvantitatívny výskum regionálnych identít rôznych mierok inštitucionalizovaných v priestore severného Slovenska. Prirodzene, mojím cieľom nebolo bezpredmetné overovanie výsledkov kvantitatívneho výskumu, prostredníctvom hĺbkových rozhovorov som sa snažil odhaliť bližšie súvislosti a príčiny stavu vecí (napr. danej miery povedomia). Rozhovory mi umožnili adekvátne interpretovať výsledky predchádzajúcich výskumov (ktoré v štúdiu na vhodných miestach zapájam do diskusie) a stali sa odrazovým bodom pre prípadný ďalší kvantitatívny výskum a tvorbu príslušných výskumných hypotéz.

V štúdiu diskutujem obe dimenzie regionálnej identity (regionálne povedomie a identitu regiónu) na štyroch geografických úrovniach – lokálnej (predovšetkým na úrovni obce, ale čiastočne aj na úrovni časti obce), subnárodnej (najmä vo vzťahu k tradičnému regiónu a samosprávnemu kraju), národnej (Slovensko) a nadnárodnej (Európa). Táto multimierková perspektíva ako i dôraz na viaceré dimenzie príslušných sociopriestorových procesov naznačujú, že cieľom realizovaného kvalitatívneho výskumu i prezentovanej štúdie bolo (je) podchytenie problematiky regionálnych identít na severnom Slovensku v celej jej komplexnosti. V tomto ohľade možno záverečnú stať považovať za syntetické vyústenie celej kvalifikačnej práce. Treba však podotknúť, že vzhľadom na obmedzený rozsah predkladaného rukopisu nebol publikačný potenciál nazhromaždeného výskumného materiálu, ktorý má podobu vyše desaťhodinového zvukového záznamu, ani zďaleka využitý v plnej miere (predovšetkým diskusia o štátnej a európskej identite je v predmetnej štúdiu z hľadiska rozsahu pomerne

skromná). Toto konštatovanie zároveň definuje pracovný záväzok do budúcnosti – zozbieraný materiál treba ďalej analyzovať a prezentovať, nakoľko je nositeľom cenných informácií, ktoré sú značne relevantné pre akademickú i decíznu sféru.

Podkapitoly pojednávajúce o regionálnych identitách sú v záverečnej štúdií uvedené zaujímavou staťou, ktorá je venovaná tomu, ako jednotliví starostovia vnímajú koncept regiónu, identity a regionálnej identity. Prvú časť kvalifikačnej práce tak možno symbolicky uzavrieť rovnakou diskusiou, akou bola otvorená v podkapitolách 2.1–2.3. Rozhovory so starostami potvrdili, že „región“ je vo všeobecnosti chápaný predovšetkým ako „oblasť“ alebo „územie“ (či dokonca „miesto“), ktoré je väčšie než obec a zároveň menšie než štát (viď aj Nikischer 2014b) – multimierkovosť konceptu regiónu je vnímaná iba v obmedzenej miere. „Identitu“ definovali respondenti rozhovorov pomerne vágne, čo iba potvrdzuje často kritizovanú neurčitost' tohto termínu (avšak samotní starostovia sa s názorom kritikov konceptu identity o neurčitosti a nadužívanosti výrazu identita príliš nestotožňujú), ktorá úzko súvisí s jeho početnými významami. Jeden zo starostov priamo upozorňuje, že „‘identita’ môže mať viac foriem, vysvetlení“. Vo všeobecnosti však starostovia hovorili o identite v dvoch rovinách, ktoré zodpovedajú jej základným dimenziám (kolektívna, osobná), resp. základným dimenziám regionálnej identity (regionálne povedomie, identita regiónu).

4 ZÁVEREČNÁ DISKUSIA

Predkladaná dizertačná práca predstavuje relevantný príspevok k česko-slovenskej diskusii problematiky sociálnej organizácie priestoru, regionálnych identít a inštitucionalizácie regiónov.³⁰ Prostredníctvom výskumu regionálnych identít rôznych geografických mierok prispieva k pochopeniu sociálnej organizácie priestoru, procesu inštitucionalizácie regiónu a jednotlivých dimenzií regionálnej identity. Zároveň poskytuje pomerne komplexný obraz sociálnej organizácie priestoru Slovenska, predovšetkým jeho severnej časti.

Nehľadiac na výsledky rôznych empirických výskumov regionálneho povedomia a identít regiónov, ktoré sú prezentované v súbore predkladaných textov, obsahuje práca i širokú teoreticko-metodologickú diskusiu problematiky regionálnych identít. Tá je súčasťou jednotlivých priložených článkov, ako aj prvej časti dizertačnej práce (kapitola 2). V tej je diskusia zameraná predovšetkým na koncept regiónu a identity a na konceptualizáciu regionálnej identity a jej jednotlivých dimenzií. Diskutovaný je vzájomný vzťah základných dimenzií regionálnej identity, regionálneho povedomia a identity regiónu, a ich pozícia v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu. V práci taktiež teoretizujem nad spoločenskou relevanciou výskumu sociálnej organizácie priestoru a diskutujem význam jednotlivých dimenzií regionálnej identity z pohľadu regionálneho rozvoja. V závere teoreticko-metodologickej časti kvalifikačnej práce predstavujem metódy výskumu regionálnych identít. V diskusii na patričných miestach odkazujem na problémovo relevantné práce českých autorov. Teoreticko-metodologická časť dizertačnej práce do značnej miery nadväzuje na odborné dielo Anssiho Paasiho (najmä Paasi 1986, 2002b, 2009a, 2009b), je inšpirovaná predovšetkým jeho konceptom regionálnej identity a teóriou inštitucionalizácie regiónov. Prezentovaný prístup ku konceptu identity výrazne ovplyvnil článok Rogersa Brubakera a Fredericka Coopera (2000).

³⁰ Aj keď uvedené problematiky môžeme pri určitej miere tematickej generalizácie stotožniť (sú jednotne venované otázkam súvisiacim s regiónom, ktorý je chápaný ako dynamická sociálna konštrukcia naviazaná na kolektívne vedomie), predsa možno v ich zameraní definovať menšie rozdiely. Pokiaľ skúmame sociálnu organizáciu konkrétneho priestoru, spravidla našu pozornosť venujeme väčšiemu množstvu regiónov, ktoré sú v rámci daného priestoru inštitucionalizované, a prostredníctvom ktorých je tento priestor „organizovaný“. Problematika inštitucionalizácie regiónov je skôr zameraná na jednotlivé regióny ako jedinečné entity s unikátnou „biografiou“. Otázku regionálnej identity zas otvárame pri analýze jednotlivých regiónov „zvnútra“, pri analýze jednotlivých dimenzií regiónu, resp. parciálnych sociopriestorových procesov (pokiaľ na tieto dimenzie nazeráme z historickej perspektívy a sledujeme ich vývoj v čase), ktoré prostredníctvom vzájomných vzťahov formujú daný región ako celok.

V predkladaných štúdiách je okrem vyššie uvedených tém podrobne diskutovaná napr. problematika európskej identity či imaginárnych geografií. Štúdie prezentujú niekoľko výskumov rôznych dimenzií regionálnej identity, pri ktorých je používané širšie spektrum výskumných metód. Niekoľko výskumov vychádza zo sekundárnych dát pochádzajúcich z extenzívnych medzinárodných dotazníkových prieskumov Eurobarometer či ISSP, ktoré boli doposiaľ v českej geografii pri výskume regionálnych identít využívané v minimálnej miere (viď Kinzelová 2011), oveľa väčšia pozornosť im bola venovaná na pôde sociológie (viď napr. Nedomová, Kostecký 1997; Vlachová, Řeháková 2004a, 2004b, 2009; Drozdová 2007; Plecítá 2012). V priložených štúdiách prezentujem možnosti využitia týchto dát pri výskume jednotlivých dimenzií regionálnej identity, za pomoci dát z Eurobarometra napr. analyzujem identitu Európy a európske povedomie, údaje z prieskumov ISSP a EB používam pri analýze regionálneho povedomia obyvateľov Slovenska i okolitých krajín. V ďalších štúdiách analyzujem regionálne povedomie, identity regiónov a mieru ich inštitucionalizácie na základe dát pochádzajúcich z celoslovenských omnibusových prieskumov FOCUS-Bus, v ktorých respondenti odpovedali na mnou vytvorené batérie otázok. Originálna je z hľadiska použitej výskumnej metódy štúdia, v ktorej za pomoci obsahovej analýzy osobných profilov užívateľov sociálnej siete analyzujem lokálne povedomie obyvateľov severného Slovenska. V záverečnej štúdii skúmam regionálne identity na severnom Slovensku prostredníctvom hĺbkových interview so starostami viacerých miestnych obcí. Podobný kvalitatívny výskum primárne zameraný na regionálne povedomie obyvateľov (severného) Slovenska a identity (severo-) slovenských regiónov doposiaľ nebol realizovaný.³¹

Prostredníctvom jednotlivých priložených štúdií kvalifikačná práca prezentuje množstvo poznatkov týkajúcich sa konkrétnych sociopriestorových procesov, ako i rad zovšeobecnení. V štúdiách zameraných na problematiku európskej identity je predstavená percepcia Európy, imidž Európy (v zmysle pozn. č. 22), miera európskeho povedomia a postoj obyvateľov k ďalšej integrácii (inštitucionalizácii) Európy v jednotlivých krajinách EÚ, pričom je skúmaný i vzájomný vzťah medzi týmito kategóriami. Priestorovým (medzinárodným) disparitám v percepcii Európy bola doposiaľ venovaná iba minimálna pozornosť (napr. Kosić 2003; Jiménez 2004;

³¹ Niektoré aspekty regionálneho povedomia obyvateľov Slovenska skúmajú prostredníctvom pološtruktúrovaných rozhovorov Bianchi a Láštiová (2004a, 2004b), otázkou regionálnej identity obyvateľov južného Slovenska sa vo svojom kvalitatívnom výskume čiastočne zaoberá Skenderija (2010).

Jiménez a kol. 2004; Pichler 2008b). Pritom štúdium medzinárodných disparít v percepcii (identity) Európy nie je o nič menej relevantnou oblasťou výskumu než štúdium medzinárodných nerovností v miere európskeho povedomia, ktoré sú predmetom analýz relatívne často. Ako uvádzam (Nikischer 2015b), empirický výskum percepcie Európy nemožno obchádzať, nakoľko práve od toho, ako daný región vnímame, závisí i to, aký k nemu máme vzťah. Túto skutočnosť vo svojom náčrte dimenzií regionálnej identity pomocou jasnej línie zdôrazňuje i Paasi (1986: 132). Pokiaľ sa zaoberáme len mierou povedomia, sledujeme iba produkt a neberieme ohľad na zdroj. Zaujímať sa iba o následok, pričom ignorujeme príčinu (tento vzťah samozrejme platí i opačne; vid' podkapitolu 2.6).

Ako konštatujem v jednom z predkladaných textov (Nikischer 2015b), určité disparity v percepcii regiónu obyvateľmi jeho jednotlivých častí (vid' „imidž zvnútra“; Paasi 1986) nie sú ničím neobvyklým a spravidla narastajú spolu s rastúcou vnútornou heterogenitou daného regiónu. Miera priestorovej variability percepcie Európy je však výnimočne vysoká, čo popri značnej internej socioekonomickej heterogenite tejto priestorovej jednotky súvisí i s amorfnou povahou predintegračnej Európy a nerovnomernou rýchlosťou európskej integrácie. Analýza údajov z EB 73.3 zreteľne ukazuje, ako sa vnútorná heterogenita Európy premieta do výrazných medzinárodných disparít v jej percepcii. Poukazuje na existenciu vzájomného dialektického vzťahu medzi identitou Európy a identitami jednotlivých „európskych“ štátov. Rovnako dáta z EB 77.3 (Nikischer 2015d) naznačujú, že identita Európy je formovaná identitami jednotlivých európskych krajín (obyvatelia daných krajín prisudzujú Európe tie atribúty, ktorými sa vyznačuje ich štát) a naopak (prvky „európskosti“ sa stávajú súčasťou identít daných štátov, napr. euro alebo „vyspelá demokracia“), pričom v rámci tohto obojstranného vzťahu dochádza k prenosu prvkov medzi identitami jednotlivých európskych štátov a k postupnému zmenšovaniu rozdielov medzi identitami týchto krajín v čase. K podobnému procesu, avšak na inej mierkovej úrovni, dochádza aj medzi identitami regiónov daného štátu.

Vzhľadom na skutočnosť, že obyvatelia väčšiny krajín EÚ pripisujú Európe tie vlastnosti, ktorými sa vyznačujú aj ich vlastné štáty, sa javí, že svoje krajiny považujú za súčasť Európy. Miera európskeho povedomia, tj. intenzita vzťahu obyvateľov k Európe, však ostáva v krajinách EÚ naďalej veľmi nízka (vid' východiskovú tézu *a*). Slovensko možno zaradiť ku krajinám, kde je miera európskeho povedomia ešte relatívne vysoká (v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ), aj keď sa výsledky

jednotlivých prieskumov (vid' Nikischer 2013a, 2015a, 2015d) mierne odlišujú. Tieto prieskumy však boli realizované v rozličných obdobiach, pomerne vysoká miera európskeho povedomia bola na Slovensku zistená napr. v roku 2010, teda rok po vstupe krajiny do eurozóny. Ostatne, euro je podľa obyvateľov Slovenska jednoznačne najdôležitejším komponentom identity Európy (vid' úvodnú tézu *f*) a dá sa predpokladať, že v krajine predstavuje i relatívne dôležitý zdroj európskeho povedomia. Podľa prieskumov sa relatívne silnou európskou identitou vyznačujú mladší ľudia, osoby s vyšším ukončeným vzdelaním a jednotlivci pochádzajúci z mestského prostredia (podobne McManus-Czubińska a kol. 2003; Pichler 2008a; Fligstein 2009). Podobný názor prezentovali starostovia severoslovenských dedín, ktorí taktiež zdôrazňujú, že blízky vzťah k Európe majú ľudia scestovaní. Práve tí intenzívne pociťujú výhody, ktoré so sebou prináša „členstvo v Európe“ (napr. používanie spoločnej meny či priepustnosť hraníc). Potvrďuje sa tak východiskový predpoklad *d*.

Regionálnemu povedomiu obyvateľov (severného) Slovenska, jeho formovaniu a regionálnej diferenciacii sa z rôznej perspektívy venuje niekoľko priložených štúdií (Nikischer 2013a, 2013b, 2014a, 2014b, 2014e, 2015a, 2015c). V jednej z nich (Nikischer 2015a) je regionálna identita obyvateľov Slovenska diskutovaná v širšom európskom a najmä stredoeurópskom (krajiny V4) kontexte. Ukazuje sa, že miera štátneho povedomia je vo všetkých krajinách V4 vyššia než miera povedomia lokálneho, regionálneho (cháp región v užšom zmysle) či európskeho, čo je pre národnostne a teritoriálne homogénne národné štáty typické (vid' úvodnú tézu *a*). Najmenší rozdiel medzi mierou lokálneho, regionálneho a štátneho povedomia je práve na Slovensku, kde je spomínaná homogenita najnižšia (početná maďarská minorita, nedokončená jazyková homogenizácia, tradičné regióny na pomerne vysokom stupni inštitucionalizácie, slabá centrálna pozícia Bratislavy). Veľký rozdiel medzi mierou štátneho a regionálneho povedomia možno naopak pozorovať v Maďarsku, v krajine, ktorú môžeme považovať za teritoriálne (subnárodné regióny na nízkom stupni inštitucionalizácie) i národnostne najhomogénnejšiu (vid' aj Jones, Smith 2001).

Potvrďujú sa slová jedného z respondentov hĺbkových rozhovorov, ktorý sa domnieva, že obyvatelia Slovenska nemajú k svojmu štátu tak blízky vzťah ako obyvatelia susedných krajín (vid' Nikischer 2015c): „Myslím si, že Poliaci, Maďari či Rakúšania sú väčší patrioti ako my. Možno to súvisí aj s tým, že majú bohatšiu históriu, ten štát dlhodobejšie budovali, mali 'dlhší rozbeh'.“ Obyvatelia Poľska, Maďarska či Rakúska majú podľa EB 73.3 (Nikischer 2015a) k svojim krajinám naozaj

bližší vzťah než obyvatelia Slovenska (podobne Plecítá 2012). Na druhej strane, ako uvádzam v štúdiu venovanej formovaniu regionálnej identity Čechov a Slovákov (Nikischer 2013b), z pohľadu genézy národnosti a štátnosti mali „dlhší rozbeh“ oproti Slovákom i Česi, tí sa môžu identifikovať s *Regnum Bohemiae*, zatiaľ čo kolektívna pamäť Slovákov podobnú povzbudzujúcu spomienku neobsahuje (Příhoda 2003). Česi môžu taktiež svoju štátnosť oprieť o predmníchovské Česko-Slovensko, ktoré bolo vnímané ako český štát (Rychlík 1998), kým slovenská identita bola v tomto štátnom útvare posunutá iba do polohy regionálnej identity (Hroch 1996). Avšak na základe realizovaných výskumov (viď Nikischer 2013a, 2015a) sa nejaví, že by mali obyvatelia Česka k svojej krajine silnejší vzťah než obyvatelia Slovenska, skôr naopak. V rámci všetkých krajín V4 majú bližší vzťah k štátu (ale aj k obci a subnárodnému regiónu) starší obyvatelia než mladší (potvrďuje sa východisková téza *d*). Na jednej strane môžu byť rozdiely v miere štátneho povedomia medzi jednotlivými vekovými kategóriami obyvateľstva výsledkom vekom podmienených zmien v hodnotovom rebríčku a v relevancii regionálnej identity (v relevancii pre jednotlivca; viď úvodnú tézu *d*) ako takej, na druhej strane môžeme vzniesť otázku, či postupom času nedochádza k poklesu miery štátneho povedomia v danej krajine, alebo či nedochádza k poklesu relevancie štátnej identity (poklesu dôležitosti štátu; viď Ohmae 1996) v medzinárodnom merítku (Nikischer 2015a).

Miera regionálneho povedomia (v zmysle vzťahu k subnárodným regiónom) obyvateľov Slovenska sa na základe analýz údajov z viacerých medzinárodných prieskumov (EB 73.3, ISSP 2003) javí v porovnaní s mierou regionálneho povedomia obyvateľov ostatných krajín Európy ako priemerná. Za nevýhodu týchto prieskumov však možno označiť skutočnosť, že zisťujú vzťah obyvateľov Slovenska k samosprávnym krajom (resp. krajom a okresom v prípade ISSP 2003), s ktorými sa Slováci identifikujú v menšej miere než s tzv. tradičnými regiónmi (viď východiskové tézy *c*, *e*, *h*). Túto skutočnosť naznačujú hĺbkové interview so starostami obcí (Nikischer 2015c) a potvrďujú analýzy dát z prieskumov FOCUSBus (Nikischer 2014b, 2014e). Keď sa obyvateľov Slovenska opýtame, v akom regióne žijú, väčšinou odpovedajú prostredníctvom odkazu na jeden z tradičných regiónov Slovenska, pričom najčastejšie týmto spôsobom odpovedajú práve obyvatelia severných častí krajiny (viď úvodné tézy *c*, *e*). Na Orave, Liptove a na Spiši sa takto s tradičným regiónom identifikovalo až 100 % respondentov prieskumu FB 12/2013. Názor, že najviac spomedzi obyvateľov Slovenska „bazírujú“ na príslušnosti k tradičnému regiónu práve

Liptáci a Oraváci, zaznel i počas hĺbkových rozhovorov. Na základe výsledkov výskumov môžeme za tradičné regióny na najvyššom stupni inštitucionalizácie považovať regióny ako Liptov, Spiš, Orava, Turiec či Záhorie, teda tradičné regióny, ktorých názvy najviac rezonujú aj v rámci bežnej či mediálnej komunikácie na Slovensku (Nikischer 2014b).

V priebehu hĺbkových interview bol veľmi negatívne hodnotený nesúlad hraníc vyšších územnosprávnych celkov (krajov) Slovenska s hranicami tradičných regiónov. Respondenti hovorili o „nerešpektovaní pôvodných regionálnych identít“ počas územnosprávnej reformy (viď úvodný predpoklad *h*). Táto skutočnosť je najzreteľnejšia v prípade Spiša, ktorý je od roku 1996 takmer proporcionálne rozdelený krajskou hranicou (viď aj SITA 2009; Farkašová 2013). V južných častiach Slovenska, kde neexistujú výraznejšie inštitucionalizované tradičné regióny (snáď s výnimkou Záhoria a Gemera), nie je tento problém tak vypuklý ako na severe krajiny. Na juhozápade je teritoriálna delimitácia krajských celkov konfrontovaná skôr s národnostnou hranicou medzi Slováckmi a Maďarmi. Aj jeden z respondentov rozhovorov zdôrazňuje, že na juhu Slovenska sa obyvatelia „delia“ viac na základe národnej než regionálnej identity.

Ako konštatujem (Nikischer 2015a), aby sa mohli samosprávne kraje stať významnejším zdrojom regionálnych identít obyvateľstva, musí byť zachovaná dlhodobejšia stabilita územnosprávneho členenia, alebo aspoň kontinuita tradície jednotlivých krajských celkov. Avšak vzhľadom na súčasné teritoriálne vymedzenie slovenských krajov nie je splnenie takýchto podmienok veľmi reálne. Už od svojho vzniku je aktuálne územnosprávne členenie kritizované, pričom sa kontinuálne objavuje množstvo konkrétnych návrhov na jeho zmenu (čo už samo o sebe naznačuje nízku mieru identifikácie spoločnosti s týmto teritoriálnym usporiadaním). Jeden z najnovších predstrel populárny trenčiansky primátor Richard Rybníček, podľa ktorého by malo byť vytvorených 16 regiónov (plus hlavné mesto Bratislava) so silnými právomocami (SITA 2015). Zdôrazňuje, že sme krajina rôznych regiónov s rôznymi mentalitami (viď aj Kusý 1991). Otázku identity tradičných regiónov severného Slovenska a mentality ich obyvateľov diskutujem aj s respondentmi hĺbkových rozhovorov (Nikischer 2015c), identitu regiónov v dizertačnej práci skúmam taktiež prostredníctvom dát z prieskumu FOCUSBus (Nikischer 2014e).

Potvrďuje sa významná úloha názvu regiónu ako najdôležitejšieho komponentu jeho symbolického tvaru. Názov regiónu nezohráva dôležitú úlohu iba z hľadiska

formovania regionálneho povedomia (názov regiónu má významný vplyv na to, či región považujeme za „svoj“ a či sa s ním identifikujeme; v ďalšom texte viď aj príklad obcí, ktorých názov je zložený z názvov miestnych častí), ale aj z pohľadu utvárania identity regiónu (viď východiskovú tézu *f*). Ľudia totiž často stotožňujú (*identify*), resp. dávajú do súvisu s regiónom entity, ktoré nesú jeho názov (alebo ich názov obsahuje príslušné odvodené adjektívum) a opačne (ostatne, aj názov Európskej únie možno považovať za hlavný dôvod jej stotožňovania s Európou; viď Nikischer 2015d). Kvality regiónu sú tak prostredníctvom názvu prenášané na danú entitu a naopak, pritom nezáleží, či má daná entita s príslušným regiónom okrem názvu naozaj niečo spoločné (napr. či v danom regióne leží, má v ňom svoj pôvod apod.). Pri vyslovení názvu regiónu Šariš si napríklad viac než polovica obyvateľov Slovenska predstaví pivo (viď Nikischer 2014e) a je pravdepodobné, že pri začutí slova pivo si mnoho ľudí predstaví región Šariš (Šariš je totiž aj názov populárnej značky piva). Liptov vyvoláva asociácie na syr (syr Liptov), Spiš zas na borovičku či párky (Spišská borovička, Spišské párky). Samozrejme, diskutovaný vzťah s regiónom sa netýka iba regionálnych produktov (viac Kašková 2013; Kašková, Chromý 2014), ale aj iných entít, napr. prírodných prvkov (Zemplínska šírava, rieka Turiec), kultúrno-historických pamiatok (Oravský hrad) či konkrétnych osobností (Martinka z Turca).

Ako správne upozorňuje jeden zo starostov (Nikischer 2015c), známe osobnosti formujú aj identity jednotlivých obcí: „Z našej obce pochádza olympionik Straka (meno pozmenené autorom, pozn.), čiže by som povedal, že on tiež dotvára takú identitu našej obce.“ Starostovia zároveň uvádzajú, že aj v rámci jednotlivých obcí možno spravidla vyčleniť menšie subregióny (miestne časti) s jedinečnou identitou (viď úvodnú tézu *g*). Vyšší stupeň inštitucionalizácie týchto miestnych častí môže v rámci obce vyvolávať rivalitu a predstavovať brzdu, ale i akcelerátor jej rozvoja. Prípady, keď majú obyvatelia obce bližší vzťah k jednotlivým miestnym častiam než k obci samotnej, nie sú vôbec výnimočné. Ostatne, prieskum FB 9/2014 ukázal (Nikischer 2014e), že vo všeobecnosti majú obyvatelia Slovenska k častiam obcí, v ktorých žijú, skoro rovnako silný vzťah ako k svojim domovským obciam. Analýza osobných profilov na sociálnej sieti (Nikischer 2014a) naznačuje nízku mieru lokálneho povedomia (slabý vzťah k obci) v obciach severného Slovenska, ktorých názov je zložený z názvov jednotlivých miestnych častí (napr. Súľov-Hradná). Možno pozorovať prípady, keď takéto obce nemajú na sociálnej sieti vytvorený ani svoj vlastný profil, kým miestne časti svojím vlastným profilom disponujú. Dá sa predpokladať, že v podobných prípadoch sa obyva-

tel'stvo vo všeobecnosti identifikuje skôr s miestnymi časťami než so samotnou obcou (o identifikácii na sociálnej sieti to v niektorých prípadoch platí doslova).

Pochopiteľne, vysoká miera povedomia vo vzťahu k miestnym častiam môže spôsobovať problémy pri rozhodovaní obecného zastupiteľstva (viď Nikischer 2015c), dokonca môže viesť až k rozpadu obce (podobné procesy však súčasná legislatíva na Slovensku obmedzuje) či k významnej zmene jej identity (názvu obce apod.). Na druhej strane, ako poznamenáva a demonštruje jeden z respondentov hĺbkových rozhovorov, rôznorodosť v rámci obce môže prinášať oživenie miestneho života (všimnime si paralelu s regiónom Európy a ideou „jednoty v rozmanitosti“). V naznačených smeroch môžeme uvažovať aj o vzťahu iných regiónov a ich subregiónov, nie iba o obci a jej miestnych častiach (viď aj podkapitoly 2.6 a 2.7).

Prieskum ISSP 2003 naznačuje (Nikischer 2013a), že v rámci územia Slovenska je najvyššia miera lokálneho povedomia práve na jeho severe (viď východiskovú tézu *b*). Vysokú mieru lokálneho povedomia na severnom Slovensku možno sčasti vysvetliť slovami Bitušíkovej (2002), podľa ktorej je pre horské regióny, kde boli vždy životné podmienky tvrdšie ako v nižšie položených oblastiach, charakteristická značná solidarita v rámci lokálnej spoločnosti, vzájomná výpomoc medzi susedmi a rodinami a nižšia sociálna diferenciácia (inými slovami, pre horské regióny sú typické silné lokálne väzby). Aj analýza priestorovej diferenciácie miery lokálneho povedomia na severnom Slovensku ukazuje (Nikischer 2014a), že priestorové zhluky obcí s nižším lokálnym povedomím ležia skôr v kotlinách (Turčianska, Liptovská, Žilinská kotlina), kým priestorové asociácie obcí s vysokým lokálnym povedomím skôr v chladnejších oblastiach s členitejším terénom (napr. v oblasti slovensko-poľského pohraničia na Kysuciach a Orave, na kysucko-oravskom pomedzí či vo východnej časti Levočských vrchov). Avšak pomerne vysoká miera lokálneho povedomia bola zistená i v menšej Rajeckej kotline, nízka miera naopak v severnej časti Šariša.

Okrem obcí, ktorých názvy sú zložené z názvov miestnych častí, bola zistená pomerne nízka miera lokálneho povedomia aj v mnohých obciach, ktoré sa nachádzajú v užšom zázemí väčších miest. Zdá sa, že sa sféra vplyvu sídelného centra vyššieho rádu prejavuje aj v miere lokálneho povedomia, kde väčšie centrum pôsobí na svoje užšie zázemie ako „vysávač“ tohto povedomia (aj v rámci bežnej komunikácie jednotlivci často manifestujú svoju lokálnu identitu prostredníctvom vyjadrenia príslušnosti k väčším centráм nachádzajúcim sa v relatívnej blízkosti obcí, z ktorých pochádzajú). Na záver treba dodať, že obyvateľstvo kultúrne a geograficky blízkych

tradičných regiónov (Liptov a Turiec, Kysuce a Orava, Spiš a Zamagurie, Šariš a Horný Zemplín) vykazuje i podobnú mieru lokálneho povedomia.

Predchádzajúca diskusia predstavuje stručné záverečné zhrnutie základných výsledkov dizertačnej práce, ďalšie poznatky vyplývajúce z výskumu a jeho detailnejšie závery sú dostupné v rámci jednotlivých priložených štúdií. Prínos celej kvalifikačnej práce, ktorej hlavným cieľom bolo rozšírenie súčasného stavu poznania procesu inštitucionalizácie regiónov a sociálnej organizácie priestoru všeobecne, možno zhrnúť v štyroch základných bodoch:

- Práca predstavuje relevantný príspevok k teoreticko-metodologickej diskusii problematiky sociálnej organizácie priestoru, regionálnych identít a inštitucionalizácie regiónov.
- Práca prezentuje niekoľko výskumov regionálnych identít rôznych geografických mierok, ktoré sú založené na viacerých, sčasti originálnych, resp. málo používaných výskumných metódach. Obohacuje tak metodiku výskumu rôznych dimenzií regionálnej identity a sociálnej organizácie priestoru.
- Prezentované výskumy a príslušné výsledky prispievajú k poznaniu vzťahu spoločnosti a priestoru, k pochopeniu toho, ako je geografický priestor spoločnosťou organizovaný. Prostredníctvom analýz regionálneho povedomia, identít regiónov a ich vzájomných vzťahov práca prispieva k pochopeniu procesu inštitucionalizácie regiónov a štruktúrovania geografického priestoru. Pochopenie sociálnej organizácie priestoru a procesov, ktoré vedú k vytváraniu socio-priestorových hraníc, môže dopomôcť k odstraňovaniu negatívnych efektov súvisiacich s ich existenciou. Taktiež je nevyhnutné z pohľadu úspešného „manažmentu“ regiónov (cháp ako cieľavedomé konštruovanie/reprodukciu/dekonštruovanie regiónov za účelom dosiahnutia konkrétnych politických, ekonomických či iných cieľov), ktorý je bežnou súčasťou politickej i ekonomickej praxe. Relevantné je tak i z pohľadu regionálneho rozvoja (viac podkapitola 2.7).
- Práca predstavuje dôležitý príspevok k výskumu sociálnej organizácie priestoru Slovenska, predovšetkým jeho severných oblastí (Žilinského a Prešovského kraja). Tento príspevok je o to relevantnejší, že sociálna organizácia priestoru severného Slovenska nebola doposiaľ predmetom adekvátneho výskumu a náležitých odborných diskusií. Z hľadiska výskumu regionálnych identít pritom severné

Slovensko predstavuje obzvlášť zaujímavý geografický priestor, ktorý je charakteristický radou špecifik. Z pohľadu decíznej sféry predstavujú niektoré v práci prezentované závery materiál hodný pozornosti.

Nová regionálna geografia je viac teoretická než tradičná (popisná) regionálna geografia (MacKinnon 2009). Potrebu využívania teórií v regionálnej geografii však vo svojich raných prácach zdôrazňoval už i Vidal de la Blache (Archer 1993; viď aj podkapitulu 2.1). Podobne ako „noví“ regionálni geografi, Vidal považoval za nevyhnutné vyvinúť viac teoreticky sofistikovaný a patrične empiricky ukotvený prístup k štúdiu regiónov (Archer *ibid.*: 501). Tvrdil (Vidal de la Blache 1896), že práve vzťahy medzi všeobecnými pravidlami a konkrétnymi deskripciami, ktoré sú „aplikáciou“ týchto zákonitostí, sú tým, čo vytvára jednotu geografie ako vednej disciplíny. Podľa Vidala spočíva hľadanie všeobecne platných pravidiel v rozsiahlom empirickom výskume, ktorý neumožňuje iba špecifikáciu týchto zákonitostí, ale tiež poskytuje konkrétne dôkazy o ich existencii (Archer 1993).

„Noví“ regionálni geografi, snažiac sa porozumieť procesu utvárania regiónov, hľadajú pravidelnosti v sociopriestorových procesoch odohrávajúcich sa v rôznych časopriestorových kontextoch. Aj keď v procese inštitucionalizácie jednotlivých regiónov môžeme pozorovať určité zákonitosti, nesmieme zabúdať na skutočnosť, že „život“ každého regiónu je unikátny, špecifický. V mnohých prípadoch má práve výskum takéhoto jedinečného procesu inštitucionalizácie mimoriadnu spoločenskú relevanciu (viď región Európa). Tým, že prístup novej regionálnej geografie (ktorý však nie je úplne koherentný; viď Gilbert 1988) kladie dôraz na hľadanie zákonitostí v sociálnej organizácii priestoru prostredníctvom štúdia špecifických regiónov (Kučera 2011), prináša množstvo generalizovateľných záverov i jedinečných poznatkov o konkrétnych sociopriestorových procesoch.

Podstatný rozdiel medzi tradičnou a novou regionálnou geografiou spočíva i v používaných výskumných metódach. „Tradičný“ vizuálny prieskum a terénne merania nahrádzajú rôznorodé metódy prevzaté zo spoločenských vied, akými sú napr. obsahová analýza, zúčastnené pozorovanie či kvalitatívne interview (Hauer, Hoekveld, Johnston 2014). Používané sú taktiež rôzne štatistické techniky. Expanzia metód a techník využívaných v regionálnej geografii neznamená, že by sa jej zástupcovia snažili potvrdiť jej/svoj vedecký status (viď Hauer, Hoekveld, Johnston *ibid.*), je nevyhnutná z hľadiska začlenenia človeka (spoločnosti) ako „organizátora“

geografického priestoru do regionálno-geografických výskumov. Samozrejme, množstvo využívaných metód je do istej miery odrazom relatívne krátkej tradície výskumu sociálnej organizácie priestoru. Stále dochádza k hľadaniu (vyvíjaniu) vhodného, resp. optimálneho metodického aparátu výskumu rôznych socio-priestorových procesov (viď Nikischer 2014a).

V rámci neho nepreferujeme žiadnu z geografických mierok – pochopenie inštitucionalizácie regiónov a sociálnej organizácie priestoru predpokladá výskum procesov rôznej mierky (Paasi 2009b). Rovnako prezentovaná kvalifikačná práca obsahuje štúdie zamerané na analýzu sociopriestorových procesov rozličných mierok, od lokálnej (na úrovni obce, resp. miestnej časti) až po supranárodnú (Európa). Pochopiteľne, nemožno tvrdiť, že by predkladaná dizertačná práca komplexne vysvetľovala vznik, reprodukciu, transformáciu či zánik regiónov, každopádne však v tomto smere predstavuje relevantný príspevok. Podobných príspevkov je vzhľadom na značnú spoločenskú relevanciu štúdia regionálnych identít, inštitucionalizácie regiónov a sociálnej organizácie priestoru stále nedostatočné množstvo, a to nielen v prostredí českej či slovenskej geografie.

Jednotlivé problémy diskutované v dizertačnej práci nepochybne vyžadujú realizáciu ďalších empirických výskumov. Verím, že už v dohľadnej dobe budú závery predkladanej kvalifikačnej práce konfrontované s výsledkami obdobne zameraných výskumov regionálneho povedomia a identít regiónov. Z pohľadu štúdia sociálnej organizácie priestoru by bola nepochybne prínosná historickogeografická perspektíva na vzájomný dialektický vzťah regionálneho povedomia a identity regiónu v rámci procesu inštitucionalizácie konkrétnej regionálnej jednotky. Akokoľvek, problematika regionálnych identít a inštitucionalizácie regiónov je mimoriadne široká a predstavuje takmer nevyčerpatelný zdroj výskumných otázok. Otázok, ktorými je nutné sa zaoberať, pretože aj keď región dlhodobo patrí k základným nástrojom našich výskumov, prostredníctvom ktorých sa snažíme pochopiť rôzne fyzicko- a sociálno-geografické javy, z hľadiska pochopenia regiónov samotných sme stále nevyvinuli dostatočné vedecko-výskumné úsilie a stojíme iba na jeho začiatku.

ZOZNAM ZDROJOV INFORMÁCIÍ

Literatúra

- ABDELAL, R., HERRERA, Y. M., JOHNSTON, A. I. a kol. (2009): Identity as a Variable. In: Abdelal, R., Herrera, Y. M., Johnston A. I. a kol. (eds.): *Measuring Identity. A Guide for Social Scientists*. Cambridge UP, New York, s. 17–32.
- ACKERMAN, E. A. (1945): Geographic Training, Wartime Research, and Immediate Professional Objectives. *Annals of the Association of American Geographers*, 35, č. 4, s. 121–143.
- ADAM, B. (2003): Spatial Policies for Metropolitan Regions: Identity, Participation and Integration. *European Planning Studies*, 11, č. 6, s. 739–747.
- ADAM, F., HAFNER-FINK, M., UHAN, S. (2002): Public Conceptions and Images of the European Union: The Case of Slovenia. *Innovation*, 15, č. 2, s. 133–147.
- ADAMTHWAITE, A. (2007): „The times they are a-changing“: reflections on the crisis of personal and collective identities. *Persona y Derecho*, 56, s. 19–34.
- ADESE, J. (2012): Colluding with the Enemy? Nationalism and Depictions of “Aboriginality” in Canadian Olympic Moments. *American Indian Quarterly*, 36, č. 4, s. 479–502.
- AGNEW, J. A. (2013): Arguing with Regions. *Regional Studies*, 47, č. 1, s. 6–17.
- ALLEN, J., MASSEY, D., COCHRANE, A. (1998): *Rethinking the Region*. Routledge, London, 159 s.
- AMDAM, J. (1995): Mobilisation, participation and partnership building in local development planning: experience from local planning on women’s conditions in six Norwegian communes. *European Planning Studies*, 3, č. 3, s. 305–332.
- AMDAM, R. (2002): Sectoral Versus Territorial Regional Planning and Development in Norway. *European Planning Studies*, 10, č. 1, s. 99–111.
- ANGELIS, V., DIMAKI, K. (2011): A Region’s Basic Image as a Measure of its Attractiveness. *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 4, č. 2, s. 7–33.
- ANTONSICH, M. (2008): EUropean attachment and meanings of EUrope. A qualitative study in the EU-15. *Political Geography*, 27, č. 6, s. 691–710.
- ARCHER, K. (1993): Regions as Social Organisms: The Lamarckian Characteristics of Vidal de la Blache’s Regional Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 83, č. 3, s. 498–514.

- AVANZA, M., LAFERTÉ, G. (2005): Dépasser la construction des identités? Identification, image sociale, appartenance. *Genèses*, 61, č. 4, s. 134–152.
- AVRAM, E. M., RAȚIU, M. P. (2014): How does destination image affect visitor's intention to return to a certain destination? *Romanian Journal of Marketing*, 1, s. 33–39.
- BABJAK, M. (2009): Diaľničná sieť Slovenska a regionálny rozvoj. Diplomová práca. Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, katedra humánnej geografie a demogeografie, Bratislava, 88 s. + prílohy.
- BALEK, P. (2005): Některé aspekty regionální identity v českém pohraničí. In: Zich, F. (ed.): Přeshraniční vlivy působící na místní společenství pohraničí České republiky. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Fakulta sociálně ekonomická, Ústí nad Labem, s. 89–103.
- BALEK, P. (2006): Regionální identita obyvatel v příhraničních oblastech ČR. In: Zich, F. (ed.): Člověk v pohraničí. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem, s. 106–119.
- BARRINGTON, L. W. (1997): Nation and Nationalism: The Misuse of Key Concepts in Political Science. *Political Science and Politics*, 30, č. 4, s. 712–716.
- BECK, H. (1968): Humboldt, Alexander von. In: Sills, D. L. (ed.): *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Volume 6. Macmillan, New York, s. 545–546.
- BEE, C. (2008): The Institutionally Constructed European Identity: Citizenship and Public Sphere Narrated by the Commission. *Perspectives on European Politics and Society*, 9, č. 4, s. 431–450.
- BECHHOFFER, F., MCCRONE, D. (2009): National identity, nationalism and constitutional change. In: Bechhofer, F., McCrone, D. (eds.): *National identity, nationalism and constitutional change*. Palgrave Macmillan, New York, s. 1–16.
- BHASKAR, R. (2008): *A Realist Theory of Science*. Routledge, London, 260 s.
- BIANCHI, G., LÁŠTICOVÁ, B. (2004a): Gender and Sex Aspects of Multiple Identities: Young Women and Men from Bratislava and Prague Heading Toward the EU. *Sociológia*, 36, č. 3, s. 293–313.
- BIANCHI, G., LÁŠTICOVÁ, B. (2004b): Kvalitatívny výskum európskej identity. Kompendium projektu [CD]. Sociologický ústav SAV, Bratislava, 10 s.
- BITUŠÍKOVÁ, A. (2002): An anthropological perspective on identity and regional reform. *Regional & Federal Studies*, 12, č. 2, s. 41–64.

- BOBR, M. (2014): Proměna regionálních identit na Trutnovsku v 2. polovině 20. století. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 70 s. + přílohy.
- BODNÁROVÁ, B. (1997): Teritoriálne aspekty národnej identity. In: Piscová, M. a kol.: Aspekty národnej identity a národná identita v strednej Európe. Závěrečná správa projektu. Sociologický ústav SAV, Bratislava, s. 22–35.
- BOIANOVSKY, M. (2013): Humboldt and the economists on natural resources, institutions and underdevelopment (1752 to 1859). *European Journal of the History of Economic Thought*, 20, č. 1, s. 58–88.
- BOSMA, H. A., KOOPS, W. (2004): Social cognition in adolescence: A tribute to Sandy (A. E.) Jackson (1937–2003). *European Journal of Developmental Psychology*, 1, č. 4, s. 281–288.
- BOURDIEU, P. (1977): *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press, New York, 248 s.
- BOURDIEU, P. (1980): L'identité et la représentation: éléments pour une réflexion critique sur l'idée de région. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 35, č. 4, s. 63–72.
- BOURGEOIS, D., BOURGEOIS, Y. (2005): Territory, institutions and national identity: the case of Acadians in Greater Moncton, Canada. *Urban Studies*, 42, č. 7, s. 1123–1138.
- BØÅS, M., MARCHAND, M. H., SHAW, T. M. (1999): The weave-world: regionalisms in the south in the new millennium. *Third World Quarterly*, 20, č. 5, s. 1061–1070.
- BRENNAN-HORLEY, CH., CONNELL, J., GIBSON, CH. (2007): The Parkes Elvis Revival Festival: Economic Development and Contested Place Identities in Rural Australia. *Geographical Research*, 45, č. 1, s. 71–84.
- BRENNER, N. (1999): Beyond State-Centrism? Space, Territoriality, and Geographical Scale in Globalization Studies. *Theory and Society*, 28, č. 1, s. 39–78.
- BRONS, L. L. (2006): Indirect measurement of regional culture in the Netherlands. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 97, č. 5, s. 547–566.
- BRUBAKER, R., COOPER, F. (2000): Beyond identity. *Theory and Society*, 29, č. 1, s. 1–47.

- BUCHER, S. (2012): Samosprávne kraje na Slovensku: formovanie identity a inštitucionalizácia v kontexte integrácie do Európy regiónov. Dizertačná práca. Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, katedra geografie a regionálneho rozvoja, Prešov, 225 s. + prílohy.
- BUCHER, S., IŠTOKOVÁ, M. (2015): Self-Governing Regions in Slovakia: Spatial Differentiation and Perception of Socio-Cultural Identity by Local and Regional Officials. *Geografie*, 120, č. 1, s. 1–25.
- BUCHER, S., MATLOVIČ, R., LUKÁČOVÁ, A. a kol. (2013): The perception of identity through urban toponyms in the regional cities of Slovakia. *Anthropological Notebooks*, 19, č. 3, s. 23–40.
- BURKE, P. J., STETS, J. E. (2009): *Identity theory*. Oxford University Press, Oxford, 256 s.
- BYSTRICKÝ, R. (2011): Prístupy ke studiu regionálnej a lokálnej identity. Bakalárska práca. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický ústav, Brno, 43 s.
- CIUTĂ, F. (2008): Region? Why Region? Security, Hermeneutics, and the Making of the Black Sea Region. *Geopolitics*, 13, č. 1, s. 120–147.
- CLAVAL, P. (2007): Regional Geography: Past and Present (A Review of Ideas, Approaches and Goals). *Geographia Polonica*, 80, č. 1, s. 25–42.
- CLIFTON, N. (2011): Regional Culture in the Market Place: Place Branding and Product Branding as Cultural Exchange. *European Planning Studies*, 19, č. 11, s. 1973–1994.
- CLOUT, H. (2003): Visions of la géographie humaine in twentieth-century France. *Geographical Review*, 93, č. 3, s. 370–393.
- COLLEY, L. (1992): *Britons: Forging the Nation, 1707–1837*. Yale University Press, New Haven, 429 s.
- COQ-HUELVA, D. (2013): Urbanisation and Financialisation in the Context of a Re-scaling State: The Case of Spain. *Antipode*, 45, č. 5, s. 1213–1231.
- ČIŽMÁROVÁ, K., ŠKODOVÁ, M. (2013): Postavenie regionálnej výchovy v rámci štátneho vzdelávacieho programu a možnosti jej uplatňovania s podporou navrhovanej učebnice. *Geografická revue*, 9, č. 1., s. 80–92.
- DAWSON, M. (2009): Black and Blue. Black Identity and Black Solidarity in an Era of Conservative Triumph. In: Abdelal, R., Herrera, Y. M., Johnston A. I. a kol. (eds.): *Measuring Identity. A Guide for Social Scientists*. Cambridge UP, New York, s. 175–199.

- DEBARBIEUX, B. (2004): The symbolic order of objects and the frame of geographical action: an analysis of the modes and effects of categorisation of the geographical world as applied to the mountains in the West. *GeoJournal*, 60, č. 4, s. 397–405.
- DEKKER LINNROS, H., HALLIN, P. O. (2001): The discursive nature of environmental conflicts: the case of the Öresund link. *Area*, 33, č. 4, s. 391–403.
- DEL BIAGGIO, C. (2010): Theoretical reflection on the making of the Alpine region. The role of transnational networks of local actors on regional identity and institutionalization. *Fennia*, 188, č. 1, s. 137–148.
- DELLA DORA, V. (2009): Taking Sacred Space out of Place: From Mount Sinai to Mount Getty Through Travelling Icons. *Mobilities*, 4, č. 2, s. 225–248.
- DELLA PORTA, D., DIANI, M. (2006): *Social Movements: An Introduction*. Blackwell, Oxford, 360 s.
- DIENSTBIEROVÁ, K. (2011): Identita v biografickém vyprávění. Případ slovenských Romů z prostředí českého maloměsta. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, Ústav jižní a centrální Asie, Praha, 58 s.
- DOSTÁL, P. (2009): Regionální geografie: staré a nové přístupy. Syllabus k semináru. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 3 s.
- DRBOHLAV, D. (1991): Mentální mapa ČSFR. Definice, aplikace, podmíněnost. *Sborník ČGS*, 96, č. 3, s. 163–176.
- DROZDOVÁ, K. (2007): Národní a jiné identity ve střední Evropě. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno, 52 s. + přílohy.
- DUFKOVÁ, K. (2010): Diferenciace územních identit obyvatel na Karlovarsku. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 59 s.
- DUNCAN, S., SAVAGE, M. (1991): New perspectives on the locality debate. *Environment and Planning A*, 23, č. 2, s. 155–164.
- DURKHEIM, E. (1982): *The Rules of Sociological Method*. The Free Press, New York, 264 s.
- DVOŘÁKOVÁ, I. (2010): Obsahová analýza / formální obsahová analýza / kvantitativní obsahová analýza. *AntropoWebzin*, 2/2010, s. 95–99.
- ERIKSEN, T. H. (1995): We and Us: Two Modes of Group Identification. *Journal of Peace Research*, 32, č. 4, s. 427–436.

- FARKAŠOVÁ, K. (2013): Reforma verejnej správy na Slovensku (priebeh reformy v rokoch 1990–2005). In: Ološtiak, M. (ed.): 9. študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, s. 226–230. http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak6/subor/4_Farkasova.pdf (cit. 8. 5. 2015).
- FIALOVÁ, D., CHROMÝ, P., KUČERA, Z. a kol. (2010): The forming of regional identity and identity of regions in Czechia – introduction to the research on the impact of second housing and tourism. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 45, č. 1, s. 49–60.
- FIALOVÁ, D., VÁGNER, J. (2012): Regionální identita obyvatel a rekreatantů v periferních oblastech Česka. In: Temelová, J., Pospíšilová, L., Ouředníček, M. (eds.): *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Aleš Čeněk, Plzeň, s. 122–139.
- FINDOR, A. (2000): Národná identita ako naratívna konštrukcia. *Sociológia*, 32, č. 1, s. 57–79.
- FINCH, V. C. (1939): Geographical Science and Social Philosophy. *Annals of the Association of American Geographers*, 29, č. 1, s. 1–28.
- FLIGSTEIN, N. (2009): Who are the Europeans and how does this matter for politics? In: Checkel, J. T., Katzenstein, P. J. (eds.): *European Identity*. Cambridge University Press, New York, s. 132–166.
- FORNÄS, J., XINARIS, CH. (2013): Mediated identity formation. Current trends in research and society. *Javnost – The Public*, 20, č. 2, s. 11–25.
- FRANKOVSKÝ, M., BOLFÍKOVÁ, E. (1996): Rozdiely vo vnímaní identity vo vzťahu k určeným sociálnym útvarom na makroúrovni. In: Bačová, V. (ed.): *Historická pamäť a identita*. Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, s. 158–176.
- FURMANOVÁ, Š. (2015): Identifikace obyvatel se svým územím: příklad přechodné oblasti kulturně-historického regionu. Bakalárska práca. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, Olomouc, 51 s. + přílohy.
- GENCER, A. H. (2010): Union of economics with geography based on the concept of location: a historical perspective. *Trakya University Journal of Social Science*, 12, č. 2, s. 59–86.
- GIDDENS, A. (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge, 402 s.

- GILBERT, A. (1988): The new regional geography in English and French-speaking countries. *Progress in Human Geography*, 12, č. 2, s. 208–228.
- GILBERT, E. W. (1960): The Idea of the Region: Herbertson Memorial Lecture. *Geography*, 45, č. 3, s. 157–175.
- GIORDANO, B. (2001): ‘Institutional thickness’, political sub-culture and the resurgence of (the ‘new’) regionalism in Italy – a case study of the Northern League in the province of Varese. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26, č. 1, s. 25–41.
- GIORGI, L., CROWLEY, J., NEY, S. (2001): Surveying the European Public Space: A Political and Research Agenda. *Innovation*, 14, č. 1, s. 73–83.
- GORZKO, M. (2003): Rafinovaná a silná atraktivní blondýnka – obraz Evropy ve vědomí mládeže. In: Zich, F. (ed.): *Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků přednesených na konferenci „Evropská, národní, či regionální identita?“* 3. 10. 2003 v Praze. Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 203–211.
- GREGORY, D., JOHNSTON, R., PRATT, G. a kol., eds. (2009): *The dictionary of human geography*. 5th edition. Wiley-Blackwell, Oxford, 1052 s.
- HABERMAS, J. (1998): *The Inclusion of the Other. Studies in Political Theory*. MIT Press, Cambridge, 300 s.
- HÁJKOVÁ, R. (2010): *Model formování image destinace*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, Brno, 73 s. + přílohy.
- HALÁS, M. (2005): *Dopravný potenciál regiónov Slovenska*. *Geografie – Sborník ČGS*, 110, č. 4, s. 257–270.
- HAM, P. VAN (2002): *Branding Territory: Inside the Wonderful Worlds of PR and IR Theory*. *Millennium – Journal of International Studies*, 31, č. 2, s. 249–269.
- HAMPL, M. (1998): *Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu*. DemoArt, Praha, 110 s.
- HAMPL, M. (2002): *Regionální organizace společnosti: principy a problémy studia*. *Geografie*, 107, č. 4, s. 333–348.
- HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. DemoArt, Praha, 147 s.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): *Social and cultural geography in the Czech Republic: under pressures of globalization and post-totalitarian transformation*. *Social & Cultural Geography*, 8, č. 3, s. 475–493.

- HANDLER, R. (1994): Is "identity" a useful cross-cultural concept? In: Gillis, J. R. (ed.): *Commemorations: the politics of national identity*. Princeton UP, Princeton, s. 27–40.
- HANSON, S. (1999): *Isms and Schisms: Healing the Rift between the Nature-Society and Space-Society Traditions in Human Geography*. *Annals of the Association of American Geographers*, 89, č. 1, s. 133–143.
- HARTSHORNE, R. (1939): *The Nature of Geography: A Critical Survey of Current Thought in the Light of the Past*. *Annals of the Association of American Geographers*, 29, č. 3, s. 173–645.
- HARTSHORNE, R. (1955): "Exceptionalism in Geography" Re-Examined. *Annals of the Association of American Geographers*, 45, č. 3, s. 205–244.
- HARTSHORNE, R. (1958): *The Concept of Geography as a Science of Space, from Kant and Humboldt to Hettner*. *Annals of the Association of American Geographers*, 48, č. 2, s. 97–108.
- HARVEY, F. (1997): *From Geographic Holism to Geographic Information System*. *Professional Geographer*, 49, č. 1, s. 77–85.
- HARVEY, F., WARDENGA, U. (2006): Richard Hartshorne's adaptation of Alfred Hettner's system of geography. *Journal of Historical Geography*, 32, č. 2, s. 422–440.
- HAUER, J., HOEKVELD, G. A., JOHNSTON, R. J. (2014): Epilogue: towards an agenda for regional geographical research. In: Johnston, R. J., Hauer, J., Hoekveld, G. A. (eds.): *Regional geography: current developments and future prospects (RLE Social & Cultural Geography)*. Routledge, Abingdon, s. 208–216.
- HÄGERSTRAND, T. (1970): What about people in regional science? *Papers of the Regional Science Association*, 24, č. 1, s. 7–21.
- HÄKLI, J. (2008): Re-bordering spaces. In: Cox, K. R., Low, M., Robinson, J. (eds.): *Handbook of political geography*. Sage, London, s. 471–482.
- HERB, G. H. (1999): *National Identity and Territory*. In: Herb, G. H., Kaplan, D. H. (eds.): *Nested Identities. Nationalism, Territory, and Scale*. Rowman & Littlefield Publishers, Oxford, s. 9–30.
- HEROD, A. (2011): *Scale*. Routledge, New York, 294 s.
- HEŘMANOVÁ, E. (2008): „Vykořeněné a nevykořeněné obce“ (na příkladu vybraných obcí Tachovska a Domažlicka). In: Šimůnek, R. (ed.): *Regiony – časoprostorové průsečíky? Historický ústav AV ČR, Praha*, s. 192–213.

- HEŘMANOVÁ, E., CHROMÝ, P. a kol. (2009): *Kulturní regiony a geografie kultury. Kulturní realie a kultura v regionech Česka*. ASPI a. s., Wolters Kluwer, Praha, 348 s.
- HEŘMANOVÁ, E., PATOČKA, J. (2007): *Regionální sociologie, sociologie prostoru a prostředí II*. Vysoká škola ekonomická v Praze, Praha, 142 s.
- HOLMES, J. (2009): Fifty Years of Disciplinary Flux within Human Geography: changing sociocognitive subdisciplines and subcultures. *Australian Geographer*, 40, č. 4, s. 387–407.
- HOLÝ, L. (2001): *Malý český člověk a velký český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Sociologické nakladatelství, Praha, 209 s.
- HOMSI, H. (2008): *Strukturovaný rozhovor. Koreferát*. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 2 s. http://moodle.fhs.cuni.cz/pluginfile.php/11905/mod_forum/attachment/3752/koreferat.doc (cit. 18. 11. 2014).
- HOSPERS, G.-J. (2006): Borders, Bridges and Branding: The Transformation of the Øresund Region into an Imagined Space. *European Planning Studies*, 14, č. 8, s. 1015–1033.
- HOUTUM, H. VAN, LAGENDIJK, A. (2001): Contextualising Regional Identity and Imagination in the Construction of Polycentric Urban Regions: The Cases of the Ruhr Area and the Basque Country. *Urban Studies*, 38, č. 4, s. 747–767.
- HOUŽVIČKA, V. (2007): Otisky historie ve vědomí obyvatel pohraničí západních Čech (v kontextu česko-německých vztahů): dějiny jako zdroj regionální identity. In: Houžvička, V., Novotný, L. (eds.): *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí: sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 15–48.
- HRDLIČKA, M. (1983): Preference sídelních prostorů Čech. *Demografie*, 25, č. 1, s. 48–58.
- HROCH, M. (1996): *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Filozofická fakulta UK v Praze, Praha, 212 s.
- HUDEC, S. (2011): *Regionální identita a změna krajských hranic*. Bakalárska práca. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický ústav, Brno, 52 s. + přílohy.
- HUMBOLDT, A. VON (1811): *Political Essay on the Kingdom of New Spain*. 4 zvázky. Preklad z francúzštiny John Black. Longman, London.

- HUNT, S., BENFORD, R., SNOW, D. (1994): Identity Fields: Framing Processes and the Social Construction of Movement Identities. In: Larana, E., Johnston, H., Gusfield, J. R. (eds.): *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Temple University Press, Philadelphia, s. 185–208.
- CHLIVICKAS, E., SMALIUKIENĖ, R. (2009): International region as a brand origin: conceptualization and review. *Journal of Business Economics and Management*, 10, č. 2, s. 141–148.
- CHROMÝ, P. (2003): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): *Geografie na cestách poznání*. Přírodovědecká fakulta UK v Praze, Praha, s. 163–178.
- CHROMÝ, P. (2004): Historická a kulturní geografie a nové přístupy v regionálním studiu. Dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 60 s. + přílohy.
- CHROMÝ, P. (2008): Regiony v proměnách času a prostoru. Úvaha o metodických přístupech nové regionální geografie. *Miscellanea geographica Universitatis Bohemiae Occidentalis*, 14, s. 57–64.
- CHROMÝ, P. a kol. (2015): *Identity severozápadních Čech*. Česká geografická společnost, Praha. (rukopis)
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 38, č. 1, s. 105–117.
- CHROMÝ, P., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): Regional identity, contemporary and historical regions and the issue of relict borders – the case of Czechia. *Region and Regionalism*, 9, č. 2, s. 9–19.
- CHROMÝ, P., SEMIAN, M., KUČERA, Z. (2014): Regionální vědomí a regionální identita v Česku: případová studie Českého ráje. *Geografie*, 119, č. 3, s. 259–277.
- CHROMÝ, P., SKÁLA, J. (2010): Kulturněgeografické aspekty rozvoje příhraničních periferií: analýza vybraných složek územní identity obyvatelstva Sušicka. *Geografie*, 115, č. 2, s. 223–246.
- IKUTA, T., YUKAWA, K., HAMASAKI, H. (2007): Regional branding measures in Japan: efforts in 12 major prefectural and city governments. *Place Branding and Public Diplomacy*, 3, č. 2, s. 131–143.

- ITTERSUM, K. VAN, CANDEL, M. J. J. M., MEULENBERG, M. T. G. (2003): The influence of the image of a product's region of origin on product evaluation. *Journal of Business Research*, 56, č. 3, s. 215–226.
- JACKSON, R. W. (2004): The impacts of Walter Isard on geography. *Journal of Geographical Systems*, 6, č. 1, s. 71–77.
- JASŤO, M. (2010): Regionálna identita a jej priemet v strategickom plánovaní. STU v Bratislave, Bratislava, 26 s. http://spectra-perseus.org/content/download/3725/23706/file/Reg_identita_position_paper.pdf (cit. 14. 11. 2014).
- JENKINS, O. (1999): Understanding and Measuring Tourist Destination Images. *International Journal of Tourism Research*, 1, č. 1, s. 1–15.
- JENKINS, R. (2008): *Social Identity*. Routledge, New York, 246 s.
- JIANG, W. (2009): Image of Guilin: Mine, yours and his or hers on cross-cultural awareness of a city destination in tourism. *US-China Foreign Language*, 7, č. 10, s. 7–18.
- JIMÉNEZ, A. M. R. (2004): Cultural, Instrumental, Civic and Symbolic Components of National and European Identities in Old and New European Union Member States. *Jean Monnet / Robert Schuman Paper Series*, 4, č. 9. http://aei.pitt.edu/8124/1/ruizcultural_identity.pdf (cit. 26. 2. 2015).
- JIMÉNEZ, A. M. R., GÓRNIK, J. J., KOSIĆ, A. a kol. (2004): European and National Identities in EU's Old and New Member States: Ethnic, Civic, Instrumental and Symbolic Components. *European Integration online Papers*, 8, č. 11. <http://www.eiop.or.at/eiop/pdf/2004-011.pdf> (cit. 15. 12. 2014).
- JOHNSON, C., COLEMAN, A. (2012): The Internal Other: Exploring the Dialectical Relationship Between Regional Exclusion and the Construction of National Identity. *Annals of the Association of American Geographers*, 102, č. 4, s. 863–880.
- JOHNSTON, R. J. (2006): The politics of changing human geography's agenda: textbooks and the representation of increasing diversity. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 31, č. 3, s. 286–303.
- JONES, F. L., SMITH, P. (2001): Individual and Societal Bases of National Identity. A Comparative Multi-Level Analysis. *European Sociological Review* 17, č. 2, s. 103–118.
- JONES, R. M., DICK, A. J., COYL-SHEPHERD, D. D. a kol. (2014): Antecedents of the Male Adolescent Identity Crisis: Age, Grade, and Physical Development. *Youth & Society*, 46, č. 4, s. 443–459.

- JUREK, P. (2010): Velká Británie a Evropa. In: Cabada, L., Jurek, P. a kol.: Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí. Aleš Čeněk, Plzeň, s. 33–54.
- JUST, S. N. (2009): No place like home? The role of the media in the framing of Europe. *Journal of Language and Politics*, 8, č. 2, s. 244–268.
- KAELBERER, M. (2004): The euro and European identity: symbols, power and the politics of European monetary union. *Review of International Studies*, 30, č. 2, s. 161–178.
- KAŇOK, J. (2001): Kartografické vyjádření míry slezské identity na základě srovnání mentální mapy s mapou národnosti. *Kartografické listy*, 9, s. 93–101.
- KAPLAN, D. H. (1994): Two Nations in Search of a State: Canada's Ambivalent Spatial Identities. *Annals of the Association of American Geographers*, 84, č. 4, s. 585–606.
- KAPLAN, D. H. (1999): Territorial Identities and Geographic Scale. In: Herb, G. H., Kaplan, D. H. (eds.): *Nested Identities. Nationalism, Territory, and Scale*. Rowman & Littlefield Publishers, Oxford, s. 31–49.
- KAŠKOVÁ, M. (2013): Role systémů značení regionálních produktů v procesu institucionalizace regionů a v jejich rozvoji. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 151 s.
- KAŠKOVÁ, M., CHROMÝ, P. (2014): Regional product labelling as part of the region formation process: the case of Czechia. *AUC Geographica*, 49, č. 2, s. 87–98.
- KEATING, M. (2001): Rethinking the region. Culture, institutions and economic development in Catalonia and Galicia. *European Urban and Regional Studies*, 8, č. 3, s. 217–234.
- KIM, J., KANG, J. H., KIM, Y.-K. (2014): Impact of Mega Sport Events on Destination Image and Country Image. *Sport Marketing Quarterly*, 23, č. 3, s. 161–175.
- KINZELOVÁ, L. (2011): Evropská a regionální identita v názorech studentů Přírodovědecké fakulty UP v Olomouci. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, Olomouc, 76 s. + přílohy.
- KNAPP, W., KUNZMANN, K. R., SCHMITT, P. (2004): A Cooperative Spatial Future for RheinRuhr. *European Planning Studies*, 12, č. 3, s. 323–349.
- KOH, A. (2007): Deparochializing Education. Globalization, Regionalization, and the Formation of an ASEAN Education Space. *Discourse*, 28, č. 2, s. 179–195.

- KOSIĆ, A. (2003): Representations of the nation and Europe in Italy: results from a public opinion survey. Report (D5) prepared for the EURONAT project. European University Institute, Florence, 33 s.
- KOVÁČOVÁ, M. (2003): Identifikácia s priestorom u mobilných akademikov v nemecko-poľsko-českom pohraničí. In: Zich, F. (ed.): Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků přednesených na konferenci „Evropská, národní, či regionální identita?“ 3. 10. 2003 v Praze. Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 93–110.
- KRAMSCH, C. (1998): Language and Culture. Oxford UP, Oxford, 144 s.
- KROPÁČEK, J. (2009): Regionální a sídelní preference studentů Přírodovědecké fakulty UP v Olomouci. Bakalárska práca. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, Olomouc, 57 s. + přílohy.
- KUČERA, Z. (2011): Rozmanité cesty regionální geografie. Geografické rozhledy, 20, č. 5, s. 14–18.
- KUČEROVÁ, S. (2010): Identita českého venkova. Obec a finance, 16, č. 5, s. 35–37.
- KULDOVÁ, S. (2005): Příspěvek ke kulturněgeografickému výzkumu: možnosti hodnocení kulturních aspektů pomocí statistických metod. Geografie – Sborník ČGS, 110, č. 4, s. 300–314.
- KULHÁNEK, M. (2010): Regionální identita obyvatel Ostrovska. Diplomová práca. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 91 s. + přílohy.
- KUSÝ, M. (1991): Eseje. Archa, Bratislava, 240 s.
- LAUKO, V., KASALA, K. (2010): Teória a metodológia regionálnej geografie. Kartprint, Bratislava, 100 s.
- LEFEBVRE, H. (1991): The production of space. Blackwell, Oxford, 454 s.
- LEIGHLY, J. (1976): Carl Ortwin Sauer, 1889–1975. Annals of the Association of American Geographers, 66, č. 3, s. 336–348.
- LENGYEL, G. (2011): Supranational Attachment of European Elites and Citizens. Europe-Asia Studies, 63, č. 6, s. 1033–1054.
- LEY, D. (1981): Cultural/humanistic geography. Progress in Human Geography, 5, č. 2, s. 249–257.
- LICKEL, B., HAMILTON, D. L., WIECZORKOWSKA, G. a kol. (2000): Varieties of groups and the perception of group entitativity. Journal of Personality and Social Psychology, 78, č. 2, s. 223–246.

- LIM, Y., WEAVER, P. A. (2014): Customer-based Brand Equity for a Destination: the Effect of Destination Image on Preference for Products Associated with a Destination Brand. *International Journal of Tourism Research*, 16, č. 3, s. 223–231.
- LOQUENZ, J. (2011): Amenitní migrace a regionální identita na Prachaticku. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 95 s. + přílohy.
- LOZOVIUK, P. (2004): Moravanství a podoby jeho intersubjektivních konstrukcí. *Český lid*, 91, č. 3, s. 221–234.
- MACKINNON, D. (2009): Regional Geography II. In: Kitchin, R., Thrift, N. (eds.): *International Encyclopedia of Human Geography*. Volume 9. Elsevier, Oxford, s. 228–235.
- MACLEAVY, J., HARRISON, J. (2010): New State Spatialities: Perspectives on State, Space, and Scalar Geographies. *Antipode*, 42, č. 5, s. 1037–1046.
- MACLEOD, G. (1998): In what sense a region? Place hybridity, symbolic shape, and institutional formation in (post-) modern Scotland. *Political Geography*, 17, č. 7, s. 833–863.
- MALEŠEVIĆ, S. (2003): Researching social and ethnic identity: A sceptical view. *Journal of Language and Politics*, 2, č. 2, s. 265–287.
- MALEŠEVIĆ, S. (2006): *Identity as Ideology: Understanding Ethnicity and Nationalism*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 253 s.
- MALEŠEVIĆ, S. (2011): The chimera of national identity. *Nations and Nationalism*, 17, č. 2, s. 272–290.
- MANSFELDOVÁ, Z., ŠPICAROVÁ STAŠKOVÁ, B. (2009): Identity Formation of Elites in Old and New Member States (with a Special Focus on the Czech Elite). *Europe-Asia Studies*, 61, č. 6, s. 1021–1040.
- MARSTON, C. E. (1921): The Value of Regional Geography. *Journal of Geography*, 20, č. 8, s. 311–314.
- MASSO, A. (2010): Geographical perspective on identity construction: identification strategies of Russian youth in Estonia. *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 5, č. 6, s. 51–62.
- MATLOVIČ, R. (2006): Geografia – hľadanie tmelu (k otázke autonómie a jednoty geografie, jej externej pozície a inštitucionálneho začlenenia so zreteľom na slovenskú situáciu). *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 9, s. 6–43.

- MCMANUS-CZUBIŃSKA, C., MILLER, W. L., MARKOWSKI, R. a kol. (2003): Understanding Dual Identities in Poland. *Political Studies*, 51, č. 1, s. 121–143.
- MEČIAR, M. (2008): Hlučínsko: sociální identity a generace. Pedagogická fakulta OU, Ostrava, 140 s.
- MEDRANO, J. D. (2009): The public sphere and the European Union's political identity. In: Checkel, J. T., Katzenstein, P. J. (eds.): *European Identity*. Cambridge University Press, New York, s. 81–107.
- MICHAELI, E. (2008): Regionálna geografia Slovenskej republiky. I. časť: formovanie územia Slovenska, geografická poloha, geologická stavba, georeliéf, klíma, vodstvo, rastlinstvo, živočíšstvo. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, 240 s.
- MOISIO, S., BACHMANN, V., BIALASIEWICZ, L. a kol. (2013): Mapping the political geographies of Europeanization: national discourses, external perceptions and the question of popular culture. *Progress in Human Geography*, 37, č. 6, s. 737–761.
- MRKLASOVÁ, M. (1988): Migrační a sídelní preference ústeckých středoškoláků. *Demografie*, 30, č. 4, s. 323–328.
- MUSILOVÁ, T. (2012): Proměny hodnotové orientace časopisů pro mládež. Komparativní obsahová analýza: Bravo a Sedmička pionýrů. Bakalárska práca. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno, 149 s. + přílohy.
- MÜLLER, B., HALLER, M. (2009): Social identities in comparative perspective. In: Haller, M., Jowell, R., Smith, T. W. (eds.): *The ISSP 1984–2009: charting the globe*. Routledge, New York, s. 175–196.
- NEDOMOVÁ, A., KOSTELECKÝ, T. (1997): The Czech national identity. *Czech Sociological Review*, 5, č. 1, s. 79–92.
- NELSON, V. (2005): Representation and images of people, place and nature in Grenada's tourism. *Geografiska Annaler*, 87 B, č. 2, s. 131–143.
- NELSON, V. (2010): 'R.I.P. Nature Island': the threat of a proposed oil refinery on Dominica's identity. *Social & Cultural Geography*, 11, č. 8, s. 903–919.
- NEUENDORF, K. A., SKALSKI, P. D. (2009): Quantitative Content Analysis and the Measurement of Collective Identity. In: Abdelal, R., Herrera, Y. M., Johnston A. I. a kol. (eds.): *Measuring Identity. A Guide for Social Scientists*. Cambridge UP, New York, s. 203–236.

- NEWMAN, D., PAASI, A. (1998): Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography. *Progress in Human Geography*, 22, č. 2, s. 186–207.
- NIETHAMMER, L. (2000): *Kollektive Identität. Heimliche Quellen einer unheimlichen Konjunktur*. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg, 679 s.
- NIKISCHER, R. (2008): *Regionálna identita obyvateľov Liptova*. Bakalárska práca. Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, katedra geografie a regionálneho rozvoja, Prešov, 52 s. + prílohy.
- NIKISCHER, R. (2010): *Politickogeografické aspekty vývoja slovensko-poľskej štátnej hranice a cezhraničnej spolupráce*. Diplomová práca. Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, katedra geografie a regionálneho rozvoja, Prešov, 129 s.
- NIKISCHER, R. (2012): *Formovanie regionálneho povedomia a jeho úloha v regionálnom rozvoji so zreteľom na slovensko-poľský prihraničný región*. *Geografické informácie*, 16, č. 2, s. 61–76.
- NIKISCHER, R. (2013a): *Teritoriálna identita obyvateľov Česka a Slovenska*. *Geografie*, 118, č. 3, s. 243–264.
- NIKISCHER, R. (2013b): *Formovanie teritoriálnej identity Čechov a Slovákov*. *Mladá veda*, 2, s. 4–21.
- NIKISCHER, R. (2013c): *Regionálna identita ako faktor rozvoja destinácie cestovného ruchu [Elektronická verzia]*. In: Jeřábek, T., Trunečková, P. (eds.): *Regionální rozvoj cestovního ruchu, hotelnictví a gastronomie. Sborník příspěvků z šesté mezinárodní konference*. Vysoká škola obchodní a hotelová, Brno, s. 301–314.
- NIKISCHER, R. (2013d): *Imaginative geographies ako súčasť identity regiónu*. In: Osman, R. (ed.): *Geografický výzkum: společnost a příroda v období krize. Sborník z workshopu*. Masarykova univerzita, Brno, s. 147–161.
- NIKISCHER, R. (2014a): *Alternatívne prístupy k štúdiu územných identít obyvateľstva: miera lokálneho povedomia na základe analýzy užívateľských profilov na sociálnej sieti. Lidé města / Urban People*, 16, č. 3, s. 381–406.
- NIKISCHER, R. (2014b): *Správa z výskumu regionálnej identity obyvateľov Slovenska*. *Informace ČGS*, 33, č. 2, s. 23–35.
- NIKISCHER, R. (2014c): *Regionálne povedomie a identita regiónu ako premenné v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu [Elektronická verzia]*. *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae, Universitas Catholica Ružomberok*, 13, č. 3, s. 79–87.

- NIKISCHER, R. (2014d): Spoločnosť v rozvoji regiónu: regionálne povedomie a jeho pozícia v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu. In: Kolektív autorov: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2014. Mendelova univerzita v Brně, Brno, s. 617–628.
- NIKISCHER, R. (2014e): Regionálne povedomie a identita regiónov na Slovensku. Geografické informácie, 18, č. 1, s. 151–161.
- NIKISCHER, R. (2015a): Teritoriální identita obyvatel střední Evropy: komparativní analýza zemí Visegrádské čtyřky. In: Vlachová, K. (ed.): Národní identity a identifikace. Česká republika – Visegrádská čtyřka – Evropská unie. Sociologický ústav AV ČR, Praha. (v tlači)
- NIKISCHER, R. (2015b): Variabilita európskej identity: disparity v percepcii identity Európy na úrovni členských krajín Európskej únie. (rukopis)
- NIKISCHER, R. (2015c): Regionálne identity na severnom Slovensku. (rukopis)
- NIKISCHER, R. (2015d): Co je to EUropa a jaký je náš vztah k ní? Prostorová variabilita evropské identity z pohledu členských států Evropské unie. In: Vlachová, K. (ed.): Národní identity a identifikace. Česká republika – Visegrádská čtyřka – Evropská unie. Sociologický ústav AV ČR, Praha. (v tlači)
- NIKISCHER, R. (2015e): Regionální identita. In: Chromý, P. a kol.: Identity severozápadních Čech. Česká geografická společnost, Praha. (rukopis)
- NIKISCHER, R., MADZIKOVÁ, A. (2011): Regionálna identita obyvateľov Liptova. Folia Geographica, 17, s. 294–306.
- NOVÁKOVÁ, L. (2008): Identita obyvateľ v mikroregiónoch Česká Lípa, Nový Bor, Mladá Boleslav. Diplomová práca. Technická univerzita v Liberci, Fakulta pedagogická, katedra geografie, Liberec, 92 s. + prílohy.
- NOVOTNÝ, L. (2007): Přeshraniční spolupráce a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství. In: Houžvička, V., Novotný, L. (eds.): Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí: sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství. Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 65–84.
- OHMAE, K. (1996): The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies. Free Press, New York, 224 s.
- ÖZER, U., YILDIRIMKAYA, S. G. (2012): The Turkish Identity: A Part of European Identity or an Eternal Other? International Journal of Turcologia, 7, č. 14, s. 31–43.

- PAASI, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, 164, č. 1, s. 105–146.
- PAASI, A. (1991): Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life. *Environment and Planning A*, 23, č. 2, s. 239–256.
- PAASI, A. (2001): Europe as a social process and discourse: considerations of place, boundaries and identity. *European Urban and Regional Studies*, 8, č. 1, s. 7–28.
- PAASI, A. (2002a): Place and region: regional worlds and words. *Progress in Human Geography*, 26, č. 6, s. 802–811.
- PAASI, A. (2002b): Bounded spaces in the mobile world: deconstructing regional identity. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 93, č. 2, s. 137–148.
- PAASI, A. (2003): Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*, 27, č. 4, s. 475–485.
- PAASI, A. (2004): Place and region: looking through the prism of scale. *Progress in Human Geography*, 28, č. 4, s. 536–546.
- PAASI, A. (2009a): The resurgence of the region and regional identity: theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. *Review of International Studies*, 35, č. S1, s. 121–146.
- PAASI, A. (2009b): Regional Geography I. In: Kitchin, R., Thrift, N. (eds.): *International Encyclopedia of Human Geography*. Volume 9. Elsevier, Oxford, s. 214–227.
- PAASI, A. (2013): Regional Planning and the Mobilization of ‘Regional Identity’: From Bounded Spaces to Relational Complexity. *Regional Studies*, 47, č. 8, s. 1206–1219.
- PAINTER, J. (2010): Rethinking Territory. *Antipode*, 42, č. 5, s. 1090–1118.
- PALATKOVÁ, M. (2006): *Marketingová strategie destinace cestovního ruchu*. Grada, Praha, 341 s.
- PALMEIRO PINHEIRO, J. L. (2009): Transborder Cooperation and Identities in Galicia and Northern Portugal. *Geopolitics*, 14, č. 1, s. 79–107.
- PAPADOPOULOS, N. (1993): What Product and Country Images Are and Are Not. In: Papadopoulos, N., Heslop, L. A. (eds.): *Product-Country Images: Impact and Role in International Marketing*. Haworth Press, New York, s. 3–38.

- PATOČKA, J., HEŘMANOVÁ, E. (2008): Lokální a regionální kultura v České republice: kulturní prostor, kulturní politika a kulturní dědictví. ASPI a. s., Wolters Kluwer, Praha, 199 s.
- PAULOV, J. (2012): Základné paradigmy v rozvoji geografie ako vedy: pokus o stručnú identifikáciu. Geografický časopis, 64, č. 2, s. 111–120.
- PAVLÍKOVÁ, L. (2007): Identita Rusínů z pohledu funkcionářů Rusínské obrody. Bakalárska práca. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha, 72 s. + přílohy.
- PETER, D. (2011): Regionální identita obyvatelstva žijícího na pomezí dvou kulturně-historických regionů. Bakalárska práca. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, Olomouc, 49 s. + přílohy.
- PETER, D. (2013): Současná podoba územní identity obyvatel správního obvodu ORP Frýdlant nad Ostravicí. Diplomová práca. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, Olomouc, 92 s. + přílohy.
- PETŘÍKOVÁ, B. (2013): Regionální identita Hlučínska. Diplomová práca. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, Olomouc, 80 s. + přílohy.
- PICHLER, F. (2008a): Social-Structural Differences in Identification with Europe. Perspectives on European Politics and Society, 9, č. 4, s. 381–396.
- PICHLER, F. (2008b): European Identities from Below: Meanings of Identification with Europe. Perspectives on European Politics and Society, 9, č. 4, s. 411–430.
- PISCOVÁ, M. (1997): K niektorým poznatkom sociologického výskumu národnej identity. In: Bačová, V., Kusá, Z. (eds.): Identity v meniacej sa spoločnosti. Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, s. 88–98.
- PISCOVÁ, M. (2000): K priestorovej a hodnotovej identite. Sociológia, 32, č. 1, s. 103–110.
- PLECITÁ, K. (2012): Národní identita a vztah k Evropské unii: Česká republika v západo- a středoevropském srovnání. Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 2012/1. ČVUT, Praha, 72 s.
- POLLMANN, A. (2007): National and European identities: notions of reconcilability and inclusiveness in a case study of German trainee teachers. Compare, 37, č. 1, s. 89–104.
- POPESCU, A., NICA, L. (2011): Regionalism in a Europe without Borders. Some Approaches on Bihor County. Eurolimes, 11, s. 179–192.

- POWER, M., KUČERA, R. (2012): Úvod: kategorie identity v současné historiografii. In: Kučera, R. a kol.: Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha, s. 9–23.
- PRED, A. (1984): Place as Historically Contingent Process: Structuration and the Time-Geography of Becoming Places. *Annals of the Association of American Geographers*, 74, č. 2, s. 279–297.
- PRIES, L. (2013): Ambiguities of global and transnational collective identities. *Global Networks*, 13, č. 1, s. 22–40.
- PŘÍHODA, P. (2003): Sociálně-psychologické aspekty soužití Čechů a Slováků. In: Vodička, K. (ed.): Dělení Československa. Deset let poté... Volvox Globator, Praha, s. 31–38.
- RAAGMAA, G. (2002): Regional identity in regional development and planning. *European Planning Studies*, 10, č. 1, s. 55–76.
- RECLUS, E. (1875–1894): *Nouvelle Géographie Universelle. La Terre et les Hommes*. 19 svázků. Hachette, Paris.
- RIDANPÄÄ, J. (2014): Politics of literary humour and contested narrative identity (of a region with no identity). *Cultural Geographies*, 21, č. 4, s. 711–726.
- RITTER, C. (1862): *Allgemeine Erdkunde. Vorlesungen an der Universität zu Berlin gehalten*. Daniel, H. A. (ed.). G. Reimer, Berlin, 240 s.
- ROUBAL, O. (2003): Když se řekne identita....regionální identita. I část. *Socioweb*, 9/2013, s. 1–3. <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=138&lst=115> (cit. 22. 10. 2014).
- ROUBAL, O. (2004): The regional identity in the relations of globalization and modernization. *Czech-German Connections*, 2, č. 2, s. 8–9.
- ROUBAL, O. (2009): Teritoriální identita v biografických vyprávěních poválečných osídlenců pohraničí severních Čech. Dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, Praha, 203 s. + přílohy.
- RYCHLÍK, J. (1998): Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992. Academic Electronic Press, Bratislava, 554 s.
- SACK, R. D. (1986): *Human territoriality: its theory and history*. Cambridge University Press, Cambridge, 272 s.
- SAGAN, I. (2004): Looking for the nature of the contemporary region. *Progress in Human Geography*, 28, č. 2, s. 141–144.
- SAID, E. (1978): *Orientalism*. Vintage Books, New York, 368 s.

- SAYER, A. (2000): *Realism and Social Science*. Sage, London, 224 s.
- SEČKOVÁ, L. (2007): *Slovácko a Moravští Slováci – pokus o vymezení pojmu*. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, Olomouc, 69 s. + přílohy.
- SEMIAN, M. (2010): *Regionální identita Českého ráje*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 87 s. + přílohy.
- SEMIAN, M. (2012a): Searching for the Territorial Shape of a Region in Regional Consciousness: The Český Ráj (Bohemian Paradise), Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 20, č. 2, s. 25–35.
- SEMIAN, M. (2012b): Název jako symbol regionu. *Historická geografie*, 38, č. 2, s. 335–352.
- SEMIAN, M., CHROMÝ, P. (2014): Regional identity as a driver or a barrier in the process of regional development: A comparison of selected European experience. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 68, č. 5, s. 263–270.
- SEPPÄLÄ, M. (2001): Some visions of geography. *Fennia*, 179, č. 1, s. 21–26.
- SHAH, N. (2012): The territorial trap of the territorial trap: global transformation and the problem of the state's two territories. *International Political Sociology*, 6, č. 1, s. 57–76.
- SCHAEFER, F. K. (1953): Exceptionalism in Geography: A Methodological Examination. *Annals of the Association of American Geographers*, 43, č. 3, s. 226–249.
- SCHRIJVER, F. (2005): Regionalism in Galicia after regionalisation. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 96, č. 3, s. 275–286.
- SIMON, C., HUIGEN, P., GROOTE, P. (2010): Analysing regional identities in the Netherlands. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 101, č. 4, s. 409–421.
- SITA (2009): Spišiaci stále pociťujú krivdu za rozdelenie kraja. Pluska. <http://www.pluska.sk/slovensko/regiony/spisiaci-stale-pocituju-krivdu-za-rozdelenie-kraja.html> (cit. 8. 5. 2015).
- SITA (2015): Rybníček predstavil revolučnú víziu. Chce zrušiť prezidenta aj kraje. HNonline. <http://hn.hnonline.sk/slovensko-119/rybnicek-predstavil-revolucnu-viziu-chce-zrusit-prezidenta-aj-kraje-789599> (cit. 8. 5. 2015).

- SIWEK, T., BOGDOVÁ, K. (2007): České kulturně-historické regiony ve vědomí svých obyvatel. *Sociologický časopis*, 43, č. 4, s. 1039–1053.
- SIWEK, T., KAŇOK, J. (2000a): Vědomí slezské identity v mentální mapě. Filozofická fakulta OU, Ostrava, 98 s.
- SIWEK, T., KAŇOK, J. (2000b): Mapping Silesian Identity in Czechia. *Geografie – Sborník ČGS*, 105, č. 2, s. 190–200.
- SKENDERIJA, I. (2010): Národní a regionální identita obyvatel jihoslovenské vesnice. Bakalárska práca. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha, 96 s. + přílohy.
- SKURAS, D., DIMARA, E. (2004): Regional Image and the Consumption of Regionally Denominated Products. *Urban Studies*, 41, č. 4, s. 801–815.
- SLADKÁ, J. (2012): Regionální identita obyvatel a rekreantů v pohraničí; případová studie: Bor na Tachovsku. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 94 s. + přílohy.
- SMITH, S. (2006): Strategic planning, regional governance and regional identity building in Prešov region. *Sociológia*, 38, č. 6, s. 483–506.
- SMITH, S. J. (2005): Society – Space. In: Cloke, P., Crang, P., Goodwin, M. (eds.): *Introducing Human Geographies*. Arnold, London, s. 18–33.
- SPALOVÁ, B. (2003): Když to pude, já se vocaď nehnu. Lokální a regionální identita kulturních elit v pohraničí. In: Zich, F. (ed.): *Regionální identita obyvatel v pohraničí*. Sborník příspěvků přednesených na konferenci „Evropská, národní, či regionální identita?“ 3. 10. 2003 v Praze. Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 59–80.
- SPIPKOVÁ, J., FIALOVÁ, D. (2013): Culinary tourism packages and regional brands in Czechia. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 15, č. 2, s. 177–197.
- STACHOVÁ, J., BERNARD, J., ČERMÁK, D. (2009): Sociální kapitál v České republice a v mezinárodním srovnání. *Sociologické studie 05:09*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 121 s.
- STIMSON, R. J. (2008): A Personal Perspective from Being a Student of the Quantitative Revolution. *Geographical Analysis*, 40, č. 3, s. 222–225.
- STOCKMANN, J. (2005): Moravské Kopenice: identita na periferii, In: Novotná, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. Přírodovědecká fakulta UK v Praze, Praha, s. 161–166.

- STRNAD, Š. (2009): Vlámský region / Flandry. In: Cabada, L. a kol.: Evropa regionů. Aleš Čeněk, Plzeň, s. 167–189.
- ŠÝKORA, L. (2008): Idiografická nebo nomotetická koncepce v geografii: kontraproduktivní spor o povahu a podstatu poznání. *Geografický časopis*, 60, č. 3, s. 299–315.
- SZLACHCICOVA, I. (2003): Evropská, národní, či regionální identita? Několik úvah na okraj výzkumu polského pohraničí. In: Zich, F. (ed.): *Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků přednesených na konferenci „Evropská, národní, či regionální identita?“* 3. 10. 2003 v Praze. Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 139–151.
- ŞİRİN, Ç. V. (2013): Analyzing the Determinants of Group Identity Among Alevis in Turkey: A National Survey Study. *Turkish Studies*, 14, č. 1, s. 74–91.
- ŠERÝ, M. (2014a): The identification of residents with their region and the continuity of socio-historical development. *Moravian Geographical Reports*, 22, č. 3, s. 53–64.
- ŠERÝ, M. (2014b): *Regionální identita obyvatelstva a kontinuita socio-historického vývoje. Dizertační práce. Ostravská univerzita v Ostravě, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Ostrava, 45 s. + přílohy.*
- ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2010): Percepce historické hranice Moravy a Slezska obyvatelstvem Jesenicka. In: *Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna – 3. září 2010.* Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava, s. 856–860.
- ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2012): Perception of the historical border between Moravia and Silesia by residents of the Jeseník area as a partial aspect of their regional identity. *Moravian Geographical Reports*, 20, č. 2, s. 36–46.
- ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2013): Vnímání hranic obyvatelstvem regionů s rozdílnou kontinuitou socio-historického vývoje jako dílčí aspekt jejich regionální identity. *Geografie*, 118, č. 4, s. 392–414.
- ŠIFTA, M. (2012): *Hodnocení potenciálu pro formování regionální identity Frýdlantska. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 84 s. + přílohy.*
- ŠIFTA, M. (2014): *Význam grafických symbolů v procesu formování regionu: příklad Libereckého kraje. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 143 s. + přílohy.*

- ŠIFTA, M., CHROMÝ, P. (2014): Symboly a identita regionu: analýza vnímání přírodních symbolů oblastí s intenzivně přeměněnou krajinou v Česku. *Geografický časopis*, 66, č. 4, s. 401–415.
- ŠTEFÁNKOVÁ, M. (2011): Regionální a sídelní preference obyvatelstva Česka. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 110 s. + přílohy.
- ŠTEFÁNKOVÁ, M., DRBOHLAV, D. (2014): „Zlatá Praha“, „zaslíbený jih“ a to ostatní...? Regionální a sídelní preference obyvatelstva Česka. *Geografie*, 119, č. 3, s. 218–239.
- ŠVIK, T. (2009): Regionální a sídelní preference studentů vybraných gymnázií v okresech Olomouc a Šumperk. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, Olomouc, 46 s. + přílohy.
- TRIANDAFYLLIDOU, A. (1998): National identity and the other. *Ethnic and Racial Studies*, 21, č. 4, s. 593–612.
- TRIANDAFYLLIDOU, A. (2008): Popular perceptions of Europe and the Nation: the case of Italy. *Nations and Nationalism*, 14, č. 2, s. 261–282.
- UNDERWOOD, R. L. (2003): The Communicative Power of Product Packaging: Creating Brand Identity via Lived and Mediated Experience. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 11, č. 1, s. 62–76.
- VARRÓ, K. (2008): Changing Narratives on EU Multi-level Space in a Globalizing Era: How Hungary as a National Space became Part of the Story. *European Planning Studies*, 16, č. 7, 955–969.
- VENCÁLEK, J. (1998): Protisměry územní identity. Olza, Český Těšín, 207 s.
- VIDAL DE LA BLACHE, P. (1896): Le principe de la géographie générale. *Annales de Géographie*, 5, č. 20, 129–142.
- VLACHOVÁ, K. (1996): ISSP – International social survey programme. *Sociologický časopis*, 32, č. 3, s. 382–383.
- VLACHOVÁ, K. (ed.). (2015): Národní identity a identifikace. Česká republika – Visegrádská čtyřka – Evropská unie. Sociologický ústav AV ČR, Praha. (v tlači)
- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2004a): Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. *Sociologický časopis*, 40, č. 4, s. 489–508.
- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2004b): Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie. *Sociologické studie 04:09*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 39 s.

- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2009): Identity of non-self-evident nation: Czech national identity after the break-up of Czechoslovakia and before accession to the European Union. *Nations and Nationalism*, 15, č. 2, s. 254–279.
- VÝROST, J., BAČOVÁ, V. (1996): Medzigeneračné súvislosti sociálnej identity vybranej vzorky obyvateľov Slovenska. In: Bačová, V. (ed.): *Historická pamäť a identita*. Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, s. 141–157.
- WADE, CH. (2006): Editorial: A Historical Case for the Role of Regional Geography in Geographic Education. *Journal of Geography in Higher Education*, 30, č. 2, s. 181–189.
- WERNEROVÁ, M. (2008): Percepce atraktivity a image krajských měst v Česku na příkladu vysokoškolských studentů z Českých Budějovic a Ústí nad Labem. *Geografie – Sborník ČGS*, 113, č. 1, s. 20–33.
- WEST, R. C. (1993): *Sonora: Its Geographical Personality*. University of Texas Press, Austin, 191 s.
- WHITTLESEY, D. (1954): The regional concept and the regional method. In: James, P. E., Jones, C. F. (eds.): *American geography – inventory and prospect*. Syracuse University Press, New York, s. 19–68.
- YEH, Y.-T. (2012): The Change of Social Spaces within Chinese Settlements in Singapore under National Policies. *Journal of Chinese Overseas*, 8, č. 1, s. 11–37.
- YOUDE, J. (2009): Selling the state: State branding as a political resource in South Africa. *Place Branding and Public Diplomacy*, 5, č. 2, s. 126–140.
- ZICH, F. (2003): Regionální identita obyvatel Euroregionu Nisa. In: Zich, F. (ed.): *Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků přednesených na konferenci „Evropská, národní, či regionální identita?“ 3. 10. 2003 v Praze*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 17–57.
- ZICH, F. (2007): Regionální identita obyvatel českého západního pohraničí. In: Houžvička, V., Novotný, L. (eds.): *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí: sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 49–64.
- ZIMMERBAUER, K. (2011): From image to identity: building regions by place promotion. *European Planning Studies*, 19, č. 2, s. 243–260.

Dátové súbory

EUROPEAN COMMISSION (2012): Eurobarometer 73.3. GESIS Data Archive, Köln.

<http://info1.gesis.org/dbksearch19/SDesc2.asp?no=5233&tab=0&ll=10¬abs=&af=&nf=1&search=Eurobarometer&search2=&db=E> (cit. 10. 12. 2014).

EUROPEAN COMMISSION (2013): Eurobarometer 77.3. GESIS Data Archive, Köln.

<https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=5612> (cit. 10. 12. 2014).

FOCUS (2013): FOCUSBus december 2013. Agentúra FOCUS, Bratislava.

FOCUS (2014): FOCUSBus september 2014. Agentúra FOCUS, Bratislava.

ISSP RESEARCH GROUP (2012): International Social Survey Programme: National

Identity II – ISSP 2003. GESIS Data Archive, Köln. <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=3910&db=E&tab=3> (cit. 12. 12. 2014).

ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ ZARADENÝCH DO DIZERTAČNEJ PRÁCE

1. NIKISCHER, R. (2014): Regionálne povedomie a identita regiónu ako premenné v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu [Elektronická verzia]. *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae, Universitas Catholica Ružomberok*, 13, č. 3, s. 79–87.
stať v ostatnom odbornom recenzovanom časopise
2. NIKISCHER, R. (2014): Spoločnosť v rozvoji regiónu: regionálne povedomie a jeho pozícia v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu. In: Kolektív autorov: *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2014*. Mendelova univerzita v Brně, Brno, s. 617–628.
stať v konferenčnom zborníku
3. NIKISCHER, R. (2013): Imaginative geographies ako súčasť identity regiónu. In: Osman, R. (ed.): *Geografický výzkum: společnost a příroda v období krize*. Sborník z workshopu. Masarykova univerzita, Brno, s. 147–161.
stať v konferenčnom zborníku
4. NIKISCHER, R. (2013): Regionálna identita ako faktor rozvoja destinácie cestovného ruchu [Elektronická verzia]. In: Jeřábek, T., Trunečková, P. (eds.): *Regionální rozvoj cestovního ruchu, hotelnictví a gastronomie*. Sborník příspěvků z šesté mezinárodní konference. Vysoká škola obchodní a hotelová, Brno, s. 301–314.
stať v konferenčnom zborníku
5. NIKISCHER, R. (2012): Formovanie regionálneho povedomia a jeho úloha v regionálnom rozvoji so zreteľom na slovensko-poľský prihraničný región. *Geografické informácie*, 16, č. 2, s. 61–76.
stať v ostatnom odbornom recenzovanom časopise
6. NIKISCHER, R. (2015): Variabilita európskej identity: disparity v percepcii identity Európy na úrovni členských krajín Európskej únie. (rukopis)
7. NIKISCHER, R. (2015): Co je to EUropa a jaký je náš vztah k ní? Prostorová variabilita evropské identity z pohledu členských států Evropské unie. In: Vlachová, K. (ed.): *Národní identity a identifikace. Česká republika – Visegrádská čtyřka – Evropská unie*. Sociologický ústav AV ČR, Praha. (v tlači)
stať v odbornej knihe

8. NIKISCHER, R. (2015): Teritoriální identita obyvatel střední Evropy: komparativní analýza zemí Visegrádské čtyřky. In: Vlachová, K. (ed.): Národní identity a identifikace. Česká republika – Visegrádská čtyřka – Evropská unie. Sociologický ústav AV ČR, Praha. (v tlači)
stať v odbornej knihe
9. NIKISCHER, R. (2013): Formovanie teritoriálnej identity Čechov a Slovákov. Mladá veda, 2, s. 4–21.
stať v ostatnom odbornom recenzovanom časopise
10. NIKISCHER, R. (2013): Teritoriálna identita obyvateľov Česka a Slovenska. Geografie, 118, č. 3, s. 243–264.
stať v impaktovanom časopise (IF 0.558; v dobe publikácie 0.400)
11. NIKISCHER, R. (2014): Správa z výskumu regionálnej identity obyvateľov Slovenska. Informace ČGS, 33, č. 2, s. 23–35.
stať v časopise Seznamu neimpaktovaných recenzovaných periodik
12. NIKISCHER, R. (2014): Regionálne povedomie a identita regiónov na Slovensku. Geografické informácie, 18, č. 1, s. 151–161.
stať v ostatnom odbornom recenzovanom časopise
13. NIKISCHER, R. (2014): Alternatívne prístupy k štúdiu územných identít obyvateľstva: miera lokálneho povedomia na základe analýzy užívateľských profilov na sociálnej sieti. Lidé města / Urban People, 16, č. 3, s. 381–406.
stať v časopise zaradenom do databáze ERIH
14. NIKISCHER, R. (2015): Regionálne identity na severnom Slovensku. (rukopis)